

Kriminalističke teme

časopis za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije

Godište XXIV Sarajevo, 2024

Broj 1-2

ISSN 1512-5505

UDK 343.9

Kriminalističke teme časopis za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije

REDAKCIJA ČASOPISA KRIMINALISTIČKE TEME

Glavni i odgovorni urednik / Editor-in-Chief

Prof. dr Marija Lucić Čatić – Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije

Članovi redakcije / Editorial board members

Prof. dr Lada Sadiković – Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije

Prof. dr Marija Lučić-Čatić – Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije

Prof. dr Dina Bajraktarević-Pajević – Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije

Prof. dr Darko Datzer – Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije

Prof. dr Muamer Kavazović – Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije

Prof. dr Almir Maljević – Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije

Doc. dr Elvira Čekić – Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije

Doc. dr Edita Hasković – Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije

Prof. dr Nebojša Bojanić – Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije

IZDAVAČ / PUBLISHER

Univerzitet u Sarajevu -

Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije

ZA IZDAVAČA / FOR PUBLISHER

Prof. dr Jasmin Ahić, dekan

ADRESA REDAKCIJE / EDITORIAL ADDRESS

Zmaja od Bosne 8, 71000 Sarajevo

Bosna i Hercegovina

+387 33 561 239

[e-mail:krimteme@fkn.unsa.ba](mailto:krimteme@fkn.unsa.ba)

krimteme.fkn.unsa.ba

UDK 343.9

ISSN 1512-5505 (Print)

ISSN L-2637-269X (Online)

DOI 10.51235/ISSN.2637-269X.23.3-4

Časopis je upisan u Evidenciji javnih glasila FBiH pod rednim brojem 773 od 13.03.1998. godine i izlazi dva puta godišnje.

Svi radovi u časopisu se objavljuju pod Creative Commons BY-NC - 4.0 licencom.

Međunarodna redakcija / Foreign Editorial Board

Andy Aydın-Aitchison, Ph.D, Senior Lecturer- University of Edinburgh, Scotland;

Ray Bull, Ph.D, Emeritus Professor- University of Derby, United Kingdom;

Sanja Milivojević, Ph.D, Research Fellow- La Trobe University, Australia;

Goran Bašić Ph. D, Associate Professor-Linnaeus University, Sweden;

Bojan Dobovšek, Ph. D, Full Professor- University of Maribor, Slovenia;

Milan Žarković, Ph. D, Full Professor- University of Criminal Investigation and Police Studies, Serbia;

Marina Malis Sazdovska, Ph. D, Full Professor- University of St. Kliment Ohridski, North Macedonia;

Željko Karas, Ph. D, Associate Professor-Police Academy in Zagreb, Croatia;

Mirsad Serdarević, Ph.D, Assistant Professor-Chicago School of Professional Psychology, United States.

Štampa / Printing

Štamparija "Fojnica" d.o.o, Fojnica

Tiraž / Circulation

100 primjeraka / copies

Priprema / Typeset:

Predrag Puharić

Svi radovi objavljeni u časopisu su recenzirani u skladu sa odredbama Pravilnika o uređivanju i izdavanju časopisa Kriminalističke teme

Prilozi objavljeni u časopisu Kriminalističke teme referiraju se u sljedećim međunarodnim akademskim bazama podataka / Journal of Criminal Justice Issues is indexed/abstracted in:

ERIH PLUS

CEEOL (Central and Eastern European Online Library),

EBSCO SocINDEX,

EBSCO SocINDEX Full Text,

EBSCO Criminal Justice Abstracts,

EBSCO Criminal Justice Abstracts with Full Text,

HeinOnline

Kriminalističke teme

RIJEČ UREDNICE

Marija LUČIĆ-ĆATIĆ

Poštovane čitateljice i čitatelji,

zadovoljstvo mi je predstaviti prvi dvobroj „Kriminalističke teme“ za 2024. godinu, koji sadržajno obuhvaća šest iznimno interesantnih prethodnih saopćenja, znanstvenih i stručnih radova iz domena kriminalistike, kriminologije i sigurnosnih studija čime se osigurava kontinuitet u objavljivanju radova kojima se proširuju znanstvene spoznaje te inoviraju promišljanja o već etabliranim temama.

U ovom broju se pred vama nalazi izvorni znanstveni rad redovitih profesora Univerziteta u Sarajevu – Fakultetu za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije prof. dr. Muhameda Budimlića, prof. dr. Elmedina Muratbegovića i prof. dr. Harisa Halilovića „Samoprijavljeno prestupništvo mladih u ruralnim sredinama Bosne i Hercegovine“. U navedenom radu koautorski tim, koristeći se podacima prikupljenim u okviru Međunarodne studije o samoprijavljenom prestupništvu 3 (eng. International Self-Report Delinquency Study 3), nastoji osvijetliti obilježja samoprijavljenog prestupništva mladih u ruralnim sredinama Bosne i Hercegovine.

Naredni rad predstavlja prethodno saopćenje koautora prof. dr. Muhameda Budimlića i koautorice doc. dr. Sandre Kobajice Mišanović sa Univerziteta u Sarajevu - Fakulteta za kriminalistiku,

kriminologiju i sigurnosne studije pod naslovom „Prestupničko ponašanje mladih: preliminarni rezultati četvrte Međunarodne studije o samoprijavljenom prestupništvu (ISR4) u Bosni i Hercegovini“. U ovom radu koautorski tim predstavlja preliminarne rezultate međunarodnog istraživanja pod nazivom Međunarodna studija o samoprijavljenom prestupništvu djece (eng. International Self-Reported Delinquency Study – ISR4) za Bosnu i Hercegovinu.

Potom slijedi pregledni naučni rad „Uporaba vatrenog oružja na poslovima privatne zaštite“ koautora Ante Perčina i Ivana Nađa u kojem koautorski tim vrši usporednu analizu normativnog uređenja vezanog za uporabu vatrenog oružja od strane zaštitara u Republici Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini, Republici Srbiji i Republici Sloveniji, te nastoji dati odgovor na istraživačko pitanje: da li navedena zakonska rješenja kojima se normira rad zaštitara samim neposrednim izvršiteljima privatne zaštite daju primjerenu ovlast za izvršenje poslova privatne zaštite i/ili ih u konačnici u određenoj mjeri sputavaju i stigmatiziraju u odnosu na najšire građanske ovlasti prilikom obrane od napada?

Nadalje, dvobroj nudi stručni članak “Pomoć i podrška žrtvama terorizma - međunarodni standardi“ autorice Lejle Čopelj, šefice Odjela za borbu protiv terorizma Ministarstva sigurnosti Bosne i Hercegovine u kojem se polemizira pojmovno određenje termina „žrtva terorizma“ te daje sustavan pregled međunarodnih instrumenata u oblasti pomoći i podrške žrtvama terorizma.

Dvobroj nadalje donosi stručni članak Admirata Katice, ministra Ministarstva unutarnjih poslova Kantona Sarajevo pod naslovom „Pranje novca i financiranje terorizma u Bosni i Hercegovine

kroz osvrt na zakonodavni okvir i trenutno stanje“. U navedenom radu se vrši definiranje termina pranje novca i financiranje terorističkih aktivnosti, daje pregled zakonodavnog okvira na nivou Bosne i Hercegovine i mehanizama za praćenje mjera za sprečavanje pranja novca i financiranja terorističkih aktivnosti te se vrši analiza odgovora države na borbu protiv pranja novca i financiranja terorističkih aktivnosti.

U konačnici dvobroj nudi stručni članak „Crime Scene Investigation and Reconstruction – Criminal Procedure and Criminalistics Aspects in North Macedonia“ koautorica Vesne Trajanovske, profesorice na Međunarodnom Balkanskom Univerzitetu i Natashe Peovske, profesorice na Fakultetu za sigurnost, Skoplje, Univerziteta „Sv. Kliment Ohridski iz Bitole. U navedenom radu koautorice prezentiraju pravni okvir kojim je regulirano provođenje očevida i rekonstrukcije u Republici Sjeverna Makedonija te niz postupovnih i kriminalističkih pravila za provođenje istih.

Ovom prigodom također želim izraziti zahvalnost svim autorima i koautorima na dostavljenim radovima, recenzentima, kao i članovima Redakcije koji su svojim sugestijama i prijedlozima unaprijedili kvalitetu i omogućili publiciranje još jednog izdanja časopisa „Kriminalističke teme“ te se nadam da će čitatelji i u ovom broju pronaći interesantne i upotrebljive sadržaje.

Glavna i odgovorna urednica
Prof. dr. Marija Lučić-Čatić

SAMOPRIJAVLJENO PRESTUPNIŠTVO MLADIH U RURALNIM SREDINAMA BOSNE I HERCEGOVINE	
SELF-REPORTED DELINQUENCY IN RURAL AREAS OF BOSNIA AND HERZEGOVINA	1
<i>MUHAMED BUDIMLIĆ, ELMEDIN MURATBEGOVIĆ, HARIS HALILOVIĆ</i>	
PRESTUPNIČKO PONAŠANJE MLADIH: PRELIMINARNI REZULTATI ČETVRTE MEĐUNARODNE STUDIJE O SAMOPRIJAVLJENOM PRESTUPNIŠTVU (ISR4) U BOSNI I HERCEGOVINI	
CRIMINAL BEHAVIOR OF YOUNG PEOPLE: PRELIMINARY RESULTS OF THE FOURTH INTERNATIONAL SELF-REPORTED DELINQUENCY STUDY (ISR4) IN BOSNIA AND HERZEGOVINA	19
<i>MUHAMED BUDIMLIĆ, SANDRA KOBAJICA MIŠANOVIĆ</i>	
UPORABA VATRENOG ORUŽJA NA POSLOVIMA PRIVATNE ZAŠTITE	
USE OF FIREARMS IN PRIVATE PROTECTION SERVICES	31
<i>ANTE PERČIN, IVAN NAĐ</i>	
POMOĆ I PODRŠKA ŽRTVAMA TERORIZMA - MEĐUNARODNI STANDARDI	
HELP AND SUPPORT TO VICTIMS OF TERRORISM – INTERNATIONAL STANDARDS	47
<i>LEJLA ČOPELJ</i>	
PRANJE NOVCA I FINANSIRANJE TERORIZMA U BOSNI I HERCEGOVINE KROZ OSVRT NA ZAKONODAVNI OKVIR I TRENUTNO STANJE	
MONEY LAUNDERING AND TERRORISM FINANCING IN BOSNIA AND HERZEGOVINA: A REVIEW OF THE LEGISLATIVE FRAMEWORK AND CURRENT SITUATION	73
<i>ADMIR KATICA</i>	
CRIME SCENE INVESTIGATION AND RECONSTRUCTION – CRIMINAL PROCEDURE AND CRIMINALISTICS ASPECTS IN NORTH MACEDONIA	81
<i>VESNA TRAJANOVSKA, NATASHA PEOVSKA</i>	

UDK: 343.91-053.6:373.34(497.6)

SAMOPRIJAVLJENO PRESTUPNIŠTVO MLADIH U RURALNIM SREDINAMA BOSNE I HERCEGOVINE

Izvorni naučni rad

Primljeno / Received: 16. 10. 2023.

Prihvaćeno / Accepted: 13. 6. 2024.

Muhamed BUDIMLIĆ
Elmedin MURATBEGOVIĆ
Haris HALILOVIĆ

Sažetak

Pitanje sigurnosti u ruralnim područjima Bosne i Hercegovine rijetko je u fokusu kriminoloških istraživanja, čime se u drugi plan stavlja pitanje socijalne kontrole kriminaliteta u njenim brojnim naseljenim mjestima.

Koristeći se podacima prikupljenim u okviru Međunarodne studije o samoprijavljenom prestupništvu 3 (eng. International Self-Report Delinquency Study 3), u ovom radu namjeravaju se osvijetliti obilježja samoprijavljenog prestupništva mladih u ruralnim sredinama Bosne i Hercegovine.

Fenomenološke karakteristike prestupničkog ponašanja među učenicima završnih razreda osnovnih škola izdvojit će se iz statističkih podataka prikupljenim kroz navedeno istraživanje.

U odnosu na definisani predmet ovog rada, posebno će biti naglašene provjere varijabli nastalih na postavkama teorije socijalne kontrole i socijalnih veza, koje trebaju pokazati u kojoj mjeri tradicionalnija i značajno kohezivnija sredina ima ulogu u odvratanju od prestupništva najmlađih članove zajednice.

Ovim radom ukazali su se temeljni pokazatelji fenomenologije ove pojave, a posebno se ističu pokazatelji ponašanja s elementima nasilja, imovinskom prestupništvu, grupnom prestupništvu te pojavnim oblicima zabranjenog ponašanja u vezi s informacijsko-komunikacijskim tehnologijama i zloupotrebom alkohola i droga.

Temeljem rezultata provedenih analiza, ovim radom želi se obogatiti fond podataka o ovoj pojavi, čime bi se mogle unaprijediti smjernice i preporuke za institucije nadležne za razvijanje i provođenje preventivnih programa usmjerenih na suprotstavljanje prestupničkom ponašanju učenika u osnovnim školama u Bosni i Hercegovini.

Ključne riječi

samoprijavljeno prestupništvo, ruralne sredine, kriminalna fenomenologija, sigurnost, učenici osnovnih škola

1. UVOD

Prestupničko ponašanja djece i mladih problem je kojem se s naročitom pažnjom bave brojne nauke, a u kriminologiji predstavlja jedan od centralnih fenomena koji je u fokusu brojnih nacionalnih i internacionalnih studija. Problem prestupničkog ponašanja mladih kategorija je koja posljednjih godina čini bitan diskurs naučne zajednice iako se čini da se rijetko u ovim istraživanjima izdvajaju obilježja prestupništva mladih u ruralnim sredinama. Naučno istraživanje pod nazivom Međunarodna studija o samoprijavljenom prestupništvu (*eng. International Self-Report Delinquency Study – ISRD*) predstavlja longitudinalnu studiju koja se provodi u Evropi i drugim zemljama svijeta. Osnovni ciljevi studije jesu utvrđivanje obima i strukture fenomena te uslova i uzroka prestupničkog ponašanja djece uzrasta od 12 do 18 godina starosti. Dobiveni nalazi i rezultati istraživanja trebaju poslužiti ministarstvima i drugim nadležnim institucijama kao smjernice za izradu efektivnih, efikasnih i problemski orijentisanih programa za suprotstavljanje prestupničkom ponašanju djece školskog uzrasta.

Koristeći podatke prikupljene i analizirane u okviru Međunarodne studije o samoprijavljenom prestupništvu, ovim radom nastoji se doprinijeti rasvjetljavanju karakteristika samoprijavljene maloljetničke delinkvencije s jedne, te oblika viktimizacije s druge strane u ruralnim područjima Bosne i Hercegovine. U ovom radu koristit će se podaci prikupljeni i analizirani u okviru trećeg kruga istraživanja (ISRD3), koje je provedeno u toku 2015./16. školske godine. Fenomenološke karakteristike delinkventnog ponašanja kao i viktimizacijskih oblika prisutnih među učenicima osnovnih škola analizirat će se iz podataka prikupljenih ovom empirijskom studijom. O tome se posebno može spoznati iz ranijih radova Steeete (2012), Enzmann (2012) te Lucia i ostali (2012). Metodološki okvir prilagođen je analizi sekundarnih podataka, a deskriptivne i strukturalne analize oslonit će se na rezultate primijenjenih kvantitativnih metoda obrade podataka.

Istraživanje samoprijavljenog prestupničkog ponašanja dizajnirano je prilagođavanjem teza iz više teorijskih koncepata kao što su teorija socijalnih veza i socijalne kontrole, teorija samokontrole, teorija rutinskih aktivnosti i teorija prilike te teorija socijalne dezorganizacije. Značaj multiteorijskog pristupa, posebno kroz teorijsku interakciju između mogućnosti i samokontrole, u zaključcima analize teorijskog zaleđa studije, naglašava Haen Marshall (2012) koja ističe da ovaj odnos ilustruje moć komparativne analize, kako kao instrumenta za testiranje teorije, tako istovremeno i za razvoj teorije. Uspješnost suprotstavljanja prestupničkom ponašanju mladih u direktnoj je zavisnosti od postojanja i korištenja pouzdanih pokazatelja o njegovim obilježjima. Dakle, u ovom se radu opisuju osnovni pokazatelji fenomenologije prestupništva djece i mladih, a posebno pokazatelji ponašanja s elementima nasilja, imovinske delinkvencije i manifestacije zabranjenog ponašanja u vezi s informacijsko-komunikacijskim tehnologijama te zloupotrebom alkohola i droga.

U pogledu izbora kriterija i metoda za diferencijaciju unutar uzorka našeg istraživanja na urbane i ruralne zajednice, korišteni su Izvještaji o humanom razvoju (NHDR) (Goss, i dr., 2013.) organizacije UNDP Bosni i Hercegovini (*eng. United Nations Development Programme*). Tako, prema navedenom izvještaju u Bosni i Hercegovini 61% stanovništva živi u ruralnim opštinama, te se Sarajevo, Banja Luka, Tuzla, Zenica, Mostar i Bijeljina navode kao urbana mjesta, a svi ostali gradovi i opštine svrstani su u kategoriju manjih gradova i sela.

2. PRESTUPNIŠTVO I VIKTIMIZACIJA U RURALNIM I URBANIM ZAJEDNICAMA U ISRD STUDIJU – REZULTATI ISTRAŽIVANJA I ANALIZA PODATAKA

Međunarodna studija o samoprijavljenom prestupništvu provedena je kroz tri istraživačka ciklusa, a trenutno je u fazi realizacije i četvrta studija koja se provodi u većini evropskih zemalja kao i brojnim drugim zemljama u svijetu. U Bosni i Hercegovini, pored ovog posljednjeg istraživanja koje provedeno u školskoj 2021./22. godini, istraživanje je realizovano u drugom i trećem ciklusu, odnosno u toku 2005./06. te 2015./16. školske godine. Rezultati analiza iz ovog rada odnose se na podatke koji su prikupljeni u drugom (ISRD2) (Budimlić, Maljević, & Muratbegović, 2010) i trećem (ISRD3) (Maljević i dr., 2017) istraživačkom poduhvatu, kojim bi se dopunile preporuke za djelovanje u smjeru unaprjeđenja sistema suprotstavljanja maloljetničkom prestupništvu u Bosni i Hercegovini. Dakle, ovim radom želi se dati doprinos i pomoć stručnjacima koji rade u oblasti zaštite djece.

Na razlike između urbanog i ruralnog okruženja i njihov uticaj na rasprostranjenost kriminaliteta, kao i na fenomen straha od kriminala i viktimizaciju ukazuju u svom radu Kokoravec i Meško (2021), kojim su istraživane razlike u pojavnosti prestupništva u urbanim i ruralnim zajednicama. Oni u svom radu ističu da su ove kategorije bile predmet brojnih istraživanja, čiji rezultati su sadržaji većeg broja člana objavljenih u ovoj oblasti. S obzirom da je maloljetnička delinkvencija jedan od najčešćih fenomena i oblika kriminalnog ponašanja, koji nesumnjivo izaziva mnoge zabrinutosti u društvu, rad pokušava uporediti urbanu i ruralnu viktimizaciju i prestupništvo maloljetnika. Kokoravec i Meško (2021) u svom radu, pored sveobuhvatnog pregleda literature iz ove oblasti, posebno istražuju razlike u okruženju, prevalenciju maloljetničkog prestupništva, te kako demografski i drugi faktori utiču na maloljetničko prestupništvo i viktimizaciju u urbanim i ruralnim sredinama.

Istraživanja su provedena korištenjem standardizovanog upitnika uređenog od strane ISRD2 radne grupe (2005) koji je korišten u svim zemljama učesnicima, uz poštivanje regionalnih i lokalnih različitosti te uvažavajući pravne i organizacijske norme koje vrijede za pojedine obrazovne sisteme. Ovaj upitnik korišten je i kao osnova za kreiranje upitnika za naredno, ISRD3 istraživanje. Upitnik je bio usmjeren na dobivanje odgovora na temelju percepcije koju djeca imaju na stvari u realnom svijetu, dakle kroz njihov subjektivni doživljaj, što je bilo od izuzetne važnosti za postizanje ciljeva istraživanja uopšte, te svakako i za ovaj rad.

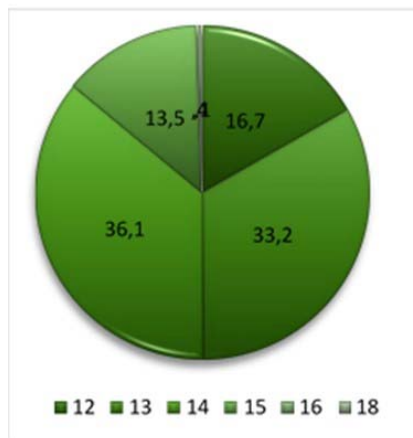
a. Uzorak i metodologija

Uzorak istraživanja je sačinjen poštujući metodologiju prihvaćenu na međunarodnom nivou, te su kroz nacionalni slučajni uzorak odabrane škole i odjeljenja za ovu studiju. ISRD dizajn je složen, s analitičkim jedinicama na različitim nivoima. Odluke o uzorkovanju donesene su u različitim zemljama učesnicama u odnosu na odgovarajuće i prihvatljive nivoe analize: odabir nacionalnog uzorka te izbor gradova i mjesta, škola, učionica i ispitanika (Haen Marshall & Enzmann, 2012). Nakon pribavljenih dozvola nadležnih ministarstava, škola te roditelja/staratelja djece izvršeno je anketiranje elektronskim putem uz upotrebu tablet uređaja, čime je postignut visok standard u objektivnosti te zaštiti anonimnosti djece koja su učestvovala u istraživanju (Maljević i dr., 2017).

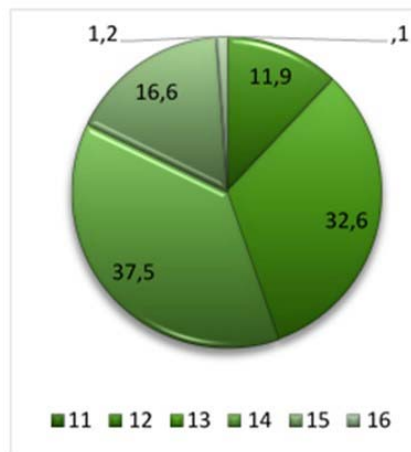
Uzorak istraživanja u trećem krugu (ISRD3) obuhvatio je 2.149 učenica i učenika, dok je u drugom krugu (ISRD2) prikupljeno ukupno 2.046 ispravno popunjenih upitnika učenica i

učenika u odabranim školama. Respondenti u ovom istraživanju bili su učenici završnih razreda osnovnih škola (VII, VIII i IX razred), pri čemu su djevojčice bile nešto zastupljenije u uzorku od dječaka, a prosječna starost je iznosila oko 13 godina. Kako je prikazano u ilustraciji 1, koja se odnosi na distribuciju anketiranih učenika prema uzrastu, uzorak su dominantno činila djeca uzrasta od 13 do 15 godina starosti.

RS (mean=13.48, mode/median=14.0)

FBiH (mean=13.63, mode/median=14.0)

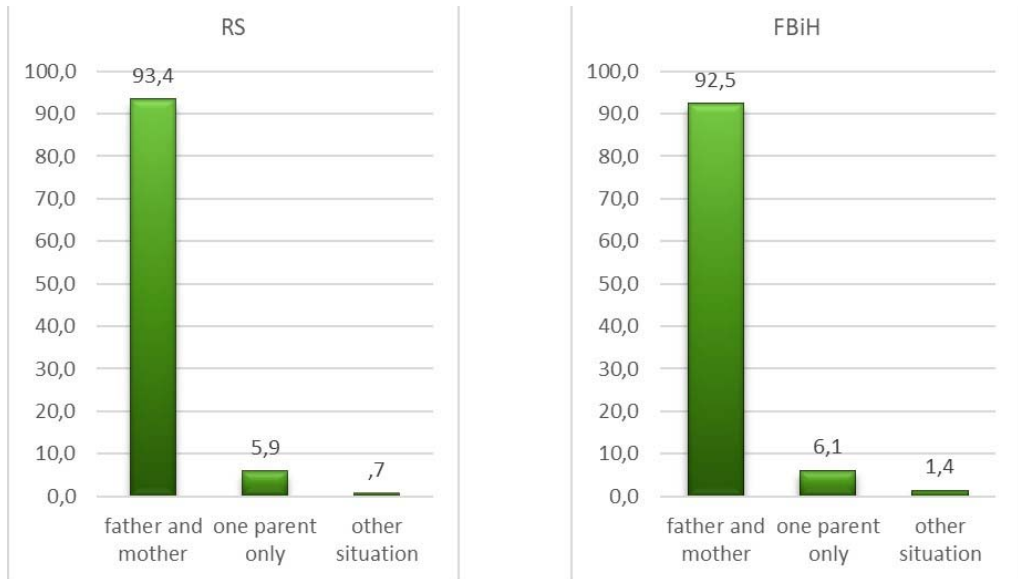

Ilustracija 1 Distribucija anketiranih učenika prema uzrastu

U pogledu korištenog instrumenta, anketiranje je provedeno upitnikom koji je standardizovan za međunarodno istraživanje i prilagođen upotrebi na nivou 40 država u Evropi i svijetu. Ipak, u istraživanju su dozvoljene korekcije upitnika poštujući lokalne/regionalne uslove i okolnosti, te organizaciju i pravnu regulativu obrazovnog sistema pojedinih država/regija. Upitnik je koncipiran kao on-line formular koji je posebno zaštićen u smislu zaštite i povjerljivosti prikupljenih podataka. Anketni upitnik korišten u ovom istraživanju je preveden i prilagođen na tri jezika u BiH (srpski, bosanski i hrvatski), i dva pisma (latinicu i ćirilicu), te koncipiran u skladu sa obrazovnim sistemom u BiH. Iako je korišten upitnik prilagođen djeci uzrasta od 12 do 16 godina, razmatrajući rezultate ove studije treba imati na umu da su djeca davala odgovore na temelju njihove percepcije stvari u realnom svijetu (u školi, kod kuće, u društvu i sl.). Tako je moguće da odgovori neke djece, kroz njihov subjektivni doživljaj, ne odražavaju uvijek realno stanje stvari (naprimjer, moguće je da djeca lično smatraju da u njihovoj porodici postoji osoba sa ozbiljnim bolestima, ali to može značiti samo da dijete percipira određenu bolest kao ozbiljnu, a ne nužno da je ta bolest zaista i teška prema stručnim klasifikacijama). Dakle, upravo je subjektivni osjećaj djeteta važan da bi se odgovorilo na ciljeve ovog istraživanja, ali se rezultati ne bi trebali koristiti za zaključivanje o drugim društvenim kategorijama (npr. broj zaposlenih majki ili očeva, broj ozbiljno oboljelih lica i sl.) (Maljević i dr., 2017, str. 6)

Pored ostalih ispitivanih socijalno-demografskih karakteristika među populacijom učenika obuhvaćenih istraživanjem, izdvajamo prikaz analiza varijabli koje se odnose na karakteristike

porodičnog života ispitanika. Naime, porodica i odnosi u porodici u tradicionalnim, ali i savremenim kriminološkim teorijama (Hirschi, 1969) veoma često predstavljaju neke od osnovnih kategorija koje se dovode u vezu s etiologijom neprihvatljivih oblika ponašanja. Kratko ćemo se osvrnuti na neke od ovih karakteristika, kako bi stekli osnovni uvid u osobine porodičnog života populacije djece i mladih u Bosni i Hercegovini.

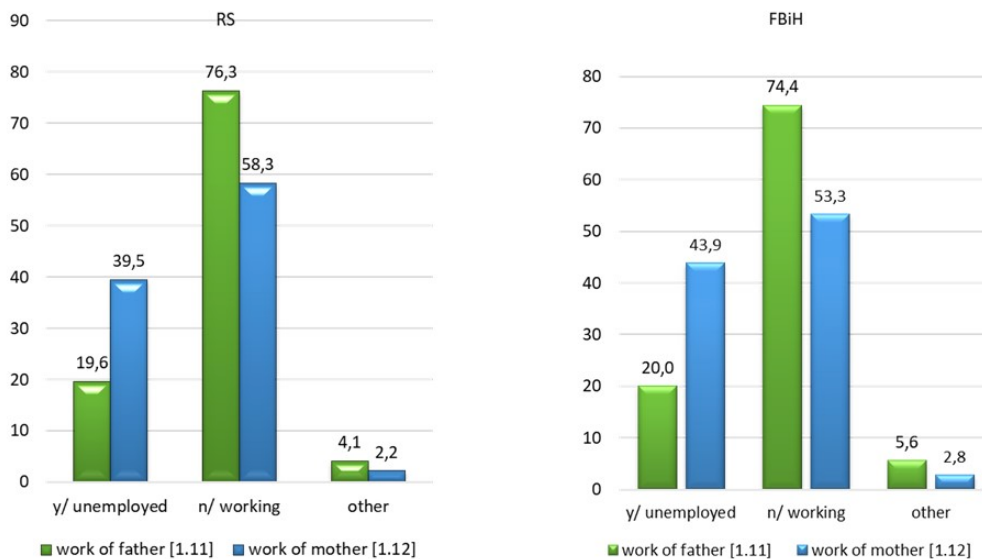

Ilustracija 2 Porodični ststus učenika

Deficijentnost porodice može se posmatrati u kvalitativnom ili kvantitativnom smislu, pri čemu prvi nedostatak se odnosi na porodice koje sačinjavaju oba roditelja djeteta ali su odnosi unutar nje značajno narušeni, dok drugi oblik deficijentnosti pretpostavlja nepotpunost porodice nedostatkom jednog ili oba roditelja u porodičnom životu djeteta. Kao što je primjetno na prethodnom ilustrovanom prikazu brojčanih vrijednosti mjerenja porodičnog statusa djece obuhvaćene istraživanjem (Ilustracija 2), može se reći da većina anketiranih učenika živi u brojčano potpunim porodicama, odnosno i s majkom i s ocem, dok samo njih oko 7% iskazuje da živi u porodici u kojoj neki od roditelja nedostaju. Može se dakle konstatovati da u pogledu kvantitativnog stanja, najveći broj učenika u našoj zemlji živi u porodicama s majkom i ocem, što ukazuje na elementarne pretpostavke za ispunjenje porodičnih odgojnih obaveza roditelja prema djeci.

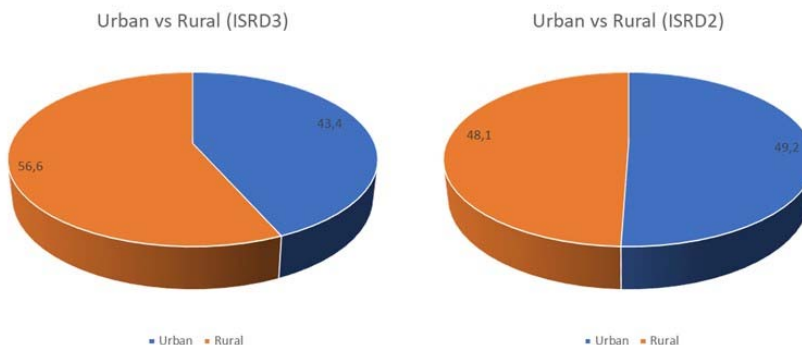
U narednoj analizi (Ilustracija 3), grafički je prikazana kvantifikacija odgovora na varijable koje se odnose na zaposlenost članova porodice, odnosno roditelja. Jasno je uočljivo da je u pogledu na ovu ispitivanu karakteristiku situacija mnogo nepovoljnija za život djece u odnosu na prethodno prikazanu osobinu porodičnog života. Naime, primjetno je da svako peto dijete živi u porodici u kojoj je otac nezaposlen, a čak oko 40% djece živi u porodicama u kojima majka nema stalni posao, te oko 5% drugih situacija koje pretpostavljaju nezaposlenost roditelja.

Kumulacijom navedenih oblika nezaposlenosti dolazi se do zaključka da svako četvrto dijete odrasta u porodici u kojoj otac nema stalni posao, a skoro svako drugo dijete je član porodice u kojoj je majka nezaposlena. Dakle, može se reći da prikazana analiza odgovora ukazuje da djeca žive u izraženo nepovoljnim uslovima socijalno-ekonomskog statusa porodica, što se smatra jednim od bitnih faktora koji mogu uticati na daljnju disfunkcionalnost porodice (Wikstrom, 1998), a što dovodi do brojnih negativnih posljedica u odgoju djece i mladih.

Ilustracija 3 Socijalno-ekonomske prilike učenika – zaposlenost roditelja/staratelja

Struktura uzorka u odnosu na kriterij urbanosti zajednica u kojima je istraživanje provedeno prikazana je u ilustraciji 4. Prihvatajući kriterij UNDP o podjeli gradova u Bosni i Hercegovini na urbane i ruralne zajednice, metodom transformacije rekodirane su varijable koje se odnose na gradove u kojima su smještene škole u kojima je provedeno anketiranje. Ovom metodom pod klaster uzorka iz urbanih zajednica uvrštene su škole koje se nalaze u gradovima Zenica, Tuzla, Mostar, Sarajevo, Bijeljina i Banja Luka, dok su sve ostale škole iz dvadeset pet drugih gradova i mjesta obuhvaćenih istraživanjem uključene u klaster uzorka ruralnih sredina. U tom pravcu podatke iznose i Meško i ostali (2012) koji naglašavaju da, za razliku od statističkog prosjeka svih zemalja Evrope, gdje više od dvije trećine stanovništva Evrope sada živi u urbanim područjima, u zemljama bivše Jugoslavije ova stopa je znatno niža (Sarajevo 49%, Ljubljana 50%). Smatraju da se uzroci zločina, ali i drugih oblika nestabilnosti u urbanim mjestima, mogu tražiti u brojnim faktorima.

Ilustracija 4 Distribucija učenika prema stepenu urbanosti zajednice u kojoj žive

Kao što je primjetno u navedenoj ilustraciji gotovo 57% učenika koji su anketirani, pohađa škole koje se nalaze u ruralnim sredinama u Bosni i Hercegovini, što približno odgovara i izvještaju UNDP o humanom razvoju u Bosni i Hercegovini, prema kojem 61% stanovništva u našoj zemlji živi u ruralnim zajednicama. U poređenju s analiziranim podacima iz prethodnog ciklusa istraživanja (ISRD2, 2005./06. godina), u kojem je distribucija prema kriteriju urbano i ruralno bila gotovo ravnomjerna, u trećem ciklusu istraživanja ipak je uočljiva razlika koja se iskazuje kroz primjetno veći broj anketiranih učenika u školama iz ruralnih sredina. Naredne analize koje su provedene, izvršene su korištenjem rezultata kumulacije odgovora anketiranih učenika u transformisanim varijablama, te će kao takve biti prikazane kroz ukrštanje s varijablama koje se odnose na oblike viktimizacije odnosno prestupničkih oblika ponašanja. U uporednoj analizi bit će prikazani i podaci za drugi ciklus studije (ISRD2), svakako u odnosu na varijable koje su se podudarale u dva ciklusa istraživanja.

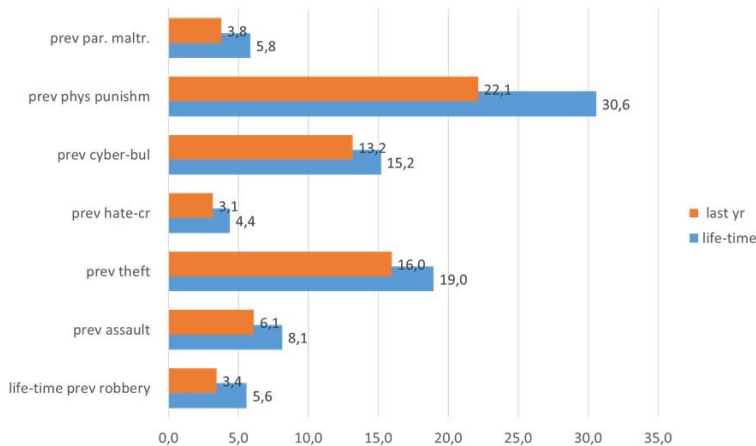
b. Viktimizacija učenika iz ruralnih sredina

Međunarodnom studijom o samoprijavljenom prestupništvu s posebnom pažnjom pristupilo se procesima koje dovode do nastanka određenog stanja kod pojedinih osoba koje postaju žrtvom namjernog ili nenamjernog ljudskog djelovanja, a koji se u nauci nazivaju viktimizacijom. Brojnim studijama se mjeri, a potom i naglašava, značaj razmatranja veza između viktimizacije i prestupništva. To je posebno naglašeno i u Međunarodnoj studiji o samoprijavljenom prestupništvu, kroz čije analize se ispituje i naglašava odnos korelacije između ovih kategorija. Kako naglašavaju Gruszczynska i ostali (2021), to ne znači da su sve žrtve počinitelji ili da svi počinitelji postaju žrtve zločina. Starije osobe i žene posebno, jer čine znatno manje krivičnih djela mada ipak povremeno mogu doživjeti viktimizaciju. Međutim, među maloljetnicima se općenito pretpostavlja da je korelacija između viktimizacije i delinkvencije jača, s obzirom na to da se (mladi) počinitelji često izlažu povećanom riziku od viktimizacije.

Dakle, sastavni dio ove longitudinalne studije predstavlja prikupljanje i obrada podataka o broju i oblicima viktimizacija među populacijom učenika odabranog uzrasta. Ovo istraživanje obuhvatilo je ispitivanje djece o doživljenim oblicima nasilja i štetnog ponašanja kroz sljedeće viktimizacijske varijable: maltretiranje i fizičko kažnjavanje od strane roditelja, doživljeni

zločini iz mržnje, zlostavljanje putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija, zatim krađe i razbojništvo te fizički napadi od strane druge djece.

Ilustracija 5 Oblici i rasprostranjenost viktimizacije među učenicima

U ilustraciji 5 prikazani su rezultati analize varijabli za sedam pojavnih oblika viktimizacije, koji se odnose na uopšte doživljene situacije te na iste situacije koje su doživljene ali u prethodnih dvanaest mjeseci. Obradom prikupljenih odgovora iz ovog dijela istraživanja utvrđeno je da su oblici viktimizacije koji se javljaju u najmanjem obimu zločini iz mržnje, teško fizičko kažnjavanje od strane roditelja i razbojništvo. S druge strane, viktimizacija s većim frekvencijama djece značajno češće se javlja u oblicima lakšeg fizičkog kažnjavanja od strane roditelja, krađe, zlostavljanja putem informacijsko-komunikacionih tehnologija te fizičkih napada (Maljević i dr., 2017).

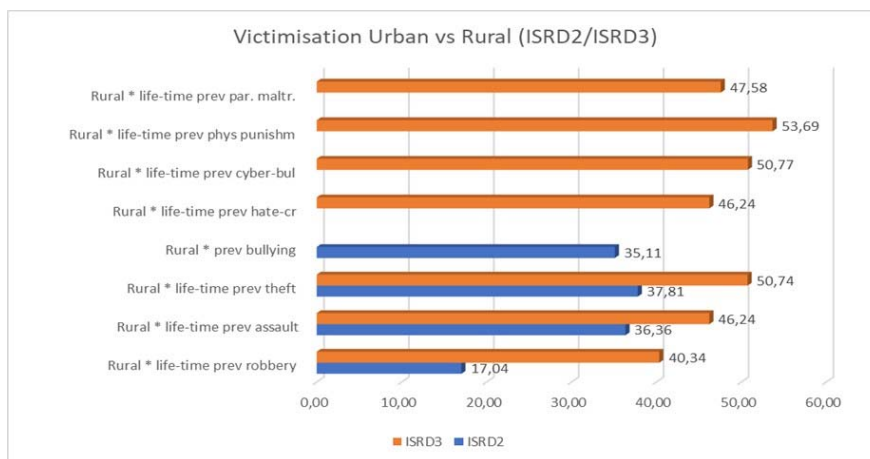
Kroz naredne analize prikupljenih podataka, Maljević i ostali (2017) navodi se da je najmanja stopa prijavljivanja u slučajevima viktimizacija koje se najčešće dešavaju, odnosno u slučajevima fizičkog kažnjavanja, zlostavljanja putem informacijsko-komunikacionih tehnologija i krađa. Pored toga, naglašeni su rezultati koji pokazuju da je najviša stopa prijavljivanja kod oblika viktimizacije koji se rjeđe dešavaju, odnosno u situacijama fizičkih napada i zločina iz mržnje. U pogledu ukrštanja varijabli uzrasta učenika i viktimizacija, rezultati sugerišu da se prva viktimizacijska iskustva pojavljuje već u uzrastu između desete i jedanaeste godine, iako podaci o uzrastu počinitelja fizičkog napada sugerišu da su počinioci u pravilu starija djeca, uzrasta od 13,5 do 16 godina. Na osnovu iznijetog, stiče se utisak da su učinioci u prosjeku stariji četiri do šest godina od žrtve, što nesumnjivo asocira na tradicionalne obrasce ponašanja u osnovnim školama, prema kojima u pravilu stariji učenici mlađe učenike biraju za svoje žrtve. Do sličnog nalaza dolaze i brojni drugi istraživači kao na primjer Olweus (1998) i Velki i Vrdoljak (2013), čime se potvrđuje ova okolnost u pojavnosti vršnjačkog nasilja kod učenika osnovnih škola.

U prethodno pomenutom izvještaju o provedenom istraživanju (Maljević i dr., 2017) navodi se da su dječaci češće žrtve razbojništva, a djevojčice uznemiravanja putem informacijsko-komunikacionih tehnologija, dok je većina napadača muškog spola. U konačnici, može se

primjetiti da se potvrđuje teza da su dječaci značajno uključeni u radnje kojima se drugim učenicima nanosi šteta, mada, istovremeno nije zanemariv niti broj djevojčica koje se prijavljuju kao učinioci ovih ponašanja. Iz osnovnih rezultata analiza podataka o viktimizaciji, mogu se istaći i podaci koji se odnose na mjesta na kojima se viktimizacija učenika najčešće dešava. Tako, ističe se da su mjesta na kojima se različiti oblici viktimizacije najčešće dešavaju prostori i prostorije u i oko škola, a nakon toga slijede neprecizirana druga mjesta ili druga javna mjesta. Odgovori učenika sugeriraju da se ostali prostori koji su navedeni kao opcije (klubovi, sredstva javnog prijevoza, tržni centri, sportski tereni, vlastita ili tuđa kuća) prijavljuju u značajno manjim omjerima kao mjesta na kojima se navedeni oblici viktimizacije dešavaju (Maljević i dr., 2017).

Drugi dio analize ovog rada odnosi se na pitanje koje je postavljeno kao njegov cilj, a to je ispitivanje diferencijacija u obimu i strukturi oblika viktimizacije u odnosu na kriterij urbanosti zajednice u kojima žive i pohađaju školu učenici obuhvaćeni istraživanjem (Ilustracija 6). Tako, u drugom ciklusu studije (ISR2), upitnik je sadržavao sljedeće viktimizacijske varijable vršnjačkog uznemiravanja (eng. bullying) krađe, fizička povreda i razbojništvo, a u trećem ciklusu (ISR3), pored ponovljenih iz prethodne studije, osim vršnjačkog uznemiravanja, ispitivana je viktimizacija lakšeg i težeg maltretiranja i kažnjavanja od strane roditelja, zlostavljanja putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija te zločini iz mržnje. U navedenoj ilustraciji prikazani su procenti učenika koji imaju prebivalište u ruralnim zajednicama, a koji su označili da su nekada u životu doživjeli neki od oblika viktimizacije. Dakle, primjetno je da u rezultatima statističke analize podataka nema izraženih razlika u pogledu obima viktimizacije koju učenici doživljavaju bez obzira iz kojeg tipa zajednice dolaze, pri čemu se neznatno više učenika iz ruralnih zajednica prijavljuje kao žrtva zlostavljanja putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija (50,77%) te krađe (50,74%). Nešto veći omjer razlike je u pogledu samoprijavljivanja viktimizacije fizičkim kažnjavanjem od strane roditelja (53,69%), dok je broj žrtava učenika iz ruralnih zajednica manji u lakšem obliku maltretiranja od strane roditelja, zatim zločina iz mržnje i fizičkih povreda, a jedina izraženija razlika se uočava u slučajevima viktimizacije razbojništvom, gdje je omjer učenika iz urbanih zajednica prema broju učenika iz ruralnih zajednica oko 60:40.

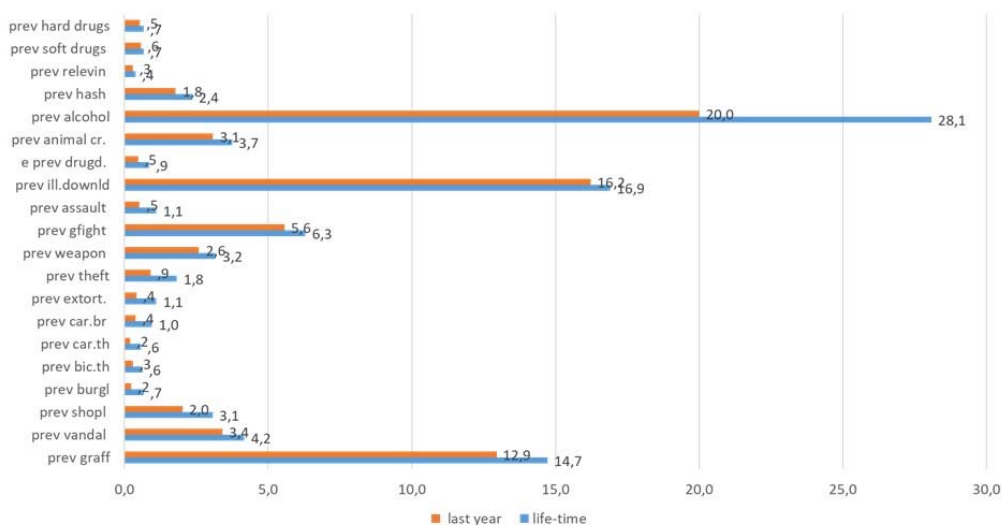
Ilustracija 6 Oblici viktimizacije učenika u ruralnim zajednicama

Poredeći podatke o viktimizaciji iz drugog ciklusa studije, jasno je uočljivo da je izraženo povećanje broja žrtava među populacijom učenika iz ruralnih područja kod svih ispitivanih oblika viktimizacije. Tako, porast je značajan u broju učenika koji prijavljuju da su bili žrtve krađe i fizičke povrede (oba za +13%), a najizraženiji je porast kod broja učenika iz ruralnih sredina koji prijavljuju da su bili žrtve razbojništava (uvećanje čak za 23%).

Iako se može konstatovati da nisu primjetne značajne statističke razlike u obimu i oblicima viktimizacije učenika iz ruralnih u odnosu na učenike iz urbanih zajednica, ipak na bazi uporednih pokazatelja brojčanih analiza izdvajaju se pojedini oblici za koje se može reći da su nešto učestaliji u ruralnim zajednicama (fizičko kažnjavanje posebno) kao i oblici koji se frekventnije označavaju od strane učenika u urbanim zajednicama (razbojništvo).

c. Prestupništvo učenika iz ruralnih sredina

Centralni i osnovni segment istraživanja proveden kroz Međunarodnu studiju o samoprijavljenom prestupništvu predstavljaju pitanja koja se odnose na prestupničke oblike ponašanja maloljetnih osoba. Definisana pitanja ne obuhvataju sve oblike koji se detektuju u ponašanjima djece i mladih, već samo izdvojene pojavne oblike koji najčešće vrši ova starosna kategorije društva. Tako, učenici su anketirani o oblicima ponašanja koji po svojim štetnim posljedicama ili opasnim oblicima radnje izvršenja predstavljaju prioritet, kako s istraživačkog, tako i sa sveukupnog društvenog djelovanja. Ovom studijom obuhvaćeni su sljedeći tipovi prestupničkog ponašanja: nasilno prestupništvo, imovinsko prestupništvo, grupno prestupništvo, cyber prestupništvo i prestupništvo vezano uz droge (Maljević i dr., 2017). Prikaz obima i strukture pojedinih oblika prestupništva u relativiziranim pokazateljima prikazan je u Ilustraciji 7, u kojoj su uporedno prikazani podaci za „samoprijavljene“ oblika u posljednjih 12 mjeseci i uopšte u životu.

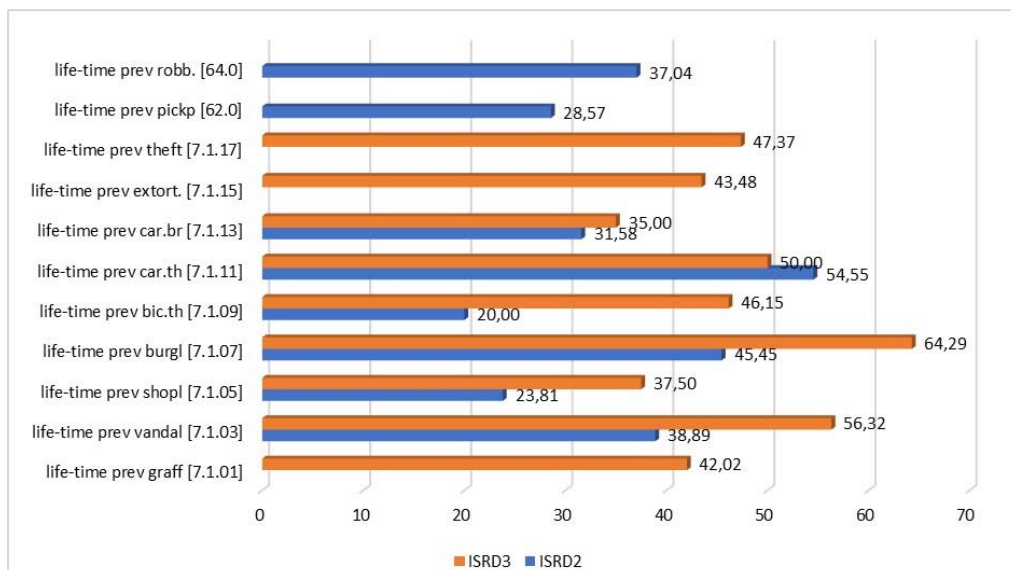

Ilustracija 7 Oblici i rasprostranjenost oblika samoprijavljenog prestupništva učenika

Ilustrovanim pokazateljima rezultata analize prikupljenih podataka uočljivo je da se tri oblika neprihvatljivog ili zabranjenog ponašanja izdvajaju po frekvencijama ponavljanja (iznad 10%, od ukupno u životu), a to su konzumiranje alkohola, nedozvoljeno preuzimanje sadržaja s interneta te crtanje grafita. Može se reći da u srednje zastupljene oblike neprihvatljivog ponašanja prema iskazanim frekvencijama spadaju zlostavljanje životinja, grupne tuče, nošenje oružja, krađe iz prodavnica te oštećenje ili uništenje imovine vandalskim ponašanjem (iznad 3%, od ukupno u životu). Ostala ponašanja obuhvaćena istraživanjem zastupljena su u omjeru manjem od 3%, pri čemu bi se jedino moglo izdvojiti konzumiranje marihuane (hašiša), koje je prema pokazateljima prisutno kod otprilike svakog četrdesetog djeteta uopšte u životu, što bi značilo jedan učenik u dva odjeljenja. Na ovo ponašanje se skreće pažnja jer se ipak radi o populaciji učenika osnovnih škola, za koju se ipak u opštoj javnosti ne očekuje da su droge prisutne u njihovim životima.

U izvještaju o provedenom istraživanju samoprijavljenog prestupništva (Maljević i dr., 2017) grupa imovinskih oblika prestupništva predstavljena je kroz najveći broj protivpravnih ponašanja o čijem izvršenju su se izjašnjavali učenici obuhvaćeni istraživanjem. Ovakav rezultat je i očekivan, s obzirom na to da su među registrovanim oblicima krivičnih djela koja su počinile maloljetne osobe najfrekventniji prestupi protiv imovine. Ovim istraživanjem imovinski prestupi obuhvaćeni su kroz sljedećih osam pitanja: *“Da li si koristio oružje, silu ili prijetnju silom da bi dobio novac ili stvari od nekoga?”* (varijabla 7.1.15.), *“Da li si pisao ili crtao po zidu, vozu, tramvaju ili autobusu (grafiti)?”* (varijabla 7.1.01.), *“Da li si nešto namjerno oštetio, kao npr. autobuska stanica, prozor, auto ili sjedište u autobusu ili vozu?”* (varijabla 7.1.03.), *“Da li si ukrao nešto iz prodavnice?”* (varijabla 7.1.05.), *“Da li si provalio u neku zgradu da bi nešto ukrao?”* (varijabla 7.1.07.), *“Da li si ukrao biciklo?”* (varijabla 7.1.09.), *“Da li si ukrao motor ili auto?”* (varijabla 7.1.11.), *“Da li si ukrao nešto sa ili iz auta?”* (varijabla 7.1.13.), *“Da li si ukrao nešto od nekoga bez sile ili prijetnje?”* (varijabla 7.1.17.).

Usporedni pokazatelji o zastupljenosti učenika iz ruralnih sredina u „samoprijavljenom“ izvršenju pojedinih oblika imovinskih prestupa iz dvije provedene studije (ISRD2 i ISRD3) prikazani su ilustracijom 8. Primjetno je i da su dva pitanja izostavljena u posljednjoj studiji (razbojništvo i džeparenje), te da su u treći ciklus istraživanja uključene nove tri varijable (krađa, iznuda i crtanje grafita).

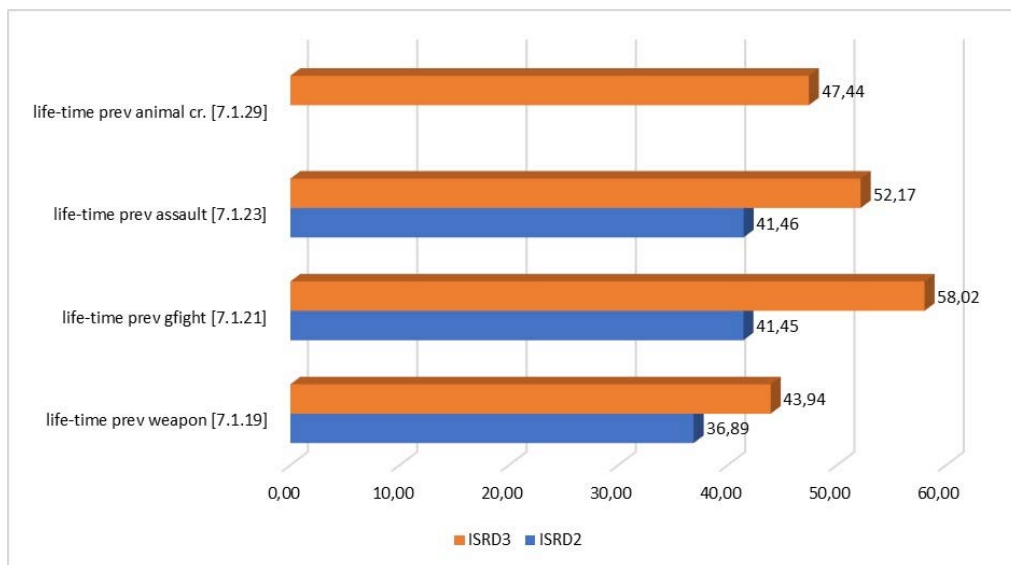

Ilustracija 8 Oblici imovinskih "samoprijavljenih" prestupa

U poređenju s zastupljenošću učenika iz urbanih zajednica, uočava se da su djeca iz ruralnih sredina u nešto većem omjeru prijavila učešće u provalama i vandalizmu, a da su manje zastupljeni u izvršenjima iznuda, provala u automobile, krađama iz prodavnica te crtanju grafitu. U ostalim oblicima prestupništva protiv imovine ne iskazuju su značajnije razlike u statističkim pokazateljima obima ovih djela. Pored navedenog, primjetno je da su u značajno manjim omjerima učenici iz ruralnih zajednica označavali učešće u svim oblicima imovinskih prestupa osim u pojavama krađe automobila, gdje se ravnomjerna distribucija primjećuje kako u drugom tako i trećem ciklusu ove međunarodne studije.

Nasilno pestupništvo u ovom istraživanju obuhvata nekoliko oblika ponašanja i to: nošenje oružja, povredu druge osobe i nasilje nad životinjama, te kao poseban oblik protivpravnog ponašanja maloljetnika istraživanjem je obuhvaćena i pojava grupnih tuča kao grupno prestupništvo (Maljević i dr., 2017, str. 22-23). Pitanja su postavljena na sljedeći način: "Da li si nosio oružje, kao što su palica, nož, pištolj ili lanac?" (varijabla 7.1.19.), "Da li si pretukao nekoga ili povrijedio nekoga sa palicom ili nožem?" (varijabla 7.1.23.) "Da li si namjerno povrijedio životinju?" (varijabla 7.1.29.). Fenomen grupne tuče ispitivao se kroz sljedeće pitanje: "Da li si učestvovao u grupnoj tuči na fudbalskom stadionu, na ulici ili nekom drugom javnom mjestu?" (varijabla 7.1.21.). Sva navedena pitanja koncipirana su kroz dvije opcije, "ikada u životu" i "u posljednjih dvanaest mjeseci".

Narednom ilustracijom (9) prikazani su rezultati analize odgovora na pitanja o nasilničkim prestupničkim oblicima ponašanja, a kao i kod prethodne grupe ponašanja prikazani su statistički pokazatelji zastupljenosti učenika kroz dva provedena ciklusa studije o samoprijavljenom prestupništvu.

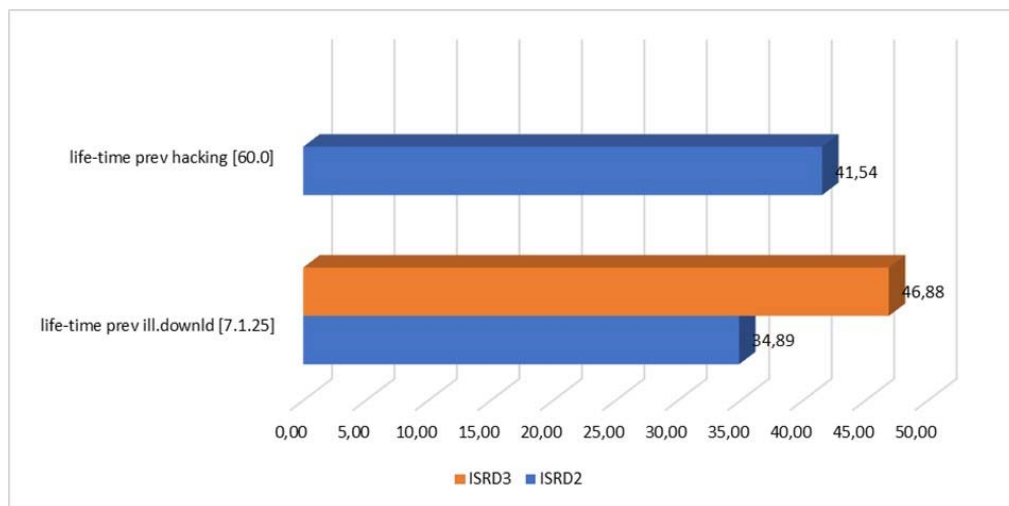
Ilustracija 9 Oblici nasilničkih "samoprijavljenih" prestupa

Učešće djece iz ruralnih zajednica je nešto veće u učestvovanjima u tučama, te nešto manje nego kod učenika iz urbanih zajednica u nošenju oružja. Nanošenje tjelesnih povreda drugima podjednako se prijavljuje od strane učenika oba posmatrana klastera prema kriteriju urbanosti zajednice u kojoj žive, kao i zlostavljanje životinja, koje je se s veoma malom razlikom češće prijavljuje od strane učenika iz urbanih zajednica.

Studijom je posebna pažnja usmjerena na oblike neprihvatljivog ponašanja na internetu ili uz upotrebu kompjutera, a koja se nerijetko kako u stručnoj tako i laičkoj javnosti nazivaju cyber prestupništvo. Ovim istraživanjem pojavni oblici iz ove kategorije pokazali su se kao najfrekventniji oblici prestupničkog ponašanja među maloljetnicima. Ovaj fenomen mjerio se pitanjem "Da li si nelegalno skinuo muziku ili filmove sa interneta?" (varijabla 7.1.25.), uz identične opcije odgovora kao u ostalim pitanjima o prestupništvu, te također u opcijama "bilo kada u životu" i "u posljednjih dvanaest mjeseci". Analiza prikupljenih odgovora na ove varijable pokazuje da nezakonito preuzimanje audio i/ili video sadržaja sa interneta predstavlja ponašanje koje „samoprijavljuje“ svaki peti respondent u entitetu Federaciji Bosne i Hercegovine, te svaki osmi respondent u entitetu Republici Srpskoj. I pored činjenice da je u samom pitanju navedeno da se radi o nelegalnoj (nezakonitoj, nedozvoljenoj) radnji veliki broj učenika potvrđuje ovo ponašanje. Može se osnovano pretpostaviti da bi omjer u izvršiocima ovog prestupa bio i veći izostavljanjem riječi "nelegalno" jer je za očekivati da veliki broj učenika i starije i mlađe populacije uopće nije svjestan zabranjenosti djela s obzirom na to da je najveći dio sadržaja koji se preuzimaju sa interneta izvan zaštite prava autora. Razlike u počinjenju ovog djela zanemarivo su manje u pogledu izvršenja u posljednjih dvanaest mjeseci u odnosu na izvršenje bilo kada u životu. Izvještajem se rezimira da navedeni podaci indiciraju aktuelnost problema, koji ne gubi na obimu sa odrastanjem maloljetnika (Maljević i dr., 2017, str. 24-25).

Za potrebe ovog rada izvršene su posebne analize ukrštanja odgovora o cyber prestupništvu

s podacima o prebivalištu anketiranih učenika po prihvaćenom kriteriju urbanizacije zajednice iz koje dolaze. Tako, Ilustracijom 10 iskazani su rezultati ove analize kroz grafički prikaz udjela učenika iz ruralnih zajednica koji su „samoprijavili“ svoje prestupe koji se svrstavaju u specifične oblike zloupotrebe informacijsko-komunikacionih tehnologija. Također, i u ovoj analizi izvršeno je poređenje podataka spram prethodnog ciklusa studije, s tim da je u drugom ciklusu (ISR2) u ovoj kategoriji učenicima postavljeno i pitanje o nedozvoljenom upadu u tuđu kompjutersku mrežu ili sistem (*eng. hacking*). Trećim krugom studije pak, ovo pitanje nije uvršteno u set varijabli koje su činile upitnik za učenike anketiranih osnovnih škola.

Ilustracija 10 Oblici cyber "samoprijavljenih" prestupa

Za razliku od uočenog stanja u 2005./06. školskoj godini, kada je provedena prethodna studija, u trećem ciklusu istraživanja učešće učenika iz ruralnih zajednica u nedozvoljenom preuzimanju sadržaja s interneta primjetno je poraslo. Naime, uočljiv je značajan porast udjela djece iz ruralnih zajednica u ovom prestupničkom ponašanju (oko 12% više), te se može konstatovati da u ovom obliku ponašanja u vrijeme provođenja studije u trećem ciklusu nema značajnije razlike u odnosu na učenike iz urbanih zajednica.

Neprihvatljiva ponašanja kao što su konzumiranje alkohola i zloupotreba opojnih droga također su obuhvaćena istraživanjem prestupništva maloljetnika metodom samoprijavlivanja. Tako, u pomenutom izvještaju o ovom istraživanju (Maljević i dr., 2017, str. 25). kroz šest odvojenih pitanja ispitana je upotreba alkohola i droga, kao i učestvovanje u preprodaji opojnih droga među populacijom učenika osnovnih škola koje su obuhvaćene istraživanjem. Pitanja su glasila: "Da li si ikada prodavao drogu ili pomogao nekome ko prodaje drogu?" (varijabla 7.1.27.), "Da li si ikada konzumirao alkohol?" (varijabla 8.1.1.), "Da li si ikada koristio kanabis (kanabis / marihuana / hašiš)?" (varijabla 8.2.1.), "Da li si ikada koristio XTC, LSD, spid, amfetamine ili slične droge?" (varijabla 8.4.1.), "Da li si ikada koristio heroin, kokain ili krek?" (varijabla 8.5.1.). U Ilustraciji 7, na početku analize empirijske građe u ovom radu, prikazani su podaci o prevalencijama ponašanja u vezi sa alkoholom i opojnim drogama. Kako se moglo i očekivati,

najveći je broj učenika koji potvrđuju konzumiranje alkohola. Tako, svaki peti učenik u kategoriji u prethodnih dvanaest mjeseci (20%), odnosno više nego svaki četvrti ikada u životu (28,1%), prijavljuje konzumiranje alkoholnih pića. S druge strane, ipak je značajno manji broj onih koji potvrđuju upotrebu opojnih droga, pri čemu se izdvaja kategorija onih koji priznaju upotrebu hašiša (1,8% u prošloj godini te 2,4% ikada u životu). Ispod jednog procenta su respondenti koji u opciji ikada u životu prijavljuju upotrebu "teških droga" kao što su heroin, kokain ili krek (0,7%), te "lakih droga" kao što su XTC, LSD, spid, amfetamini i slično (0,7%). Anketom je obuhvaćeno i pitanje o učešću u preprodaji odnosno dilanju droga, na koje afirmativno odgovara 0,9% ikada u životu te 0,5% u prethodnoj godini. Ovi podaci u procentima ne izgledaju zabrinjavajuće, međutim kada se uzme da se radi o populaciji učenika završnih razreda osnovnih škola, onda su razlozi za zabrinutost itekako opravdani. Naime, ukoliko se pretpostavi da se u školama upisuju po tri ili četiri odjeljenja djece određene generacije, može se konstatovati da u svakoj generaciji imamo po jednog učenika ili jednu učenicu, koji su uključeni u rasparčavanje droge. Dakle, može se konstatovati da navedeni pokazatelji ukazuju na veću dostupnost droga, kao i rizik potencijalnog rasta stope korištenja droga u osnovnim školama.

Ilustracija 11 Oblici ovisničkih "samoprijavljenih" prestupa učenika u ruralnim sredinama

Uoprednom analizom prikupljenih podataka o „samoprijavljenom“ prestupništvu kroz dvije studije u razmaku od deset godina, uočava se bitna razlika u omjeru učenika iz ruralnih sredina kod svih ispitivanih oblika nedozvoljene konzumacije alkohola ili droga, u odnosu na učenike iz urbanih sredina. Tako, podaci pokazuju da je u ranijem istraživanju (ISRD2) učešće djece iz ruralnih sredina u svim oblicima konzumiranja ovih sredstava bilo između 28% i 45%, dok je u studiji iz 2015. godine (ISRD3) taj omjer značajno uvećan jer ovaj klaster učenika u ispitivanim fenomenima participira od 40% do 57% u odnosu na učenike iz urbanih zajednica. Može se dakle zaključiti da su pojavni oblici konzumacije alkohola i narkotika uočljivo uvećani, te da prema podacima iz posljednje studije nema bitne razlike u ovom prestupničkom ponašanju prema kriteriju urbanosti sredine u kojoj učenici žive. To se posebno može reći za pojavu konzumiranja alkohola, koji je uopšte jedan od najčešćih oblika „samoprijavljenog“ prestupništva. Naime,

primjetno je da su ovoj pojavi očigledno skloniji učenici iz ruralnih sredina, jer je iskazana razlika od gotovo 15% u odnosu na učenike iz urbanih zajednica.

3. Diskusija i zaključci

Prethodnim poglavljima izloženi su rezultati osnovnih analiza o viktimizaciji i prestupničkim oblicima ponašanja učenika osnovnih škola koje su činile uzorak ove međunarodne studije. U skladu s postavljenom temom rada, posebno je analiziran udio djece iz ruralnih sredina u posmatranim fenomenima. Kroz diskusiju i zaključke izložiti ćemo osnovne rezultate analize od kojih se došlo.

Na početku obrade empirijskih podataka upoznali smo se s oblicima viktimizacija koje su prisutne među populacijom učenika završnih razreda osnovnih škola obuhvaćenih studijom. Najizraženiji oblici ugrožavanja ili povrede djece su fizičko kažnjavanje od strane roditelja (30,6% ili svako treće dijete uopšte u životu, odnosno 22,1% ili skoro svako četvrto dijete u posljednjih 12 mjeseci), zatim djeca žrtve krađa (19% ili skoro svako peto dijete ikada u životu, odnosno 16% ili svako šesto dijete u posljednjoj godini), te zlostavljanje putem informacijsko komunikacijskih tehnologija ili cyberbullying (15,2% ili skoro svako šesto dijete uopšte u životu te 13,2% ili gotovo svako sedmo dijete u posljednjih 12 mjeseci). Dakle, iako se zvaničnim podacima o kriminalitetu na štetu djece uglavnom izdvajaju i uočavaju imovinski prestupi, u analiziranim podacima jasno se ističu drugi fenomenološki oblici koji se očigledno mogu smatrati tamnom brojkom, a što po sebi znači i izostanak zvanične formalne socijalne kontrole na ta ponašanja. Nešto slično je naglašeno i u komparativnoj analizi ISRD podataka na međunarodnom nivou, gdje je uočeno da postoje zanimljive razlike u delinkventnom ponašanju među zemljama u pogledu imovinskih prekršaja, više nego u pogledu nasilja. Tako, ističe se da i sjeverna i južna Evropa imaju niže stope prestupništva, dok se najniže stope pokazuju u postsocijalističkim zemljama, kao i u zemljama Latinske Amerike (Junger-Tas, 2012).

Izostanak socijalne reakcije sasvim sigurno dovodi do čitavog niza drugih štetnih posljedica, jer se "nekažnjavanjem" počinitelja prestupa šalje poruka ne samo žrtvi i prestupnicima već i onima koji su u kategoriji potencijalnih prestupnika ili potencijalnih žrtava s druge strane, koji ovim nereagovanjem zajednice zaključuju „da se zločin isplati“, te se time kod njih veoma moguće motivacija za „zločin“ pojačava, odnosno još izraženiji strah doživljavaju oni koji imaju i druge viktimalne predispozicije. Pored navedenih oblika viktimizacije, u manjoj mjeri ali ipak ozbiljno prisutne su fizičke povrede djece (6% u prošloj godini, odnosno 8% uopšte u životu), zatim razbojništva nad djecom (3,4% u prošloj godini, odnosno 5,6% uopšte u životu) kao i zločini iz mržnje te psihičko maltretiranje od strane roditelja (od oko 3% u posljednjih 12 mjeseci, te oko 5% uopšte u životu).

Kroz analizu u kojoj smo viktimizacijske varijable posmatrali kroz kriterij urbanosti zajednica u kojima žive učenici obuhvaćeni studijom, uočili smo da su razlike u stepenu viktimizovanosti gotovo podjednake u svim ispitivanim fenomenološkim oblicima bez obzira da li djeca dolaze iz ruralnih ili urbanih sredina. Blage razlike se uočavaju jedino u slučajevima fizičkog kažnjavanja djece od strane roditelja, gdje su učestaliji odgovori učenika iz ruralnih sredina (oko 54% od ukupnog broja učenika koji prijavljuju ovaj oblik viktimizacije), odnosno kod razbojništava, koje se češće pojavljuje među djecom iz urbanih sredina (oko 60% od ukupnog broja učenika koji prijavljuju ovaj oblik viktimizacije). Jedina uočljiva razlika primjetna je u poređenju rezultata analize

ovih varijablu iz drugog ciklusa studije (ISRD2), u kojoj su dobiveni podaci prema kojoj se učešće djece u svim ispitivanim oblicima viktimizacije kretalo između 17% do 38% od ukupnog broja učenika koji prijavljuju ovaj oblik viktimizacije. Dakle, može se zaključiti nisu pronađene značajnije i izraženije razlike u stepenu, obimu i strukturi viktimizacije bez obzira na oblik zajednice prema kriteriju urbanosti. Kao što je istaknuto, jedine i gotovo neznatne razlike nalazimo kod pomenutih pojava razbojništava i fizičkog kažnjavanja djece od strane roditelja, u kojima se pojavljuju manje razlike kod djece iz urbanih odnosno ruralnih sredina u ovim oblicima viktimizacije.

Dio podataka odabranih za analizu, koji se odnose na prestupništvo učenika, pokazuju da je konzumiranje alkohola (28,1% ili gotovo svako treće dijete uopšte u životu, odnosno 20% ili svako peto dijete) najučestalije neprihvatljivo ponašanje u populaciji učenika ispitivanih u ovoj studiji. Nakon toga slijede nedozvoljeno preuzimanje sadržaja s interneta (16,9% ikada u životu, odnosno 16,2% u posljednjih 12 mjeseci ili dakle skoro svako šesti učenik), te crtanje grafita po objektima (14,7% ili gotovo svako sedmo dijete ikada u životu, odnosno 12,9% ili više od svakog osmog učenika u posljednjoj godini prije istraživanja). Drugi oblici prestupništva kreću se u rasponu od 0,2% do 5,6% u vremenskoj kategoriji u posljednjih 12 mjeseci, odnosno 0,4% do 6,3% ikada u životu. Za sve druge fenomenološke oblike može se konstatovati da iako se na prvi pogled ne iskazuju u većim frekvencijama, ipak nipošto nisu zanemarive pojave, naprotiv. Naime radi se o brojnim veoma štetnim pojavama propisanim kao teški oblici kriminaliteta (na primjer nošenje oružja, preprodaja droga ili konzumiranje težih droga). Dakle, na osnovu iskazanih pokazatelja frekvencija jasno se zaključuje da su svi ispitivani oblici prestupništva prisutni u populaciji učenika uzrasta od 13 do 16 godina u Bosni i Hercegovini, te da su omjeri nekih od oblika svakako zabrinjavajući i iziskuju ozbiljno razmatranje od strane nadležnih institucija socijalne kontrole.

Obilježja samoprijavljenog prestupništva u ruralnim sredinama prikazana su kroz rezultate provedenih analiza u četiri grupe neprihvatljivih i zabranjenih ponašanja. U grupi imovinskih prestupa zapaženo je da se učenici iz ruralnih sredina udjelom blago izdvajaju u „samoprijavljanju“ provalnih krađa (64,3%) i vandalizma (56,3%), dok su manje od učenika iz urbanih sredina zastupljeni u krađa iz automobila (35%) i prodavnica (37,5%) te crtanju grafita (42,2%). Kod ostalih imovinskih prestupa može se reći da ne postoje bitnije izrežene razlike između djece iz ruralnih u odnosu na djecu iz urbanih zajednica. Poređenjem podataka o prestupništvu iz ove iste grupe pojava sa podacima prikupljenim u drugom ciklusu studije (ISRD2), može se konstatovati da je udio učenika iz ruralnih zajednica u ovim oblicima ponašanja bio znatno niži (od 20% do 45%). Jedini izuzetak u ovoj uporednoj analizi bilježi se u slučajevima „samoprijavljanja“ krađe automobila, koja je u drugom ciklusu bila nešto izraženija u klasteru ruralne zajednice (54,5%) dok u posljednjoj provedenoj studiji taj omjer je u potpunosti ujednačen (50%).

Kroz analizu podataka koje se odnose na naredne dvije grupe prestupničkih oblika ponašanja, djela s elementima nasilja te zloupotreba informacijsko-komunikacijskih tehnologija, da se također primjetiti da varijabla urbanosti zajednice u kojoj žive učenici nema značajnijeg uticaja na frekvencije ovih pojava. Naime, kako je to i prikazano u dijelu rada u kojem su prezentovani rezultati analiza podataka, uočljivo je da su male razlike po ovom kriteriju iskazane u većem udjelu učenika iz ruralnih sredina kod grupnih tuča (58%), te nešto manjem u frekvencijama nošenja oružja (44%). Ostali oblici nasilničkih oblika prestupništva gotovo su ujednačeni između dva posmatrana klastera učenika. Jedini posmatrani oblik cyber prestupništva, nedozvoljeno preuzimanje sadržaja

s interneta, uporednom analizom dobiven je rezultat koji ne prikazuje značajnije razlike u odnosu na varijablu urbanosti zajednice iz koje učenici dolaze. Jedino što se ističe je rezultat poređenja podataka za ovu pojavu u dva ciklusa studije, gdje je uočljivo da su učenici iz ruralnih zajednica u studiji iz 2005./06. godini značajno manje participirali u ukupnom broju učenika (oko 35%) koji su se „samoprijavili“ za ovaj oblik prestupništva. Ovaj podatak može se dovesti u vezu s povećanjem broja korisnika informacijsko-komunikacijskih sredstava u ruralnim sredinama koje je u vezi s ukupnim razvojem ovih zajednica, razvojem informacione i telekomunikacijske infrastrukture u njima te opštim podizanjem informacijske pismenosti u ruralnim sredinama.

Posljednja grupa prestupničkih oblika ponašanja koja je ispitivana i koja je analizirana metodom ukrštanja s varijablom urbanosti prebivališta učenika obuhvaćenih studijom, jesu oblici konzumiranja alkohola i droga te pojava preprodaje droga. Uočava se da se tri ispitivana oblika podjednako pojavljuju među učenicima iz oba klastera (podaci za klaster ruralna sredina: uživanje težih droga 50%, uživanje hašiša 51% te preprodaja droga 50%), dok je udio učenika iz ruralnih sredina nešto veći kod konzumiranja alkohola (56,8%) te uživanja analgetika (62,5%), odnosno manji kod uživanja lakih droga (42,8%). Ipak, iskazane razlike mogu se smatrati zanemarivim s obzirom da se kod svih oblika ponašanja bilježe izuzetno male frekvencije u pojavnosti, te su stoga i razlike zanemarive, osim u slučajevima konzumiranja alkohola koje je naglašeno više puta u ovom radu. Upravo se smatra da posljednje ponašanje treba biti pažljivije analizirano, uz neophodno praćenje i svih oblika prestupništva vezanih za opojne droge, koje iako se ne pojavljuje u značajnijem obimu, ipak predstavlja značajan izvor zabrinutosti jer se radi o populaciji djece uzrasta do 16 godina starosti. Upravo ovi podaci trebaju biti polazne osnove za provođenje analiza koje će nadležna tijela iz oblasti socijalne zaštite, javnog zdravlja te prosvjete i obrazovanja dovesti u poziciju za planiranje i programiranje kvalitetnijih preventivnih programa zaštite populacije djece i mladih od zloupotreba droga i alkohola.

BIBLIOGRAFIJA

- Budimlić, M., Maljević, A., & Muratbegović, E. (2010). Bosnia-Herzegovina (Chapetr). U J. Junger-Tas, I. Haen Marshall, D. Enzmann, M. Killias, M. Stekete, & B. Gruszczynska, *Juvenile Delinquency in Europe and Beyond – Results of the Second International Self-Reported Delinquency Study* (str. 341-358). New York: Springer.
- Enzmann, D. (2012). Social Responses of Offending. U J. Junger-Tas, I. Haen Marshall, D. Enzmann, M. Killias, M. Stekete, & B. Gruszczynska, *The Many Faces of Youth Crime – Contrasting Theoretical Perspectives on Juvenile Delinquency across Countries and Cultures* (str. 143-184). New York, Dordrecht, Heidelberg, London: Springer.
- Goss, S., Bajramović, S., Dulić-Marković, I., Fetahagić, M., Joldić, J., Kovač, Z. M., . . . Živkov, G. (2013.). *Ruralni razvoj u Bosni i Hercegovini: Mit i realnost. NACIONALNI IZVJEŠTAJ O HUMANOM RAZVOJU ZA 2013. GODINU*. Sarajevo: Razvojni program Ujedinjenih nacija (UNDP) Kancelarija rezidentnog koordinатора UN-a i rezidentnog predstavnika UNDP-a u Bosni i Hercegovini.
- Gruszczynska, B., Lucia, S., & Killias, M. (2021). Juvenile Victimization from an International Perspective. U J. Junger Tas, I. Haen Marshall, D. Enzmann, M. Killias, M. Stekete, & B. Gruszczynska, *The Many Faces of Youth Crime – Contrasting Theoretical Perspectives on*

Juvenile Delinquency across Countries and Cultures (str. 95-116). New York, Dordrecht, Heidelberg, London: Springer.

- Haen Marshall, I., & Enzmann, D. (2012). Methodology and Design of the ISRD-2 Study. U J. Junger Tas, I. Haen Marshall, D. Enzmann, M. Steketee, & B. Gruszczynska, *The Many Faces of Youth Crime – Contrasting Theoretical Perspectives on Juvenile Delinquency across Countries and Cultures* (str. 21-65). New York, Dordrecht, Heidelberg, London: Sprenger.
- Hirschi, T. (1969). *Causes of Delinquency*. Berkeley, CA: Univeristy of California Press.
- ISRD2 Working Group. (2005). *Questionnaire ISRD2: Standard Student Questionnaire*. Boston, Hamburg, Utrecht, Warsaw, Zurich: European Society of Criminology.
- Junger-Tas, J. (2012). Delinquent Behaviour in 30 Countries. U J. Junger-Tas, I. Haen Marshall, D. Enzmann, M. Killias, M. Steketee, & B. Gruszczynska, *The Many Faces of Youth Crime – Contrasting Theoretical Perspectives on Juvenile Delinquency across Countries and Cultures* (str. 69-93). New York, Dordrecht, Heidelberg, London: Springer.
- Kokoravec, I., & Meško, G. (2021). Juvenile Delinquency and Victimization: Urban vs Rural Environment. (B. D. Gorazd Meško, Ur.) *Criminal Justice and Security in Central and Eastern Europe*, str. 102.
- Lucia, S., Killias, M., & Junger-Tas, J. (2012). The School and its Impact on Delinquency. U J. Junger-Tas, I. Haen Marshall, D. Enzmann, M. Killias, M. Steketee, & B. Gruszczynska, *The Many Faces of Youth Crime – Contrasting Theoretical Perspectives on Juvenile Delinquency across Countries and Cultures* (str. 211-236). New York, Dordrecht, Heidelberg, London: Springer.
- Maljević, A., Šučur Janjetović, V., Budimlić, M., Jović, N., Miodragović, B., & Vujović, S. (2017). *Međunarodna studija o samoprijavljenom prestupništvu djece u Bosni i Hercegovini – IZVJEŠTAJ ZA STRUČNE RADNIKE U OBLASTI ZAŠTITE DJECE*. Sarajevo: Centar za istraživanje politike suprotstavljanja kriminalitetu (CPRC).
- Marshall, I. H. (2012). The Generalizability of Self-Control Theory . U J. Junger-Tas, I. Haen Marshall, D. Enzmann, M. Killias, M. Steketee, & B. Gruszczynska, *The Many Faces of Youth Crime – Contrasting Theoretical Perspectives on Juvenile Delinquency across Countries and Cultures* (str. 285-328). New York, Dordrecht, Heidelberg, London: Springer.
- Meško, G., Tominc, B., & Sotlar, A. (2012). Urban Security management in the capitals of the former Yugoslav republics. *European Journal of Criminology*, str. 284-296.
- Olweus, D. (1998). *Nasilje među djecom u školi: šta znamo i šta možemo učiniti*. Zagreb: Školska knjiga.
- Stekeete, M. (2012). Substance Use of Young People in 30 Countries. U J. Junger-Tas, I. Haen Marshall, D. Enzmann, M. Killias, M. Steketee, & B. Gruszczynska, *The Many Faces of Youth Crime – Contrasting Theoretical Perspectives on Juvenile Delinquency across Countries and Cultures* (str. 117-142). New York, Dordrecht, Heidelberg, London: Springer.
- Velki, T., & Vrdoljak, G. (2013). Uloga nekih vršnjačkih i školskih varijabli u predviđanju vršnjačkog nasilja. *Društvena istraživanja*, str. 101-120.
- Wikstrom, P.-O. (1998). Communities and Crime. U T. M., *The Handbook of crime and Punishment* (str. 269-302). Oxford: Oxford University Press.

SELF-REPORTED DELINQUENCY IN RURAL AREAS OF BOSNIA AND HERZEGOVINA

Original scientific paper

Abstract

The issue of security in rural areas of Bosnia and Herzegovina is rarely in the focus of criminological research, which puts the issue of social control of crime in its many populated areas into the background. Using the data collected within the framework of the International Self-Reported Delinquency Study 3, this paper seeks to shed light on the characteristics of self-reported juvenile delinquency in rural areas of Bosnia and Herzegovina.

Phenomenological characteristics of delinquent behaviour among primary school students will be singled out from the statistical data collected through mentioned research. In relation to the defined subject of this paper, particular emphasis will be placed on checking the variables generated on the basis of the thesis of the social bond and social control theory, which should show us the extent to which the more traditional and significantly more cohesive environment plays a role in preventing delinquency in the youngest members of the community.

This paper outlines the basic indicators of the phenomenology of this phenomenon, in particular the indicators of behaviour with elements of violence, property delinquency, group delinquency and manifestations of prohibited behaviour relating to information communication technologies and alcohol and drug abuse.

Based on the results of the conducted analyses, this paper aims to enrich the data base with data on this phenomenon, which could improve the guidelines and recommendations for institutions responsible for the development and implementation of prevention programmes aimed at counteracting the delinquent behaviour of elementary school students in Bosnia and Herzegovina.

Keywords: self-reported delinquency, rural areas, criminal fenomenology, security, primary school students

Podaci o autorima

Muhamed Budimlić, redovni profesor, Univerzitet u Sarajevu – Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije. E-mail: mbudimlic@fkn.unsa.ba

Elmedin Muratbegović, redovni profesor, Univerzitet u Sarajevu – Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije. E-mail: emuratbegovic@fkn.unsa.ba.

Haris Halilović, redovni profesor, Univerzitet u Sarajevu – Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije. E-mail: hhalilovic@fkn.unsa.ba

PRESTUPNIČKO PONAŠANJE MLADIH: PRELIMINARNI REZULTATI ČETVIRTE MEĐUNARODNE STUDIJE O SAMOPRIJAVLJENOM PRESTUPNIŠTVU (ISR4) U BOSNI I HERCEGOVINI

Prethodno saopštenje

Primljeno/Received: 6. 11. 2023.

Prihvaćeno/Accepted: 7. 12. 2023.

Muhamed BUDIMLIĆ
Sandra KOBAJICA MIŠANOVIĆ

Sažetak

Istraživanje pod nazivom Međunarodna studija o samoprijavljenom prestupništvu djece (eng. *International Self-Reported Delinquency Study – ISRD*) je komparativno istraživanje o prestupništvu i viktimizaciji djece i mladih koje se provodi na međunarodnom nivou. Ova studija pokrenuta je 1992. godine, nakon čega je istraživanje ponovljeno još u tri kruga, uključujući i posljednji koji se realizuje u periodu 2020. – 2022. godine u preko 50 država koje u njemu učestvuju. Studija se provodi kroz anketiranje učenika uzrasta od 13 do 17 godina (uzorak u školama).

Studija je u Bosni i Hercegovina provedena u drugom (ISR2: 2006. godina) i trećem krugu (ISR3: 2016. godina) u kojem se primjenjivao nacionalni reprezentativni uzorak. U posljednjem, četvrtom krugu (ISR4) u Bosni i Hercegovini je istraživanje provedeno u Sarajevu i Bihaću, u kojima su se u odabranim školama podaci prikupljali u periodu april – decembar 2022. godine. Podaci su prikupljeni putem ankete provedene u većini kroz online upitnik, a u manjem broju škola zbog nedostatka tehničkih uslova anketa je provedena metodom papir-olovka.

Ova referenta studija o prestupništvu i viktimizaciji djece i mladih ima dva osnovna cilja. Prvi cilj je usmjeren na uočavanje i upoređivanje razlika, sličnosti i trendova u prestupima i viktimizaciji između država koje učestvuju u studiji. Drugi cilj studije je istražiti i testirati teorijska pitanja vezana za maloljetničko prijestupničko ponašanje i viktimizaciju, zadržavajući pritom pažnju na mogućnost korištenja rezultata studije za izradu i realizaciju politika u ovoj oblasti.

Ključne riječi

Prestupničko ponašanje mladih, samoprijavljanje prestupništva, rizici i trendovi prestupa

1. UVOD

Istraživanje pod nazivom Međunarodna studija o samoprijavljenom prestupništvu (*eng. International Self-Reported Delinquency Study – ISRD*) je komparativno istraživanje o prestupništvu i viktimizaciji djece i mladih koje se provodi na međunarodnom nivou. Ova studija je pokrenuta 1992. godine, nakon čega je istraživanje ponovljeno još u tri ciklusa, uključujući i posljednji koji se realizovao u periodu 2021. – 2022. godine. Studija je u Bosni i Hercegovini provedena u drugom (ISRD2: 2006. godine, Budimlić et al., 2010) i trećem krugu (ISRD3: 2016. godine, Maljević et al., 2017) u kojem se primjenjivao nacionalni reprezentativni uzorak. U posljednjem, četvrtom krugu (ISRD4) istraživanje je u Bosni i Hercegovini provedeno na uzorku gradova, u Sarajevu i Bihaću, u kojima su se u odabranim školama podaci prikupljali u periodu april – decembar 2022. godine. Oba izabrana grada bila su obuhvaćena ranijim istraživanjima, samo u sklopu nacionalnog reprezentativnog uzorka. Studija je provedena putem anketiranja učenika uzrasta od 13 do 17 godina (uzorak u školama), uz posebno istraživanje koje je obuhvatilo anketiranje djece i mladih uzrasta od 16 do 19 godina putem interneta. U istraživanju je korišten standardizovani anketni upitnik koji je u većini škola bio distribuiran elektronski (*online*), dok je u manjem broju škola, zbog nedostatka tehničkih uslova, korištena *papir-olovka* metoda anketiranja. U istraživanju koje su proveli Lucia et al. (2007) ukazano je da nema statistički značajnih razlika u okviru ISRD studije između podataka prikupljenih *papir-olovka* i elektronskim upitnicima. U ovom radu su predstavljeni osnovni elementi četvrte Međunarodne studije o samoprijavljenom prestupništvu, s posebnim fokusom na najznačajnije metodološke karakteristike istraživanja provedenog u Bosni i Hercegovini.

2. MEĐUNARODNA STUDIJA O SAMOPRIJAVLJENOM PRESTUPNIŠTVU

Međunarodna studija o samoprijavljenom prestupništvu je kolaborativna studija koja ima za cilj da opiše i objasni iskustva djece i mladih sa prestupništvom i viktimizacijom, te da testira kriminološke teorije i razvije preporuke za prevenciju i intervenciju nadležnih institucija. Prvo istraživanje unutar Međunarodne studije o samoprijavljenom prestupništvu (ISRD1) provedeno je u periodu 1991. – 1992. godine u 11 država (Junger-Tas et al., 1994). Iako je prvobitno zamišljeno da se studija provodi u evropskim državama, već u drugom krugu provedenom u periodu 2006. – 2008. godine (ISRD2: 31 država) u studiju se uključuje veći broj država izvan Evrope (Enzmann et al., 2010; Junger-Tas et al., 2010), nakon kojeg se broj učesnica stalno povećavao. U trećem krugu studije (ISRD3) provedenom u periodu 2012. – 2019. godine učestvovalo je 35 država (Enzmann et al., 2018), dok u posljednjem krugu (ISRD4) učešće u istraživanju uzima preko 50 država.

Ova referentna studija o prestupništvu i viktimizaciji djece i mladih ima dva osnovna cilja. Prvi cilj je usmjeren na uočavanje i upoređivanje razlika, sličnosti i trendova u prestupima i viktimizaciji između država koje učestvuju u studiji. Drugi cilj studije je istražiti i testirati teorijska pitanja vezana za maloljetničko prestupničko ponašanje i viktimizaciju, zadržavajući pritom pažnju na mogućnosti korištenja rezultata studije za izradu i realizaciju politika u ovoj oblasti.

Specifičnost istraživačkog dizajna Međunarodne studije o samoprijavljenom prestupništvu u četvrtom krugu (ISRD4) ogleda se u prikupljanju podataka standardizovanim upitnikom u školskim ustanovama među učenicima uzrasta od 13 do 17 godina. Ciljana veličina uzorka u svakoj državi učesnici je 1 800 učenika. Istraživanje u školama provodi se metodom slučajno

izabranih odjeljenja u dva grada, dok se dodatno istraživanje putem internet ankete ne ograničava samo na izabrane gradove, već u istom mogu učestvovati djeca i mladi uzrasta od 16 do 19 godina iz cijele države.

Studijom je prihvaćen standard u kojem je informirani pristanak ispitanika neophodan. Zajedničkim protokolom studije u slučajevima kada je za neke starosne grupe potreban pristanak roditelja/staratelja, preporučuje se korištenje tzv. *opt-out* procedure. To znači da istraživačka organizacija i/ili škola obavještavaju roditelje/staratelje o anketi, a oni imaju pravo da isključe svoje dijete iz ankete slanjem napomene u tom smislu. Takođe, u nekim zemljama, etički odbor koji odobrava anketu, ili same škole, mogu zahtijevati proceduru *opt-in*, što znači da učenici mogu učestvovati samo ako njihovi roditelji/staratelji pošalju napomenu o tome. Naglašava se da je u ranijim studijama utvrđeno da procedure *opt-in* dovode do niže stope učešća nego procedure *opt-out*. Ukoliko se želi dostići ciljani uzorak značajno veći od 1 800 učenika preporučeno je korištenje procedure *opt-out* (Marshall, et al., 2022).

Protokolom studije je takođe definisano da se anketiranje u što većoj mjeri provodi: (a) tokom redovnih školskih sati, (b) u školskim prostorijama, (c) pod nadzorom i (d) u kontekstu uobičajenog školskog rada i ambijenta. Veoma važan element za ocjenu studije jeste kontrola i nadgledanje procesa tokom popunjavanja anketa i prikupljanja podataka. Preporučuje se da se učenicima ne daje link sa anketnim upitnikom kako bi ga popunili van školskih sati, čime bi se umnogome ugrozio integritet podataka (Marshall, et al., 2022).

3. ISRD4 U BOSNI I HERCEGOVINI

Prikupljanje podataka za ISRD4 istraživanje u školama u Sarajevu i Bihaću provedeno je u periodu april – decembar 2022. godine. U većini škola podaci su prikupljeni putem *online* ankete, a u manjem broju škola u kojima nisu postojale tehničke pretpostavke za provođenje studije na ovaj način, učenici su anketu popunjavali metodom *papir-olovka*. Osnovni podaci u vezi sa provedenim istraživanjem u Bosni i Hercegovini prikazani su u Potpoglavlju 3.3.

3.1. Školski sistem u Bosni i Hercegovini

Imajući u vidu da je Međunarodna studija o samoprijavljenom prestupništvu primarno usmjerena na prestupničko ponašanje i oblike viktimizacije u školama, potrebno je iznijeti osnovne karakteristike školskog sistema u Bosni i Hercegovini. Školski sistem u Bosni i Hercegovini slijedi veoma složenu administrativnu i teritorijalnu organizaciju. Bosna i Hercegovina se sastoji od dva entiteta (Federacija Bosne i Hercegovine i Republika Srpska) i jednog distrikta (Brčko Distrikt Bosne i Hercegovine). U entitetu Federacija Bosne i Hercegovine postoji deset kantona koji imaju brojne samostalne nadležnosti zakonodavne i izvršne vlasti, a oblasti osnovnog i srednjeg obrazovanja su u ovom entitetu propisani kroz posebne zakone. Entitet Republika Srpska i Brčko Distrikt imaju posebne zakone o osnovnom i srednjem obrazovanju. Kako su u ISRD4 studiji oba odabrana grada iz entiteta Federacija Bosne i Hercegovine, zadatak istraživačkog tima bio je realizaciju studije prilagoditi zakonskom i institucionalnom okviru dva kantona u kojima su smješteni odabrani gradovi (Kanton Sarajevo i Unsko-sanski kanton). U ovim kantonima osnovne i srednje škole mogu biti javne i privatne, te se obje vrste škola vode u jedinstvenoj evidenciji ministarstava nadležnih za obrazovanje unutar vlada navedenih kantona, te provode nastavne planove koji su usvojeni na nivou kantona. Školovanje u svim

školama je besplatno (bez školarine), ali se u većini škola očekuje da učenici snose troškove knjiga, školskog pribora, prehrane u toku nastave i sl.

3.2. Izbor gradova za provođenje ISRD4 istraživanja u Bosni i Hercegovini

Uzimajući u obzir osnovne demografske karakteristike Bosne i Hercegovine, te strukturu gradova i naseljenih mjesta, pokrenuta je procedura dobivanja saglasnosti za provođenje istraživanja u dva najveća grada u Bosni i Hercegovini, koji su ujedno i najveći gradovi u dva entiteta Bosne i Hercegovine, Sarajevo (275 524 stanovnika) i Banja Luka (185 042 stanovnika) (Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, 2013). Oba navedena grada obuhvaćena su i ISRD studijama u drugom i trećem krugu s većim brojem izabranih škola u okviru nacionalnog reprezentativnog uzorka. Zahtjevi za odobrenje istraživanja za odabrane gradove poslani su nadležnim ministarstvima obrazovanja Federacije Bosne i Hercegovine/Kantona Sarajevo i Republike Srpske u drugoj polovini decembra 2021. godine. Saglasnost za provođenje istraživanje u Sarajevu je pristigla vrlo brzo. Međutim, pri samom kraju mjeseca januara 2022. godine, iz nadležnog ministarstva prosvjete iz Republike Srpske stigao je negativan odgovor, iako je isto ministarstvo gotovo bez ikakvih problema dalo saglasnosti za drugi i treći krug studije koja se provodila u brojnim opštinama i gradovima entiteta Republika Srpska. Kao jedan od najbitnijih faktora odbijanja saglasnosti bila je vrlo nestabilna politička situacija unutar Bosne i Hercegovine, u kojoj su i druge brojne aktivnosti prekinute ili zaustavljene od strane političkih predstavnika ovog entiteta. Nakon ove okolnosti, istraživački tim se odlučio za grad Bihać (56 261 stanovnika) koji, iako je smješten u entitetu Federacija Bosne i Hercegovine, gravitira odnosno smješten je u zapadnom dijelu države u kojem je smješten i grad Banja Luka. Nije bilo problema za pribavljanje saglasnosti za realizaciju studije u školama u Bihaću, iako je ova okolnost značajno uticala na početak istraživanja u Bosni i Hercegovini. Osnovni demografski pokazatelji za izabrana dva grada za ISRD4 studiju prikazani su u Tabeli 1.

Tabela 1. Osnovni demografski pokazatelji za izabrana dva grada za ISRD4 istraživanje u Bosni i Hercegovini (Federalni zavod za statistiku, 2022)

	BiH	Sarajevo	Bihać	Obrazloženje
Populacija	3 531 159	275 524	56 261	Ukupna populacija
10–19 godina, %	12,3	10,7	13,9	% 10–19 godina, od ukupnog stanovništva
10–19 godina, muškarci, %	12,9	11,7	14,7	% muškaraca 10–19 godina, populacija muškaraca
10–19 godina, žene, %	11,8	9,7	13,2	% žena 10–19 godina, populacija žena
Udio po spolu				
Ukupna populacija	96,3	86,97	92,54	Broj muškaraca na 100 žena u ukupnom stanovništvu
10–19 godina	105,5	104,7	102,7	Broj muškaraca na 100 žena u dobi 10–19 godina

3.3. Pripremna faza realizacije istraživanja u Bosni i Hercegovini

U fazi pripreme realizacije ISRD4 istraživanja u Bosni i Hercegovini provedena je obuka istraživača, kako u vezi sadržaja samog upitnika tako i cjelokupnog protokola studije koji je kreiran od strane Upravnog odbora studije. S obzirom da je prikupljanje podataka u Bosni i Hercegovini započelo s zakašnjenjem u odnosu na većinu država koje su uzele učešće u studiji, istraživački tim je detaljno analizirao iskustva i prijedloge iz probnih istraživanja provedenih u drugim državama. Takođe, u ovoj fazi je pripremljena sva neophodna dokumentacija za podnošenje zahtjeva za saglasnost nadležnih tijela za osnovno i srednje obrazovanje, te izvršeno ažuriranje podataka neophodnih za pokretanje procedure uzorkovanja.

Istraživanje je provedeno u javnim i privatnim školama u Sarajevu i Bihaću, i to sa učenicima IX razreda osnovne škole i I, II i III razreda srednje škole. Okvir uzorkovanja bio je spisak svih odjeljenja u navedenim razredima u školama u Sarajevu i Bihaću. Jedinica uzorkovanja bilo je odjeljenje, a stratifikacija uzorka je izvršena prema sljedećim kriterijumima: grad, nivo obrazovanja i razred.

U fazi pripreme istraživanja izvršeno je prevođenje upitnika za učenike i upitnika za nastavnike i istraživače na zvanične jezike i pisma u Bosni i Hercegovini, i to bosanski jezik (latinično pismo), srpski jezik (ćirilčno pismo) i hrvatski jezik (latinično pismo). Iako se ovi jezici vrlo malo razlikuju, uzimajući u obzir razlike u pismima, izvršeno je zvanično prevođenje upitnika kako bi se u toku realizacije studije izbjegli problemi vezani za ovo osjetljivo nacionalno pitanje oko kojeg se često vode političke i druge javne rasprave u Bosni i Hercegovini.

Pored svih segmenata koji su sadržani u upitniku koji se koristi u svim ostalim državama, upitnik koji je korišten u istraživanju u Bosni i Hercegovini uključivao je i neka specifična pitanja koja su korištena i u manjem broju drugih država. Naime, u upitniku koji je korišten dodana su pitanja vezana za politički ekstremizam, uključujući pitanja koje se odnose na desničarski i ljevičarski ekstremizam. Ova pitanja su korištena u upitniku u istraživanju koje je provedeno u Švajcarskoj, te u balkanskim zemljama – Srbiji, Sjevernoj Makedoniji i Kosovu. Nakon održanih konsultacija koje su uključivale i diskusiju o isključivanju iz upitnika pojedinih osjetljivih političkih pitanja u Bosni i Hercegovini (kao što su to bila pitanja u vezi sa islamskim ekstremizmom), postignut je kompromis u vezi sa njegovim sadržajem nakon čega su različite jezičke varijante upitnika uspješno unesene u LimeSurvey program. Osnovni podaci u vezi sa provedenim istraživanjem u Bosni i Hercegovini prikazani su u Tabeli 2.

Tabela 2. Osnovni podaci ISRD4 istraživanja u Bosni i Hercegovini

Uzorak	
Gradovi	Sarajevo i Bihać
Razredi	IX razredi osnovne škole i I, II i III razredi srednje škole
Vrste škola	Javne i privatne
Jedinica uzorkovanja	Odjeljenje
Okvir uzorkovanja	Spisak svih odjeljenja u ciljanim razredima u školama u Sarajevu i Bihaću
Stratifikacija	Grad, nivo obrazovanja, razred
Instrument	
Upitnici	Standardni ISRD4 online upitnik
Tip upitnika	Online upitnik i papir-olovka upitnik

Softver za online upitnik	LimeSurvey
Pitanja isključena iz standardnog upitnika	Ne
Grupa specifičnih pitanja (eng. national module)	Nacionalna pitanja za Švajcarsku, BiH, Srbiju, Sjevernu Makedoniju i Kosovo
Prevod	Sa engleskog jezika na bosanski jezik, hrvatski jezik i srpski jezik, kao i na latinično i cirilično pismo
Preduslovi provođenja istraživanja	
Saglasnost za provođenje istraživanja/	Ministarstvo za odgoj i obrazovanje Kantona Sarajevo i Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta Unsko-sanskog kantona, direktori škola
Etički kodeks	Etički kodeks istraživanja sa djecom i o djeci u Bosni i Hercegovini (2013)
Učešće u istraživanju	Dobrovoljno, informisani pristanak
Procedura pristanka roditelja/staratelja za učešće djeteta u istraživanju	Opt-out
Broj učenika isključenih od strane roditelja	292

3.4. Pristup školama u ISR D4 istraživanju u Bosni i Hercegovini

Uzorak istraživanja u Bosni i Hercegovini kreiran je na osnovu spiska razreda iz škola u odabranim gradovima (Sarajevo i Bihać). Budući da se konačna odluka o sudjelovanju donosi na nivou škola (direktor škole ima posljednju riječ čak i kada postoji dopuštenje na nivou kantona), potrebno je ispitati osipanje uzorka na nivou škola.

Kako je navedeno u Tabeli 3, od ukupno 102 osnovne i srednje škole u Sarajevu i Bihaću, u uzorak istraživanja ušle su 74 škole. Istraživanje je najvećim dijelom provedeno u javnim školama (69 škola), a tek manjim dijelom u privatnim (5 škola). U pogledu tipa škole, u uzorak istraživanja ušlo je 37 osnovnih škola, 25 usmjerenih srednjih škola i 12 gimnazija (Tabela 4).

Tabela 3. Uzorak škola po statusu škola u ISR D4 u Bosni i Hercegovini

	Ukupno	Privatna	Javna
Škola	102	9	93
Sarajevo	57	3	54
Bihać	17	2	15
Ukupno škola u uzorku	74	5	69

Tabela 4. Uzorak škola po tipu škola u ISR4 u Bosni i Hercegovini

	Ukupno	Osnovna škola	Srednja usmjerena škola	Gimnazija
Škola	102	58	30	14
Sarajevo	57	27	20	10
Bihać	17	10	5	2
Ukupno škola u uzorku	74	37	25	12

U literaturi se ističe problematika povezana sa učešćem škola u istraživanju. Odbijanje učešća škole u istraživanju može predstavljati značajnu prijetnju valjanosti analize podataka, naročito ukoliko je odbijanje učešća povezano s glavnim ishodima istraživanja ili s potencijalnim faktorima rizika (kao što su društvene karakteristike područja ili populacije učenika) (Marshall, et al., 2022). S ciljem uključivanja svih škola iz uzorka gradova u Bosni i Hercegovini u istraživanje, škole su u nekoliko navrata kontaktirane različitim metodama (prvo dopisom, zatim elektronskom poštom i na kraju telefonski).

Uzorak škola u istraživanju kreiran je u programu *Survey Manager*. Detaljnim pregledom dobijenog uzorka utvrđeno je da je šest škola neophodno isključeno iz istraživanja. Radilo se o školama za odgoj i obrazovanje učenika s intelektualnim i razvojnim poteškoćama. U Tabeli 5 je prikazana stopa učešća škola u ISR4 istraživanju u Bosni i Hercegovini.

U inicijalnoj fazi komunikacije, dvije škole su odbile učešće u istraživanju, prvenstveno negodujući zbog sve većeg priliva sličnih istraživanja u škole, kao i iskazivanja nemogućnosti da istraživanje uključe u svoju dinamiku. Direktori 22 škole su prihvatili učešće u istraživanju, ali iz različitih razloga (kao što su preopterećenost nastavnika nastavnim procesom, neadekvatni tehnički i organizacioni kapaciteti itd) nisu realizirali anketiranje učenika u odabranim odjeljenjima. Ukupno učešće na nivou škola iznosilo je 65 %.

Tabela 5. Stopa učešća škola u ISR4 istraživanju u Bosni i Hercegovini

	BiH	Sarajevo	Bihać
Škole koje su ušle u uzorak	74	57	17
Škole koje su isključene	6	6	0
Škole koje su odbile učešće	2	0	2
Škole koje su prihvatile učešće, ali nisu provele anketiranje	22	19	3
Stopa učešća na nivou škola (%)	64,7	62,7	70,6

3.5. Karakteristike uzorka učenika u ISR4 istraživanju u Bosni i Hercegovini

Preliminarni podaci ukazuju da je u ISR4 istraživanju u Bosni i Hercegovini učestvovalo 1905 učenika. Od ovog broja, svega 126 učenika je popunilo *papir-olovka* upitnik. Ukupna stopa učešća/odgovora na nivou učenika bila je 72 %, izračunata od ukupnog broja učenika u odjeljenjima koja su učestvovala u istraživanju. Detaljniji podaci o karakteristikama uzorka učenika su prikazani u Tabeli 6. Odlukom roditelja iz istraživanja je isključeno 11 % učenika.

Tabela 6. Karakteristike uzorka učenika u ISRD4 u BiH

	Ukupno	Sarajevo	Bihać
Populacija učenika	14 135	11 964	2171
Učenici u uzorkovanim odjeljenjima	4859	2688	2171
Učenici u odjeljenjima koja su učestvovala u istraživanju	2653	1618	1035
Pristanak roditelja/staratelja			
Roditelji nisu odgovorili na molbu	0	0	0
Roditelji isključili dijete iz istraživanja	292	206	86
% učenika isključenih odlukom roditelja	11,1	12,7	8,3
Učenici odsutni iz drugih razloga			
Učenici prisutni iz drugih razloga	330	162	168
Učenici prisutni u učionici prilikom anketiranja			
Učenici prisutni ali nisu popunjavali upitnik	128	24	104
Konačan broj učenika u istraživanju	1905	1255	650
Stopa učešća/odgovora (%)	71,8	77,6	62,8

3.6. Internet istraživanje u Bosni i Hercegovini

Protokolom studije predviđeno je provođenje posebnog/dodatnog istraživanja o samoprijavljenom prestupništvu i viktimizaciji putem interneta, i to za mlade uzrasta 16–19 godina. Ovim alternativnim istraživanjem predviđeno je anketiranje mladih iz cijele Bosne i Hercegovine, uključujući i Sarajevo i Bihać. U skladu sa smjericama Upravnog odbora studije pokrenuta je promotivna kampanja na platformi Meta/Facebook. Istraživanje je provedeno u periodu novembar – decembar 2022. godine. Kampanja je dosegla 37 264 osobe, dok je angažman osoba koje su vidjele poziv (u obliku klikova i reakcija) bio 549. Preliminarni rezultati iz januara 2023. godine pokazali su pristigla 204 odgovora, od kojih je potpuno popunjenih upitnika bilo 78, a djelimično popunjenih 126.

3.7. Neočekivane situacije i izazovi tokom provođenja ISRD4 istraživanja u BiH

U ovom potpoglavlju su opisane situacije i izazovi tokom prikupljanja podataka u školama u ISRD4 istraživanju u Bosni i Hercegovini koji potencijalno mogu uticati na međunacionalnu komparabilnost podataka. Zbog ograničenih finansijskih resursa, istraživački tim nije bio u mogućnosti nadzirati proces prikupljanja podataka u svim učionicama. Međutim, pregledom dostavljenih tehničkih upitnika koje su popunjavali nastavnici, moguće je steći uvid o samom istraživačkom procesu.

Kako je prikazano u Tabeli 5, u 70 % slučajeva nastavnik je bio prisutan u učionici sve vrijeme tokom popunjavanja upitnika od strane učenika. Iako ova situacija uobičajeno otvara mogućnost razmatranja uticaja prisustva nastavnika na validnost popunjenih upitnika, prvenstveno metodom *papir-olovka*, u istraživanjima koja su provedena u Švajcarskoj (Walser & Killias, 2012) i u Finskoj (Kivivuori, 2013) nije utvrđen značajan uticaj prisustva nastavnika u slučajevima popunjavanja *online* upitnika u učionicama. S druge strane, može se pretpostaviti

da je prisustvo nastavnika kao supervizora tokom anketiranja uticalo na činjenicu da u 74 % slučajeva nisu prijavljeni problemi, poput ometanja ili buke, ili ih je bilo malo.

Tabela 5. Situacije tokom prikupljanja podataka u školama u ISRD4 istraživanju u Bosni i Hercegovini

	Ukupno	Sarajevo	Bihać
Broj uzorkovanih odjeljenja	125	75	50
Nastavnici prisutni (% odjeljenja)			
Uopšte ne	11	0	30
Samo tokom uvoda	18	9,3	30
Tokom cijelog trajanja popunjavanja upitnika	70	89,3	40
Nema odgovora	1	1,3	0
Prijavljene smetnje i buka (% odjeljenja)			
Nimalo incidenata	34,4	37,3	30
Malo incidenata	39,2	40,0	38
Nekoliko incidenata	13,6	17,3	8
Mnogo incidenata	5,6	5,3	6
Nema odgovora	7,2	0	18
Prijavljeni tehnički problemi (% odjeljenja)			
Nimalo incidenata	66,4	69,3	62
Nekoliko incidenata	19,2	22,7	14
Mnogo incidenata	7,2	8	6
Nema odgovora	7,2	0	18

Upitnici za nastavnike su takođe sadržavali podatke o tehničkim i drugim opaženim problemima tokom popunjavanja upitnika u učionicama. Od 125 nastavnika njih 38 je iznijelo svoja opažanja. Nastavnici su iskazivali da se nisu u velikoj mjeri suočavali sa problemima bilo tehničke ili neke druge prirode. U tek manjem broju slučajeva nastavnici su ukazali na nedovoljan broj kompjutera u informatičkim kabinetima zbog čega su učenici morali biti anketirani po grupama. Pored toga, u jednom slučaju je evidentirana slaba internet konekcija u učionici koja je onemogućila jednog učenika da anketni upitnik ispuni u cjelosti. S druge strane, nastavnici su nešto češće ukazivali na probleme koji su se odnosili na sam sadržaj anketnog upitnika. Učenici su uglavnom negodovali zbog dužine upitnika (velikog broja pitanja, pitanja koja su slična, pitanja koja se ponavljaju itd). Jedan nastavnik je primijetio da je obimnost upitnika uticala na smanjenje interesovanja kod učenika za popunjavanjem upitnika u cjelosti. Učenicima (uglavnom mlađim) pojedina pitanja (određeni pojmovi) nisu bila u potpunosti jasna. Pojedina pitanja su percipirana kao privatna ili neugodna.

4. ZAKLJUČAK

Prikupljanje podataka u sklopu ISRD4 istraživanja u Bosni i Hercegovini proteklo je djelimično prema planu. Početak prikupljanja podataka je inicijalno kasnio zato što istraživački tim nije dobio odobrenje Ministarstva obrazovanja Republike Srpske za provođenje istraživanja u Banjoj Luci. S obzirom da je zahtjev za odobrenje provođenja istraživanja poslan u grad Bihać i da je

nadležno kantonalno ministarstvo obrazovanja relativno brzo pozitivno odgovorilo na zahtjev, istraživačkim tim nije mogao blagovremeno dobiti niti pripremiti spisak škola i odjeljenja (iz Sarajeva i iz Bihaća) kako bi se kreirao okvir za uzorkovanje.

Od svih škola koje su inicijalno uključene u uzorak, 60 % je dalo dopuštenje za provođenje istraživanje, i u konačnici, sudjelovalo u istraživanju. Nekoliko škola za odgoj i obrazovanje učenika s poteškoćama u razvoju odmah je isključeno iz istraživanja. Samo dvije škole su odbile učešće u istraživanju. Preostale škole, koje su inicijalno prihvatile sudjelovanje u istraživanju, iz različitih razloga (kao što su preopterećenost nastavnika nastavnim procesom, neadekvatni tehnički i organizacijski kapaciteti itd) nisu realizirale anketiranje učenika u odabranim odjeljenjima. To je u izvjesnoj mjeri uticalo na stopu učešća na nivou pojedinaca koja je iznosila 72 %. Budući da je izvršen tek preliminarni pregled prikupljenih upitnika za očekivati je da će tokom faze čišćenja podataka doći do blažih varijacija u rezultatima.

Zapažanje da su nastavnici ostali u učionicama u 70 % situacija nije bilo iznenađujuće. Imajući na umu činjenicu da zbog ograničenih finansijskih kapaciteta i ljudskih resursa, ali i protoka vremena (kraj polugodišta), istraživački tim nije bio u prilici da vrši stalni nadzor nad prikupljanjem podataka na terenu, nastavnici sa kojima je održavana intenzivna komunikacija, predstavljaju svojevrzne supervizore ovog procesa. Na to između ostalog ukazuje i visok postotak odjeljenja u kojima je anketiranje uspješno provedeno, tj. bez ometanja i buke.

Podaci sadržani u dostavljenim nastavničkim upitnicima, između ostalog, ukazuju da je anketiranje učenika u značajnom obimu proteklo bez većih tehničkih poteškoća. Jedna od prepreka koja je bila očekivana u ovom procesu je nedovoljan broj kompjutera u informatičkim kabinetima u školama te ograničen ili loš pristup internetu. Istraživački tim je to prevazišao primjenom *papir-olovka* metoda anketiranja. S druge strane, nastavnici su dijeljenjem učenika u dvije grupe ili pak dijeljenjem interneta preko mobilnih pristupnih tačaka prevazilazili izazove sa kojima su se susretali. S druge strane, podaci s terena ukazuju na to da su učenici iskazivali prigovore u pogledu dužine anketnog upitnika i tematike koja je oslovljavana pojedinim pitanjima, ali i nerazumijevanje pojedinih termina zbog čega su tražili dodatna pojašnjenja od osoba koje su provodile anketiranje.

Zapažanja koja se dobiju ovim krugom istraživanja odnosit će se na dvije podjednako važne dimenzije upotrebne vrijednosti studije u budućnosti. U prvom redu rezultati istraživanja predstavljat će izuzetno bogat materijal za uočavanje i upoređivanje razlika, sličnosti i trendova u prestupima i viktimizaciji između država koje učestvuju u studiji, uz istovremeno korištenje rezultata studije za planiranje i programiranje politika u ovoj oblasti na nivou država učesnica u istraživanju. Druga, ništa manje važna dimenzija odnosit će se za daljnje unaprjeđivanje naučne metodologije istraživanja fenomenologije i etiologije prestupničkog ponašanja djece i mladih, zatim oblika i karakteristika viktimizacije ove populacije kao i elemenata za procjenu uspješnosti djelovanja subjekata socijalne kontrole prestupničkog ponašanja djece i mladih metodom samoprijavlivanja.

POPIS LITERATURE

- Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine. (2016). *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Bosni i Hercegovini, 2013. – Rezultati popisa*. <https://popis.gov.ba/?lang=eng>
- Budimlić, M., Maljević, A., i Muratbegović, E. (2010). Bosnia and Herzegovina. U J. Junger-Tas, I. H. Marshall, D. Enzmann, M. Killias, M. Steketee, i B. Gruszczynska (Ur.), *Juvenile delinquency in Europe and beyond: Results of the second international self-report delinquency study* (pp. 341–348). Springer.
- Enzmann, D. (2010). Germany. U J. Junger-Tas, I. H. Marshall, D. Enzmann, M. Killias, M. Steketee, i B. Gruszczynska (Ur.), *Juvenile delinquency in Europe and beyond: Results of the second international self-report delinquency study* (pp. 47–64). Springer.
- Enzmann, D., Kivivuori, J., Marshall, I. H., Steketee, M., Hough, M., i Killias, M. (2018). *A Global Perspective on Young People as Offenders and Victims. First Results from the ISRD3 Study*. Springer.
- Federalni zavod za statistiku. (2022). *Demografska statistika*. <https://fzs.ba/wp-content/uploads/2022/06/Demografija.pdf>
- Junger-Tas, J., Marshall, I. H., Enzmann, D., Killias, M., Steketee, M., i Gruszczynska, B. (Ur.). (2010). *Juvenile delinquency in Europe and beyond: Results of the second international self-report delinquency study*. Springer.
- Junger-Tas, J., Terlouw, G. J., i Klein, M. W. (Eds.). (1994). *Delinquent Behavior Among Young People in the Western World: First Results of the International Self-report Delinquency Study*. Kugler Publications.
- Kivivuori, J., Salmi, V., i Walser, S. (2013). Supervision Mode Effects in Computerized Delinquency Surveys at School: Finnish Replication of a Swiss Experiment. *Journal of Experimental Criminology*, 9, 91–107. <https://doi.org/10.1007/s11292-012-9162-z>
- Lucia, S., Herrmann, L., i Killias, M. (2007). How important are interview methods and questionnaire designs in research on self-reported juvenile delinquency? An experimental comparison of Internet vs paper-and-pencil questionnaires and different definitions of the reference period. *Journal of Experimental Criminology*, 3(1), 39–64. <https://doi.org/10.1007/s11292-007-9025-1>
- Marshall, I.H., Birkbeck, C., Enzmann, D., Kivivuori, J., Markina, A., i Steketee, M. (2022). *International Self-Report Delinquency (ISRD4) Study Protocol: Background, Methodology and Mandatory Items for the 2021/2022 (ISRD Technical Report #4)*. Northeastern University.
- Maljević, A., Šučur Janjetović, V., Budimlić, M., Jović, N., Miodragović, B., i Vujović, S. (2017). *Međunarodna studija o samoprijavljenom prijestupništvu djece u Bosni i Hercegovini – Izvještaj za stručne radnike u oblasti zaštite djece*. Centar za istraživanje politike suprotstavljanja kriminalitetu.
- Muratbegović, E., i Šučur Janjetović, V. (2013). *Etički kodeks istraživanja sa djecom i o djeci u Bosni i Hercegovini*. Repro Karić.
- Walser, S., i Killias, M. (2012). Who should supervise students during self-report interviews? A controlled experiment on response behaviour in online questionnaires. *Journal of Experimental Criminology*, 8, 17–28.

CRIMINAL BEHAVIOR OF YOUNG PEOPLE: PRELIMINARY RESULTS OF THE FOURTH INTERNATIONAL SELF-REPORTED DELINQUENCY STUDY (ISRD4) IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Preliminary scientific announcement

Abstract

The International Self-Reported Delinquency Study – ISRD is comparative research conducted internationally on delinquency and victimization of children and youth. The study was launched in 1992, and repeated in three more sweeps, including the most recent one done in more than 50 participating countries between 2020 and 2022. The study is conducted through surveying children ages 13 to 17 (sample from schools).

In Bosnia and Herzegovina, the study was conducted in the second (ISRD2: 2006) and the third sweep (ISRD3: 2016) where the national representative sample was used. In the final, fourth cycle (ISRD4), the research was done in two cities in Bosnia and Herzegovina, Sarajevo and Bihać, in which the data was gathered between April and December of 2022 in selected schools. Both selected cities were included in earlier research, through representative national sample only. The data was mostly gathered via an online questionnaire, however due to technical constraints in a small number of schools a pencil-and-paper method was used instead.

This reference study on delinquency and victimization of children and youth has two main objectives. The first objective is focusing on comparing differences, similarities, and trends in delinquencies and victimization between participating countries. The second objective is to explore and test theoretical queries linked with juvenile delinquency and victimization, while keeping the focus on the possibilities of using the study results for creation and realization of policies in this field.

Keywords: Criminal behavior of young people, self-report of delinquency, risks and trends of delinquency

Podaci o autorima

Muhamed Budimlić, Univerzitet u Sarajevu – Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije, mbudimlic@fkn.unsa.ba

Sandra Kobajica Mišanović, Univerzitet u Sarajevu – Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije, skobajica@fkn.unsa.ba

UPORABA VATRENOG ORUŽJA NA POSLOVIMA PRIVATNE ZAŠTITE

Pregledni naučni rad

Primljeno/Received: 10. 10. 2023.

Prihvaćeno/Accepted: 6. 6. 2024.

Ante PERČIN

Ivan NAĐ

Sažetak

Ukupne aktivnosti privatne zaštite prilikom zaštite osoba i imovine se u najvećem broju slučajeva tretiraju u kontekstu preventivnih zaštitnih aktivnosti, iako je neposrednim izvršiteljima poslova privatne zaštite dan dio i represivnih ovlasti i to primarno u slučaju potrebe zaštite vlastitog života i/ili osobe koja je predmet zaštite prilikom obavljanja navedenih poslova. No, uporaba navedenih zaštitarskih ovlasti iz kategorije sredstava prisile, počevši od uporabe tjelesne snage, (raspršivača dozvoljenih neškodljivih tvari, sredstava za vezivanje), preko zaštitarskog psa, pa sve do uporabe vatrenog oružja u praksi često rezultira nizom prateće problematike u slučajevima kad do primjene navedenih ovlasti od strane zaštitara doista i dođe. U tom kontekstu dakako najveći dio navedene problematike otpada na uporabu vatrenog oružja kao najsnažnijeg represivnog sredstva koje zaštitar ima na raspolaganju prilikom odbijanja istodobnog i protupravnog napada na vlastiti integritet ili osobu koja je predmet zaštite. Slijedom prethodno navedenoga, kao i općeg tumačenja prema kojemu ovlasti privatnih zaštitara suštinski proizlaze iz tkz. „građanskih ovlasti“ (nužne obrane, krajnje nužde i građanskog uhićenja) koje načelno ima i svaki građanin, u radu koji slijedi analizirano je normativno uređenje vezao uz uporabu vatrenog oružja od strane zaštitara u Republici Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini, Republici Srbiji i Republici Sloveniji, te pritom dati odgovoriti na istraživačko pitanje, da li navedena zakonska rješenja kojima se normira rad zaštitara samim neposrednim izvršiteljima privatne zaštite daju primjerenu ovlast za izvršenje poslova privatne zaštite i/ili ih u konačnici u određenoj mjeri sputavaju i stigmatiziraju u odnosu na najšire građanske ovlasti prilikom obrane od napada. U tom kontekstu proanaliziran je i posljednji događaj u noćnom klubu Ritz u Zagrebu (od 22.04.2023.), u kojem je postupanje zaštitara i odbijanje napada uz uporabu vatrenog oružja, (u ovom trenutku) okarakterizirano kao kazneno djelo ubojstva, a ne uporaba vatrenog oružja prilikom obavljanja poslova privatne zaštite sa smrtnom posljedicom.

Ključne riječi

Privatna zaštita, uporaba vatrenog oružja, normativno uređenje, optimalnost normativnih rješenja

UVOD

Nastavno na naznačenu problematiku u dijelu postupanja i primjene ovlasti od strane neposrednih izvršitelja privatne zaštite, kao nužan dio teme ovog rada se nameće i pitanje analize svih aspekata primjene zakonske ovlasti uporabe vatrenog oružja prilikom pružanja usluga privatne zaštite. Sukladno navedenom, za potrebe predmetne analize deskriptivnom metodom je nužno obuhvatiti postojeća normativna rješenja (zakone i podzakonske akte) koji normiraju pružanje usluga privatne zaštite u navedenim državama, ukazati na specifičnosti i različitosti pojedinih zakonskih rješenja, te u konačnici napraviti i kratki komparativni prikaz istih. No, uz navedeno, nužno je naglasiti i da su ograničenja ovoga rada primarno vezana uz sami limitirani format istoga, koji unatoč brojnim aspektima ove teme omogućava doista samo brzi i globalni pogled na normativna rješenja, uz analizu (samo) ovlasti uporabe vatrenog oružja, kao i tek osnovne naznake i poglede na nužno prateća načela vezana uz predmetnu uporabu najснаžnije zaštitarske ovlasti. Dakako tu je i vječno pitanje funkcionalne istovjetnosti, ali i normativne različitosti postupanja i tretmana pripadnika javne sigurnosti (policajca) i zaštitara privatne zaštite, koje bi također trebalo i bilo nužno sadržajnije obraditi u svim aspektima njihova rada, kako bi se stekao ukupan dojam o stvarnoj percepciji, statusu, ovlastima i ukupnim okolnostima u kojima svakodnevno postupaju zaštitari privatne zaštite. Naravno da u ovom formatu nismo u mogućnosti sagledati sve navedene aspekte, te ćemo stoga pokušati izdvojiti doista samo najbitnije segmente navedene problematike (uz pretpostavku čitateljeva poznavanja općih odrednica iste), te pokušati odgovoriti i/ili dati smjernice za moguća rješenja vezana uz pitanje, jesu li aktualna zakonska rješenja (kojima se normira rad zaštitara) istima doista omogućavaju primjerenu ovlast za izvršenje poslova privatne zaštite i/ili ih u konačnici u određenoj mjeri sputavaju i stigmatiziraju, pa čak i u odnosu na obične građane.

1. ZAKONSKI OKVIR UPORABE VATRENOG ORUŽJA OD STRANE ZAŠTITARA PRIVATNE ZAŠTITE

1.1. Republika Hrvatska

Ovlasti zaštitara i zaštitara specijalista¹ propisane su Zakonom o privatnoj zaštiti² (u daljnjem tekstu ZOPZ) i podzakonskima aktima, primarno Pravilnikom o uvjetima i načinu provedbe tjelesne zaštite.³ Tako su u čl. 45. Zakona propisane ovlasti osoba koje obavljaju poslove privatne zaštite, a među inima i uporaba sredstva prisile. Nadalje čl. 47. precizira okolnosti u kojima zaštitar i zaštitar specijalista prilikom pružanja usluga privatne zaštite mogu doći u priliku da uporabe navedene ovlasti, i to bilo da imaju potrebu da ... upozore osobu koja u šticienom objektu ili prostoru svojim ponašanjem, djelovanjem ili propuštanjem dužne radnje može dovesti u opasnost svoju sigurnost ili sigurnost druge osobe ili sigurnost imovine ili ako se opravdano očekuje da bi ta osoba mogla počinuti ili izazvati drugu osobu da počini kazneno djelo ili prekršaj.⁴ Prilikom provođenja navedenih radnji zaštitar i zaštitar specijalist smiju u šticienom objektu, prostoru ili

¹ Radi se o dvije kategorije licenciranih zaštitara koji prema ZOPZ mogu koristiti vatreno oružje.

² NN 16/20

³ NN 45/05

⁴ Isti čl. 47. st. 2. definira i razloge izdavanja navedene naredbe od strane neposrednih izvršitelja, dok su u čl. 48. ZOPZ, pripisane okolnosti u kojima zaštitar i zaštitar specijalist mogu osobi i privremeno ograničiti slobodu kretanja.

na šticenoj površini uporabiti sredstva prisile (među kojima i vatreno oružje) radi zaštite života ljudi, svladavanja otpora, sprječavanja bijega, odbijanja napada i otklanjanja opasnosti, ako mjerama upozorenja i naredbi ne postiču cilj. Nadalje, opći uvjeti korištenja vatrenog oružja prilikom pružanja usluga privatne zaštite propisani su člancima 36. do 41. ZOPZ,⁵ no sami postupak uporabe vatrenog oružja prilikom pružanja usluga privatne zaštite propisan je čl. 56. ZOPZ-a, na način da zaštitar i zaštitar specijalist mogu uporabiti vatreno oružje kada obavljajući poslove privatne zaštite, na drugi način ne mogu odbiti istodobni ili izravno predstojeći protupravni napad usmjeren prema njima ili prema osobama koje štite. Prije uporabe vatrenog oružja zaštitar i zaštitar specijalist uputit će usmeno upozorenje: „Stoj!“, a nakon toga drugo upozorenje: „Stoj, pucat ću!“. Ako osoba i nakon upozorenja namjerava izvršiti protupravni napad, zaštitar i zaštitar specijalist ispalit će upozoravajući hitac u zrak. Navedeno upozorenje, te ispaljivanje upozoravajućeg hica neće se izvršiti ako bi se time doveli u pitanje životi osoba koje se štiti ili život zaštitara i zaštitara specijalista. Uz navedeno, sama uporaba vatrenog oružja nije dopuštena kada se dovodi u opasnost život djeteta i trećih osoba, osim kada je uporaba vatrenog oružja jedino sredstvo za obranu od izravnog napada kojim se ugrožava život zaštitara i zaštitara specijalista ili život osoba koje štiti. Prilikom uporabe vatrenog oružja⁶ zaštitar i zaštitar specijalist dužni su usmjeriti oružje prema onim dijelovima tijela na kojima se s najmanje ozljeda postiže svrha zbog koje je vatreno oružje uporabljeno. (Čl. 56. ZOPZ). Isto tako, u primjeni ovlasti uporabe vatrenog oružja zaštitari i zaštitari specijalisti dužni su postupati čovječno i poštovati dostojanstvo, ugled i čast svake osobe te druga temeljna prava i slobode čovjeka. Primjena navedene ovlasti mora biti razmjerna cilju radi kojega se ovlast primjenjuje i ne smije izazvati veće štetne posljedice od onih koje bi nastupile da zaštitari i zaštitari specijalisti nisu primijenili ovlasti. Stoga će zaštitar i zaštitar specijalist uvijek primijeniti onu ovlast⁷ kojom se u najmanjoj mjeri zadire u slobode i prava čovjeka, a postiže svrha obavljanja poslova privatne zaštite.

1.2. Bosna i Hercegovina

Pružanje usluga privatne zaštite u Bosni i Hercegovini definirano je Zakonom o agencijama i unutrašnjim službama za zaštitu ljudi i imovine.⁸ (u daljnjem tekstu Zakona). Sukladno čl. 23.

⁵ Sukladno navedenom zaštitar i zaštitar specijalist moraju nositi kratko vatreno oružje pri obavljanju poslova osiguranja i pratnje pri distribuciji novca, vrijednosnih papira i dragocjenosti, zaštiti novčarskih institucija te pružanja intervencije tjelesne zaštite po dojavi iz članka 82. stavka 1. ZOPZ, a mogu ga nositi i pri obavljanju poslova: 1. neposredne tjelesne zaštite osoba, 2. pružanja intervencije tjelesne zaštite po dojavi iz čl. 82. st. 2. ZOPZ., 3. zaštite objekata za koje je prosudbom ugroženosti utvrđena visoka razina rizika, 4. zaštite kulturnih i prirodnih dobara ili stvari od znanstvenog, umjetničkog, povijesnog ili tehničkog značenja koja se nalazi u javnoj zbirci, zaštićenoj privatnoj zbirci ili je izložena za javnost, 5. osiguranja i pratnje pri distribuciji drugih pošiljaka te transportu osoba. Kratko vatreno oružje može se nositi pri obavljanju poslova iz prethodno navedenih točaka 4. i 5. samo uz prethodno odobrenje Ministarstva. Navedena zakonska formulacija nam je posebno značajna u kontekstu analize događaja u noćnom klubu Ritz u Zagrebu dana 22.04.2023.

⁶ Glede samog oružja nužno je naglasiti da Zaštitar i zaštitar specijalist može, u obavljanju poslova tjelesne zaštite uporabiti samo oružje pravne osobe za privatnu zaštitu čiji je zaposlenik.

⁷ ... zaštitari i zaštitari specijalisti, imaju nekoliko (stupnjevanih) ovlasti primjene sile, no u datom slučaju promatramo samo ovlast najvišeg intenziteta, uporabu vatrenog oružja.

⁸ Službene novine FBIH, broj 78/08)

navedenog Zakona poslove fizičke zaštite obavljaju čuvari tako što neposredno poduzimaju zakonom dopuštene mjere i radnje radi sprečavanja i otkrivanja štetnih pojava i protupravnih radnji koje mogu nanijeti štete imovini (od uništenja, oštećenja, krađe i drugih oblika opasnog ili štetnog djelovanja na zdravlje i život ljudi, odnosno na imovinu čl. 4. st. 2.), odnosno koje mogu ugroziti život ili tijelo osobe koje se štiti ili kada je došlo do većeg narušavanja javnog reda i mira. Slijedom navedenog, čuvar prilikom obavljanja poslova fizičke zaštite može upotrijebiti vatreno oružje samo kada je to nužno radi zaštite života osoba koje čuva ili vlastitog života i ako se neposredni protupravni napad prema šticenoj osobi ili prema njemu nije mogao odbiti uporabom fizičke sile, odnosno ako se na drugi način nije mogao odbiti neposredni napad na imovinu koju štiti. Pri upotrebi vatrenog oružja čuvar je dužan upozoriti osobu protiv koje namjerava upotrijebiti vatreno oružje. Zabranjeno je ispaljivanje hitaca upozorenja. (čl. 29. Zakona).

1.3. Republika Slovenija

Pružanje usluga privatne zaštite, postupanje i ovlasti zaštitara u Republici Sloveniji propisane su Zakonom o zasebnom varovanju.⁹ (u daljnjem tekstu ZOZV). Sukladno navedenom Zakonu privatni zaštitari mogu nositi vatreno oružje u obavljanju svojih dužnosti, tj. na područjima i objektima na kojima pružaju usluge zaštite.¹⁰ Stoga je čl. 56. ZOZV propisano da „tijekom obavljanja poslova privatnog osiguranja zaštitar, može nositi vatreno oružje u skladu sa zakonom kojim se uređuje posjedovanje i nošenje oružja. Isto tako, pri izvršavanju poslova privatnog osiguranja, zaštitar može koristiti vatreno oružje samo ako drugačije ne može: 1. osigurati živote ljudi ili 2. spriječiti neposredni nezakoniti napad koji ugrožava njegov život ili život osobe koju štiti. Prije nego što zaštitari upotrijebe vatreno oružje¹¹, moraju, kada to okolnosti dopuštaju, upozoriti osobu protiv koje će se koristiti vatreno oružje pozivom: „Stani, pucat ću!“ i hicem upozorenja. No, kao i u već promatranim zakonodavnim rješenjima ove materije ključan čimbenik stvaranja uvjeta za uporabu vatrenog oružja je sadržan u prirodi samog nezakonitog napada, u elementu aktivnosti istoga tj. da je napad već započeo i još uvijek traje, te da zaštitar više ne može drugim načinima odvratiti izravni napad na sebe ili zaštićenu osobu.

1.4. Republika Srbija

Usluge privatne zaštite u Republici Srbiji definirane su Zakonom o privatnom obezbeđenju¹² (u daljnjem tekstu ZOPO), kojim su između inih općih uvjeta pružanja usluga privatne zaštite definirane i same ovlasti zaštitara kao i same ovlasti uporabe vatrenog oružja. Navedena ovlast

⁹ Uradni list RS, (17/2011)

¹⁰ Pravo zaštitara na nošenje oružja proizlazi prvenstveno iz činjenice da im je osnovna zadaća zaštititi područja, objekte i prostore, kao i osobe i imovinu od uništenja, oštećenja, krađe i drugih oblika kriminalnog ponašanja. No, prilikom izvršenja zaštitnih aktivnosti logično postoji realna opasnost od napada na zaštitara, za koji se pretpostavlja da je izravan i nezakonit, te usmjeren prema zaštitaru ili osobi koju štiti.

¹¹ U tumačenju predmetnog zakonskog rješenja pojedini autori ipak predmetne ovlasti zaštitara i pitanje upotrebe vatrenog oružja ne smatraju kao sredstvo prisile, već kao sredstvo odvratanja od napada na obrani ili samoobrani (Čas, 1995).

¹² Sl. glasnik RS, br. 104/2013, 42/2015 i 87/2018

iako najснаžnijeg intenziteta u ovom Zakonu je propisana na maksimalno jednostavan način kroz odredbu čl. 55 ZOPO koja definira da „pri obavljanju poslova fizičke zaštite sa oružjem, službeniku obezbeđenja (zaštitaru) dozvoljeno je da uporabi vatreno oružje samo u slučaju nužne obrane i krajnje nužde“. Predmetno (najjednostavnije) rješenje koje razloge za uporabu vatrenog oružja vidi u nužnoj obrani i krajnjoj nuždi zagovaraju i brojni autori iz susjednih zemlja, smatrajući da je predmetnim rješenjem zaštitaru privatne zaštite dana minimalno¹³ ista startna pozicija kao i svakom građaninu prilikom obrane od napada u slučaju nužne obrane i krajnje nužde, te da sva ostala dodatna tumačenja navedenog prava na obranu od napada zapravo diskriminiraju i ograničavaju zaštitara u postupanju.

Kao i većini drugih zakonodavstava sredstva prinude ne mogu se upotrebljavati prema osobama mlađim od 14 godina, kao i očigledno bolesnim i iznemoglim osobama, teškim invalidima i trudnicama čija je trudnoća vidljiva ili koje upozore da su trudne, osim ako neko od tih osoba vatrenim oružjem, oruđem ili drugim opasnim predmetom ugrožava život osoba (čl. 46. st. 4., 5., 6. ZOPO). Predmetni izuzetak za primjenu ovlasti uporabe vatrenog oružja kod navedenih ranjivih kategorija stanovništva, se u ovom Zakonu veže iz činjenicu dopustivosti primjene navedene ovlasti i prema navedenim kategorijama, ako iste prijete zaštitaru vatrenim (ili drugim opasnim) oružjem i oruđem, šta je dosta preciznija zakonska definicija u odnosu na slična zakonska rješenja u promatranim zemljama regije.

2. PROBLEMATIKA UPORABE VATRENOG ORUŽJA OD STRANE ZAŠTITARA I KAZNENO PRAVNI OKVIR PRIMJENE NAVEDENE OVLASTI

Nastavno na navedeno, dosadašnja praksa svjedoči da upravo najснаžnije ovlasti zaštitara i zaštitara specijalista tkz. ovlasti uporabe sredstava prinude među kojima je i uporaba vatrenog oružja kao ovlasti najvećeg intenziteta, prilikom ocjene zakonitosti postupanja izazivaju najveće kontradikcije. U konkretnom slučaju delikatno je nekoliko momenata, od samog elementa istodobnosti napada na zaštitara, koji implicira da zaštitar/zaštitar specijalist poduzima zaštitne aktivnosti samo za vrijeme obrane od napada, odnosno čim isti prestane prestaju i zaštitne aktivnosti. Kad bi predmetnu odredbu ZOPZ-a promatrali u kazneno pravnom smislu dolazimo do zaključka da zaštitar smije uporabiti vatreno oružje samo u nužnoj obrani.¹⁴ Isto implicira da navedeno postupanje zaštitara isključuje bilo koju formu protupravnosti djela¹⁵ (obrane od

¹³ Opširnije u Veić, P, Nađ, I.: Zakon o privatnoj zaštiti s komentarom, Naknada Žagar, Rijeka, 2005., st. 63.

¹⁴ Kazneni zakon RH, u čl. 21. definira Nužnu obranu „kao obranu koja je prijeko potrebna da se od sebe ili drugoga odbije istodobni ili izravno predstojeći protupravni napad“. Također, „isključuje protupravnost djela počinjenog u nužnoj obrani.“

¹⁵ Paralelnim pogledom na javnu sigurnost predmetno određenje je puno jasnije obzirom da upotreba sredstava prisile na zakoniti način, isključuju odgovornost policijskog službenika koji ih je uporabio. (čl. 98. ZOPP). Sukladno istom i sami Kazneni zakon propisuje u članku 32. zakonitu uporabu sredstava prisile kao poseban razlog isključenja protupravnosti. No, iako neki autori (Veić, Martinović 2019 : 464) smatraju odredbu ZOPP nepreciznom, držeći nespornim da je učinak zakonite uporabe sredstava prisile u kaznenopravnom smislu isključenje protupravnosti, a ne samo kaznenu odgovornost, ipak pritom navode da je kaznena odgovornost isključena i kad je samo protupravno djelo počinjeno, a počinitelj nije kriv (npr. u slučaju neubrojivosti), kao i u slučaju u kojem policijski službenik postupa u zabludi, koja isključuje njegovu namjeru (odnosno ako ista i postoji) policijski službenik se za istu ne kažnjava. Samom analizom Kaznenog zakona u RH evidentno je da zakonita uporaba sredstava prisile (pa tako i

napada), no u praksi to često nije slučaj.¹⁶ Nadalje glede samog napada naglašena je činjenica istodobnosti i aktivnog trajanja napada na zaštitara od kojega se isti brani, što podrazumijeva da nema obrane od budućeg (pretpostavljenog) napada¹⁷, kao ni nastavka obrane ako je napad završio. No sami napad uz navedene karakteristike (istodobnosti, aktivnosti) mora sadržavati i elemente protupravnosti što nije teško zadovoljiti obzirom da se većina napada na zaštitare dešava u šticienom prostor od stane NN trećih osoba koje se često u navedenom prostoru nalaze neovlašteno (primjerice kod kd krađe, teške krađe, razbojničke krađe, razbojništva i sl.), no i ako se radi o šticienom prostoru u kojem inače komunicira veliki broj građana (tipa novčarskih institucija, casina, i/ili drugih šticienih objekata) protupravnost napada je zadovoljena činjenicom napada NN osobe na zaštitara bez opravdanog razloga prilikom izvršavanja redovnih poslova privatne zaštite u šticienom prostoru, dok samo postojanje aktivnog protupravnog napada na zaštitara implicira dozvoljenost uporabe zakonskih ovlasti u kazneno pravnim okvirima nužne obrane. Nadalje tu je tkz. načelo reciprociteta obrambenih aktivnosti i razine i vrste prijetnje i sile od koje se zaštitar/zaštitar specijalist brani, koja zaštitara/zaštitara specijalista vrlo lako može gurnuti na rub prekomjerne upotrebe sile, odnosno prekoračenja granica nužne obrane. U tom kontekstu posebno je značajna odredba „da uporaba vatrenog oružja nije dopuštena kada se dovodi u opasnost život djeteta i trećih osoba, osim kada je uporaba vatrenog oružja jedino sredstvo za obranu od izravnog napada kojim se ugrožava život zaštitara i zaštitara specijalista ili život osoba koje štiti.“ Uz samo određenje pojma ugroze djeteta i trećih osoba, zaštitaru koji odluku o obrambenim aktivnostima donosi u svega par sekundi (često i pod utjecajem stresa izazvanog samim napadom) je prilikom same odluke o uporabi vatrenog oružja dodan značajan misaoni teret o potencijalnoj ugrozi trećih osoba prilikom odbijanja napada, koji ga često gura u zonu pasivizacije tj. odustajanja od same obrane od napada, poput uobičajenih slučajeva u poslovnicaama novčarskih institucija u kojima je prilikom kd prepada (razbojništva), u vrijeme izvršenja djela u pravilu nekoliko stranaka koje se nalaze na samoj mikrolokaciji izvršenja djela/odbijanja napada – poslovnici banke. Uz navedenu brigu

---

samog vatrenog oružja) nije izričito propisna, nego se u općem dijelu KZ-a samo među razlozima isključenja protupravnosti spominju isključivo nužna obrana i krajnja nužda.

¹⁶ U konkretnom slučaju interesantan je slučaj uporabe ovlasti od strane zaštitara društva Sokol Marić d.o.o., iz 2010 godine, koji je prilikom redovnih usluga privatne zaštite u Riječkom casinu i automat klubu, prilikom odbijanja napada od strane grupe počinitelja (u noći na 26. siječnja 2010. godine) ispalio tri metka prema drvenom podu u zatvorenoj prostoriji, od kojih je jedan pogodio jednu osobu u nogu i nanio joj tešku tjelesnu ozljedu. Da je sama uporaba ovlasti vatrenog oružja bila razmjerna, jasno svjedoči i činjenica da je napadač i nakon ranjavanja u nogu nastavio sa napadom na zaštitara. No, ono što je najinteresantnije u ovom slučaju, zaštitar i nije bio optužen zbog prekoračenja granica nužne obrane, nego je optužen i osuđen (pravomoćno) za kazneno djelo – dovođenja u opasnost života i imovine općeopasnom radnjom ili sredstvima. Uz samu činjenicu da se premetni događaj zbilo u pristupnom hodniku koji je tek posredni dio navedenog casina i automat kluba, najbizarnije je tumačenje sutkinje u ovom kaznenom predmetu u kojem ista nije prihvatila obranu po kojoj je zaštitar postupio iz nužne obrane jer "na njega nije izvršen napad da mu se oduzme pištolj".

¹⁷ ... predmetno tumačenje je problematično u dijelu definiranja perimetra šticienog objekta, u okviru kojega zaštitara primjenjuje svoje zakonske ovlasti. No upravo navedeni Zakon (ZOPZ) dozvoljava zaštitaru i djelovanje izvan perimetra šticienog objekta, precizirajući da „osoba koja obavlja poslove privatne zaštite može poduzeti ovim Zakonom dopuštene mjere i radnje radi sprječavanja protupravnih radnji koje uoče sa svog radnog mjesta i izvan perimetra zaštite, a ugrožavaju nepovredivost osobe odnosno ugrožavaju ili umanjuju vrijednost imovine koja je predmetom zaštite.“ (čl. 7 st. 2. ZOPZ)..

o potencijalnoj ugrozi trećih osoba prilikom odbijanja napada, zaštitaru/zaštitaru specijalistu je također naloženo da je prilikom uporabe vatrenog oružja, isto dužan usmjeriti prema onim dijelovima tijela na kojima se s najmanje ozljeda postiže svrha zbog koje je vatreno oružje uporabljeno. Navedena odredba je logična u zakonskom kontekstu daljnje diferencijacije načela razmjernosti, tj. očekivanog što preciznijeg postupanja zaštitara/zaštitara specijalista uz što manje posljedice za samog počinitelja kd-a, te uz paralelno postizanje željenog učinka postupanja, no u praksi predmetna odredba (uz prethodno navedenu brigu o potencijalnoj ugrozi trećih osoba) značajno demotivira odluku zaštitara o samom pokretanju obrambenih aktivnosti. No, predmetno načelo razmjernosti uporabe sredstava prinude (uz svu prateću problematiku u praksi i konkretnom postupanju zaštitara) u odbijanju protupravnog napada, je zapravo ključno prilikom ocjene zakonitosti postupanja zaštitara i eventualnog prekoračenja granica nužne obrane.

Finalno, predmetna ocjena zakonitosti postupanja zaštitara u stvarnim situacijama često je u uzročno posljedičnoj vezi sa nizom faktora koji su vezani uz sami štićeni objekt, konfiguraciju istoga, mikropoziciju napada u štićenom prostoru, osvjetljenost istoga, broj angažiranih zaštitara u smjeni, broj potencijalnih napadača, sredstava napada, vrsta kd-a koje su počinitelji planirali realizirati u štićenom prostoru, realnim mogućnostima obrane od stane zaštitara i sl. Međusobna interakcija navedenih okolnosti daje odgovor na pitanje o konkretnoj razini ugroze zaštitara, kao i na pitanje da li je predmetna ugroza bila takvog intenziteta da je uporaba vatrenog oružja bila jedini način obrane od napada, a samim time i razmjerna intenzitetu samog napada, uslijed čega je realno zaključiti da je zaštitar postupio u skladu sa zakonskim ovlastima te da nema elemenata prekoračenja nužne obrane.

3. KOMPARATIVNA ANALIZA AKTULNIH ZAKONSKIH RJEŠENJA

Kao što smo i naglasili da je jedan od ciljeva ovoga rada i komparativna analiza pozitivnih zakonski rješenja u primjeni ovlasti zaštitara privatne zaštite, sukladno kojoj smo u daljnjem tekstu sintetizirali osnovne elemente ispunjenja zakonskih uvjeta za primjenu ovlasti uporabe vatrenog oružja od strane zaštitara privatne zaštite.¹⁸ U navedenom prikazu ponajprije smo pobrojali zajedničke bitne odrednice uporabe ove ovlasti, te potom kroz iste i analizirati zakonodavna rješenja promatranih država.

---

¹⁸ Obzirom na format ovoga rada, cijeli rad analizira smo najintenzivniju ovlast uporabe vatrenog oružja, budući da bi analiza svih ovlasti zaštitara (pa čak i da se radi samo o ovlastima sredstava prisile) značajno premašila dimenzije ovoga rada.

Tablica 1. Zakonski uvjeti za primjenu ovlasti uporabe vatrenog oružja od strane zaštitara privatne zaštite (vlastiti izvor)

Država	Elementi napada	Štićeno dobro (usmjerenost napada)	Upozorenje prije uporabe vatrenog oružja	Upozoravajući hitac u zrak	Ograničenja u primjeni ovlasti	Razmjernost	Specifičnost
HRVATSKA	istodoban ili izravno predstojeći protupravan	zaštitar osoba koju štiti	„Stoj!“ „Stoj, pucati ču!“	Da	Dovođenje u opasnost života djeteta ili trećih osoba	Uporaba razmjerna cilju uporabe. Ne smije izazvati veću štetu od neprimjene ovlasti.	Načelo razmjernosti i unutar same uporabe – ako do uporabe i dođe, zaštitari su dužni usmjeriti oružje prema onim dijelovima tijela na kojima se s najmanje ozljeda postiže svrha zbog koje je vatreno oružje uporabljeno
BIH	Neposredni protupravni	Osoba koju čuva Čuvar Imovina koja se štiti	Da	Ne	Ograničenje propisano odredbom Kaznenog zakona FBiH o nužnoj obrani	Uporaba vatrenog oružja, ako se napad nije mogao odbiti uporabom fizičke sile	Uporaba oružja dozvoljena i u slučaju neposrednog napada na imovinu koja se štiti
SLOVENIJA	Neposredni Nezakoniti	Ljudi (treće osobe) Zaštitar Osoba koju štiti	„Stani, pucati ču!“	Da	Nisu propisna Zakonom	Pretpostavlja se da napad koji traje zaštitar ne može odvratiti drugim sredstvima	Ovlast uporabe oružja se manje tretira kao sredstvo prisile, a više kao sredstvo odvratanja od napada u obrani ili samoobrani
SRBIJA	Uporaba vatrenog oružja dozvoljena je samo u slučaju nužne obrane i krajnje nužde	Zaštitar Osoba koju štiti Treća osoba	„Stoj, obezbeđenje, pucati ču“),	Ne	Osobe mlađe od 14 godina Bolesne i iznemogle osobe Teški invalidi i trudnice	Uporaba razmjerna zakonitom cilju uporabe Uporaba ovlasti sa najmanje štetnih posljedica	Najjednostavnije zakonsko rješenje vezano uz krajnju nuždu i nužnu obranu.

Slijedom navedenog, ako krenemo od zakonodavstva Republike Hrvatske u kojoj je netom donesen novi Zakon o privatnoj zaštiti (veljača, 2020), evidentno je da je isti zadržao stara rješenja prethodnih Zakona po kojima se prema mišljenju pojedinih autora (Veić, Nađ, 2005) zaštitarima realno ograničava pravo na nužnu obranu, kroz zakonsko određenje da „primjena ovlasti ne smije izazvati veće štetne posljedice od onih koje bi nastupile da čuvari, zaštitari i zaštitari specijalisti nisu primijenili ovlasti.“ (čl. 57. st. 3. ZOPZ). Navedena zakonska odredba realno ograničava primjenu ovlasti zaštitara ne samo na zaštitu vlastitog života, već ograničava i pravo štice osobe da zaštitari zbog zaštite njegova života primjene odredbe o nužnoj obrani na koju bi svaka osoba, pa i štice osoba imala pravo (Škrtić, 2010). Daljnjom analizom navedenog zakonskog rješenja (u lex specijalis zakonu) kao što je ZOPZ postavlja se realno pitanje, zašto isti donosi restriktivnije zakonsko rješenje od samih institucija kaznenog prava, prije svega nužne obrane (Veić, Nađ : 2005).¹⁹ Prethodno navedena tumačenja osim samog pravnog aspekta primjene ovlasti, djelomično dovode u pitanje i samu učinkovitost zaštitnih aktivnosti privatne zaštite, obzirom da ne smijemo zaboraviti da angažman privatne zaštite počiva na pravu pojedinca na samozaštitu (Modly, 2010), koji navedeno pravo sigurnosno

¹⁹ Navedeni autori idu i dalje, pitajući se „ima li smisla sklapati ugovor o privatnoj zaštiti kada zaštitar ne može provesti ni onu razinu zaštite na koju je ovlašten svaki pojedinac?“

artikulira kroz angažman privatne zaštite, sukladno čemu je ista primarno dispozitivnog karaktera i rezultat subjektivne potrebe i odluke za dodatnim personaliziranim zaštitnim aktivnostima same štice osobe.

Ipak, uz sva prethodno navedena mišljenja nesporno je da se uvjeti za uporabu vatrenog oružja u ZOPZ oslanjaju na institut nužne obrane²⁰ obzirom da se radi o gotovo istoj formulaciji „odbijanja istodobnog ili izravno predstojećeg protupravnog napada“, te je stoga realno zaključiti da uvažavajući načelo razmjernosti u obrani od napada, u slučaju da i prilikom uporabe ovog sredstva prinude i dođe do prekoračenja granica krajnje nužde /odnosno nerazmjernosti u obrani od napada/ zaštitar bi realno konzumirao blagodati izvornog načela krajnje nužde definiranog u Kaznenom zakonu (RH).

Nadalje, analizirajući zakonsko određenje predmetne ovlasti u Federaciji BiH u velikom dijelu ključnih faktora radi se o sličnom zakonskom rješenju uz iznimku da se čuvaru prilikom obavljanja poslova fizičke zaštite uporaba vatrenog oružja dozvoljava (osim u slučaju kad je to nužno radi zaštite samog života zaštitara i osoba koje čuva), i u slučaju odbijanja neposrednog napad na imovinu koju štiti. Predmetno zakonsko rješenje nema niti jedna od promatranih država eksplicitno navedeno, no unatoč istome realna je činjenica da zaštitari većinu svojih zaštitnih aktivnosti artikuliraju upravo prema imovini koja je predmet zaštite (a samim time i posredno prema osobama u okviru štice objekata)²¹ tako da je i većina napada na zaštitare artikulirana upravo sa osnovnim ciljem otuđenja predmetne imovine, a samim tim i zaštitari su predmetom napada prilikom redovnih zaštitnih aktivnosti prema istoj toj imovini koja je predmet zaštite.

Glede zakonskog rješenja u Republici Sloveniji isto se po pitanju karakteristika napada (neposredni, nezakoniti) i štice osoba (zaštitar, osoba koju štiti i treće osobe) bitno ne razlikuje od do sada analiziranih zakonskih rješenja. No, slovenski zakon primarno ovlast uporabe oružja manje tretira kao sredstvo prisile, a više kao sredstvo odvratanja od napada u obrani ili samoobrani. Isto je dobrim djelom i rezultata općeg stava da pravo zaštitara na nošenje oružja proizlazi prvenstveno iz činjenice da je osnovna zadaća zaštitara zaštita područja, objekata i prostora, kao i osoba i imovine od uništenja, oštećenja, krađe i drugih oblika kriminalnog ponašanja, a tek potom se uzima u obzir i činjenica da prilikom izvršenja navedenih zaštitnih aktivnosti logično postoji i opasnost od napada na zaštitara (kojem je onda nužno dati i ovlasti za obranu).

I u konačnici zakonsko rješenje u Republici Srbiji je najjednostavnije, obzirom da isto definira da zaštitari privatne zaštite koji obavljaju zaštitne aktivnosti sa oružjem, isto mogu uporabiti u slučaju nužne obrane i krajnje nužde. Da li je navedeno rješenje u svojoj jednostavnosti i najoptimalnije obzirom da se oslanja na dva općeprihvaćena instituta kaznenog prava, vjerojatno sa stajališta kazneno pravne znanosti je, no sa stajališta sudske prakse bi bilo nužno dodatno proanalizirati nekoliko sudskih odluka vezano uz postupanja zaštitara, da bi se isto

²⁰ Čl. 21. Kaznenog zakona (NN 125/11) propisuje pojam nužne obrane. “Isključena je protupravnost djela počinjenog u nužnoj obrani. Nužna je ona obrana koja je prijeko potrebna da se od sebe ili drugoga odbije istodobni ili izravno predstojeći protupravni napad. Počinitelj koji prekorači granice nužne obrane može se blaže kazniti. Nije kriv tko prekorači granice nužne obrane zbog ispričljive jake prepasti prouzročene napadom.”

²¹ Neposredna zaštita štice osoba (bodyguard) zauzima vrlo mali postotak ukupnih zaštitnih aktivnosti

potvrdilo i u praksi. Ipak, ono što je nesporno je činjenica da je predmetnim rješenjem zaštitaru privatne zaštite dana minimalno ista startna pozicija kao i svakom građaninu prilikom obrane od napada u slučaju nužne obrane i krajnje nužde.

Po pitanju ograničenja u uporabi vatrenog oružja isto se u promatranim zakonskim rješenjima uglavnom svodi na redovna ograničenja iz instituta nužne obrane i/ili isticanja posebno osjetljivih kategorija stanovništva prema kojima se ne rabi ovlast uporabe vatrenog oružja, pa su sukladno navedenom zakonske formulacije ograničenja propisane na način da:

- Uporaba vatrenog oružja nije dopuštena kada se dovodi u opasnost život djeteta i trećih osoba (Hrvatska)
- Ograničenje propisano odredbom Kaznenog zakona FBiH o nužnoj obrani, a svodi se na načelo razmjernosti u radnjama obrane, i odabir radnji u okviru kojega se najmanje povređuju prava počinitelja napada (BiH)
- Ograničenje propisano (također) Kaznenim Zakonom unutar instituta nužne obrane, koje apelira na uporabu nužne razine obrane kojom se postiže cilj i najmanje šteti osobi koja je počinitelj napada (Slovenija)
- Vatreno oružje (kao i ostalih sredstava prinude), ne mogu se upotrebljavati prema osobama mlađim od 14 godina, kao i očigledno bolesnim i iznemoglim osobama, teškim invalidima i trudnicama čija je trudnoća vidljiva ili koje upozore da su trudne (Srbija)

... (a sve to dakako) osim u slučajevima:

- kada je uporaba vatrenog oružja jedino sredstvo za obranu od izravnog napada kojim se ugrožava život zaštitara i zaštitara specijalista ili život osoba koje štiti (Hrvatska)
- osim ako neka od tih osoba vatrenim oružjem, oruđem ili drugim opasnim predmetom ugrožava život osoba (Srbija)

Obzirom da su sama ograničenja uporabe ovlasti u uskoj korelaciji sa načelom razmjernosti pri uporabi navedene ovlasti, predmetno načelo je u svojim raznim inačicama zastupljeno u svim promatranim zakonodavstvima i to kroz zakonska određenja:

- Primjena navedene ovlasti mora biti razmjerna cilju radi kojega se ovlast primjenjuje i ne smije izazvati veće štetne posljedice od onih koje bi nastupile da zaštitari i zaštitari specijalisti nisu primijenili ovlasti. U slučaju kada i do uporabe dođe, zaštitari su dužni usmjeriti oružje prema onim dijelovima tijela na kojima se s najmanje ozljeda postiže svrha zbog koje je vatreno oružje uporabljeno (Hrvatska)
- razmjernost kroz uporabu ovlasti sredstava prinude, na način da je uporaba vatrenog oružja dozvoljena, ako se „napad“ nije mogao odbiti uporabom fizičke sile (BiH)
- razmjernost sadržana tkđ. u stupnjevanoj ovlasti – uporaba oružja podrazumijeva da se zaštitar ne može drugim načinima odvratiti „napad“ (Slovenija)
- načelo razmjernosti zadovoljeno je izvršenjem zadatka koje se postiže sa najmanjim štetnim posljedicama, kao i kad je u odnosu na okolnosti postupanja dozvoljeno primijeniti više mjera, dužnosti primijene najprije one mjere koja osobi protiv koje najmanje šteti počinitelju napada (Srbija)

4. UPORABA VATRENOG ORUŽJA OD STRANE ZAŠTITARA U NOĆNOM KLUBU RITZ (22. 3. 2023) U ZAGREBU

Obzirom na medijski interes za navedeni slučaj malo je detalja koji su u formama „neslužbeno, neprovjereno i/ili još uvijek nepotvrđeno“ nepoznati široj javnosti. No, ne ulazeći u sve spekulacije vezne uz predmetni slučaj krajnji epilog istoga je da je dana 22.03.2023. godine u jutarnjim satima oko 04.40 sati uslijed narušavanja javnog reda i mira (i prijetnje vatrenim oružjem) od strane gosta i kasnije žrtve T.S. (41) došlo do sukoba istoga i redarske službe u navedenom noćnom klubu, prilikom kojega je zaštitar K.K. (37) hitcima iz vatrenog oružja usmrtio navedenog gosta.

No, prije same analize navedenog postupanja zaštitara u noćnom klubu, iz dostupnih medijskih izvora (obzirom da su službene informacije MUP o navedenom dijelu tek elementarne i u fazi istrage) nužno je navesti nekolicinu okolnosti koje u bitnom utječu na opću sliku navedenog događaja:

- Ulazak gostiju sa osobnim vatrenim oružjem u noćni klub nije dozvoljeno i redari i zaštitari su isto trebali spriječiti na samom ulazu na način da navedenoj osobi zabrane ulazak u klub, privremeno je zadrže, pozovu policiju i istu predaju policiji po dolasku
- Navedena osoba je otprije poznata po incidentnom ponašanju i neskrivenom nošenju vatrenog oružja – sa kojim u konačnici ipak i ulazi u klub
- Navedena osoba je tkđ. otprije poznata policiji i niz puta je bila pod operativnim mjerama, pa je sam time poznato i uobičajeno kretanje osobe, mjesta koja uobičajeno posjećuje, društvo u kojem se kreće, vozilo koje koristi, kao i činjenica da je kontinuirano naoružana – tako da je policija mogla poduzeti niz mjera prema istoj i prije dolaska i ulaska u klub
- Noćni klubovi kao šticiene lokacije nisu sukladno čl. 36. ZOPZ definirani kao lokacije i poslovi privatne zaštite koje je moguće štiti sa vatrenim oružjem, samim time svaka uporaba oružja u navedenom objektu od strane zaštitara je zakonski nedopuštena
- Zaštitari i kad pružaju usluge privatne zaštite sa vatrenim oružjem, mogu koristiti samo oružje u vlasništvu zaštitarskog društva čiji su zaposlenici

Slijedom navedenog, ako se prisjetimo svih prethodno navedenih zakonskih uvjeta primjene ovlasti uporabe vatrenog oružja u konkretnom slučaju je nesporno ekranizirana većina dilema koje smo prethodno naveli. Naime radi se o klasičnom sukobu forme i sadržaja. U pogledu forme kao što smo i naglasili, gost koji ni na koji način nije smio ući u prostor kluba sa vatrenim oružjem, u isti ipak ulazi naoružan i sukobljava se sa zaštitarom (koji također ne smije unutar kluba imati oružje) i biva u odbijanju napada od strane zaštitara usmrćen. S druge strane glede samog sadržaja u kazneno pravnom smislu (ako na trenutak apstrahiramo činjenicu da je noćni klub nije na popisu objekata iz čl. 36. ZOPZ-a), i napada na zaštitara, isti je imao sve potrebne elemente (protupravnosti, istodobnosti, neskrivljenosti) kao i po pitanju intenziteta napada razinu ekvivalentnog reciprociteta za obranu od istoga sa vatrenim oružjem. Stoga postavljamo doista realno pitanje na čemu je u konkretnom slučaju oportuno inzistirati? Naravno na zakonskoj formi..., pa čak i onda kada je ista protivna logici. U istom kontekstu možemo postaviti i pitanje, da li bi navedeni zaštitar imao bolje izgleda da se kao napadnuti gost u okvirima zakonski dopuštene nužne obrane branio od napadača. Zasiurno bi, a ne bi ni kazneno odgovarao. Naravno da bi mu u tom slučaju šanse za uspješno odbijanje napada

uvelike uvećala okolnost da je kojim slučajem i sam protupravno unio vatreno oružje u klub kao i sami napadač (kasnija žrtva). Nadaje, smo navođenje da je zaštitar K.K imao dvadeset godina iskustva na poslovima privatne zaštite i da je bio vrsni džudaš (pa se po logici stvari) nije trebao bojati fizičkog obračuna sa T.S., ne otklanja okolnost da je isti bio napadnut sa vatrenim oružjem od isto tako fizički korpulentne i osvjedočeno incidentne osobe, te da je prilikom navedenog napada nesporno bio ugrožen njegov život kao i životi ostalih gostiju kluba. Stoga obrana vatrenim oružjem (unatoč svojoj protupravnosti) u funkcionalnoj primjeni načela recipročnosti obrane od istodobnog napada ima smisla, kao i ispaljivanje 4 hitca iz vatrenog oružja (obzirom da bi ranjavanje počinitelja zasigurno rezultiralo dodatnim intenzitetom napada). No upravo ispaljeni broj hitaca, po mišljenju²² određenih pravnih stručnjak otklanja primjenu instituta nužne obrane kao i prekoračenja iste, te sugerira kvalifikaciju navedenog dijela kao kd ubojstva. Uz navedeno možemo postaviti i niz dodatnih pitanja, obzirom na zakonsku formulaciju (da zaštitara prilikom poslova privatne zaštite može koristiti samo oružje u vlasništvu pravne osobe čiji je zaposlenik), da li se zaštitar eventualno može braniti i oružjem napadača ili druge osobe pod pred pretpostavkom ispunjenja svih ostalih uvjeta sukladno ZOPZ. Kao što smo i naglasili da navedeni objekt nije u kategoriji objekata na kojim se privatna zaštita može obavljati sa vatrenim oružjem, no navedena situacija se hipotetski može dogoditi i na lokacijama koje su zakonom definirane kao objekti na kojima privatnu zaštitu pružaju naoružani zaštitari. No, u konkretnom slučaju se također postavlja pitanje recipročnosti obrane od napada, koja bi bila narušena u slučaju da se zaštitar brani od napada sa vatrenim oružjem, i isto prilikom napada oduzme napadaču, te ga iskoristi za daljnju obranu od napada. No u konkretnom slučaju izglednija je opcija da je zaštitaru prilikom obrane od napada također od strane drugog zaštitara dodano vatreno oružje, tako da i prilikom usmrćivanja žrtve istoj nije oduzeto vatreno oružje te ga je ista rabila za napad sve do trenutka usmrćivanja, a čime nije narušeno načelo reciprociteta obrambenih radnji, no naravno ostaje zakonska protupravnost uporabe oružja u noćnom klubu.

No, bez obzira na sve prethodno navedeno, ono što je zasigurno najporaznije u brojnim medijskim objavama²³ na navedenu temu je činjenica da ni jedan članak i komentar (makar ni u osnovnim naznakama) ne navodi da je u navedenom slučaju postupao licencirani zaštitar sukladno ovlastima iz Zakona o privatnoj zaštiti, te da je uslijed postupanja prilikom narušavanja javnog reda i mira od strane gosta (kasnije žrtve) došlo do fizičkog sukoba sa smrtnom posljedicom. Upravo suprotno većina natpisa gotovo u potpunosti izjednačava zaštitara i žrtvu, spekulirajući o okolnostima ubojstva na način da li se moguće radi o nekom obliku planiranog ubojstva, možebitne sačekuše i sl., pritom uopće ne dvojeći u samu kvalifikaciju djela koje se zaštitaru stavlja na teret i za koje je osumnjičen, kao ni činjenicu da je isti tijekom listopada 2023., još uvijek u istražnom pritvoru. Stoga cijeneći navedeni stav, možda upravo na ponajbolji način svjedočimo i o stvarnoj razini percepcije javnosti, statusu i realnosti okolnosti u kojima privatni zaštitari pružaju usluge privatne zaštite, i postupaju u okviru navedenih poslova. Samim tim uz navedeni tretman i sama činjenica razgovora o bilo kojoj inačici forme zaštitara u svojstvu službene osobe pa makar i u nekoj krnjoj formi ograničenoj samom perimetrijom

²² Navedena mišljenja su prenesena u tijeku medijske obrade članaka u svezi s navedenim događajem, tako da u datom kontekstu treba cijeliti i relevantnost i pouzdanost istih

²³ U tom kontekstu analizirano je preko 30-tak članaka, izjava, komentara od očevidaca, pravnih stručnjaka, kriminalista, državnog odvjetništva, policije i dr.

lokacije na kojoj se pružaju ugovorne usluge privatne zaštite, čini se uvelike izlišnom i gotovo dekorativnom temom.

ZAKLJUČAK

Sumirajući prethodno navedene rezultate zakonskih rješenja u četiri zemlje regije evidentno je da među promatranim nema značajnijih odstupanja. Dakako, ne radi se o potpuno istim zakonskim formulacijama, ali promatrajući suštinsku bit istih teško je naći bitno značajnije razlike u tumačenju promatranih pojmova. No, s druge strane isto to stanje govori i o činjenici da su nedovoljno precizno definirane ovlasti privatnih zaštitara, pa tako i ona najsnažnija uporaba vatrenog oružja, u slučajevima kada do iste u konačnici i dođe prilikom pružanja usluga privatne zaštite, svojevrsan potencijalni problem u svim promatranim zemljama. Isto je dijelom logično obzirom da je početna osnova iz koje se razvijala privatna zaštita u navedenim zemljama gotovo istovjetna, kao i samo stanje nedovoljno sazrele percepcije i tretman privatne zaštite u cijelosti. U tim okolnostima se potpuno legitimnim i realnim čini zahtjev zaštitarske struke, koja godinama sugerira da bi se napad na zaštitara trebao tretirati istovjetno kao i napad na policajca. U konačnici suštinski gledano i javna i privatna sigurnost štite iste štice subjekte tj. osobe i imovinu samo po dvije različite osnove (javne i ugovorne), a velike razlike za ista štice dobra nema ni po pitanju primjene navedene ovlasti od strane izvršitelja navedenih poslova sigurnosti, osim u djelu logično šire ovlasti policijskih službenika vezano uz radnje uhićenja različitih kategorija kd).²⁴ Međutim ta kategorija širih ovlasti policijskih službenika nije toliko presudna za formiranje konačnog zaključaka o činjenici vrlo sličnih (da ne rabimo pojam istih i istovjetnih) zakonskih rješenja u primjeni analizirane ovlasti kod zaštitara privatne zaštite i policijskih službenika. No promatrano iz drugog kuta, ipak imamo statusno potpuno različiti tretman policajaca i zaštitara kad do navedene primjene ovlasti dođe. U tom kontekstu možemo postaviti pitanje, da li je ključni problem, (samo i jedino) u definiciji pojma službene osobe u koju se sukladno aktualnom tumačenju KZ policijski službenik svrstava, a zaštitar ne? Naime, prema sadašnjem određenju KZ (čl. 87. st. 3.) pojam službene osobe veže se uz obavljanje poslova u tijelima državne uprave, a što automatski isključuje zaštitara privatne zaštite po pitanju navedenog statusa. No, bez obzira da li zaštitarima u budućnosti uz određene zakonske izmjene i priznali navedeni status, u svakom slučaju ih ne smijemo funkcionalno ograničavati prilikom pružanja usluga privatne zaštite, odnosno ograničavati im prava na koja ima svaki običan građanin, a s druge strane očekivati funkcionalni i učinkoviti zaštitni učinak od njihovih aktivnosti. Naravno da isto nije poziv na dodjelu i/ili osiguravanje neprimjerenih dimenzije budućih ovlasti zaštitara. Naime, logično, funkcionalno i prirodno je da isti postupaju u okviru načela nužne obrane, odnosno da im je predmetna ovlast na raspolaganju u slučaju odbijanja istodobnog ili izravno predstojećeg protupravnog napada usmjerenog prema samom zaštitaru i/ili prema osobama koje isti štite. Uz navedeno prilikom primjene predmetne ovlasti podrazumijeva se i paralelno poštivanje načela razmjernosti obrambenih radnji kao i postupnosti u primjeni ovlasti. No ipak uz sve navedeno, ono što je bitno spriječiti pri svakodnevnom pružanju usluga privatne zaštite je stanje u kojem bi zaštitari zbog

²⁴ No, kad bi i navedeni pojam htjeli razrađivati do same mikroproblematike, dalo bi se zaključiti da se i te kategorije osoba mogu zateći i na/u mikrolokacijama štice objekata privatne zaštite, te bi ih i zaštitari sukladno postojećim zakonskim ovlastima mogli (privremeno) zadržati i predati policijskim službenicima

nejasnog ili potencijalno dvojnog tumačenja određenih zakonskih odredbi bili u dilemi *da li uopće primijeniti navedene ovlasti*, i to primarno zbog straha od budućeg procesuiranja njihovog postupanja.

Predmetni primjer koji smo samo na bazi šturih i elementarnih informacija analizirali, ako u konačnici rezultira osuđujućom presudom za zaštitara zasigurno nije adekvatna poruka društva i institucija budućim neposrednim izvršiteljima navedenih poslova.

Literatura

- Ahić, J., Pustahija, A., Omerović, M.: Sistemi privatne sigurnosti u BiH- Predrasude i izazovi i perspektive, *Kriminalističke teme*, Sarajevo (2013); 1-2
- Cvrtila, Ž.: *Zaštitarima dati pravo na samoobranu*, Zaštita, 2021 Zagreb.
- Čas, T. (1995). *Zasebno varovanje in pooblastila varnostnikov*. Radlje ob Dravi: Zbornica Republike Slovenije za zasebno varovanje.
- Škrtić, D.: *Ograničenje za upotrebu sile u obavljanju poslova privatne zaštite*, *Sigurnost* 52 (2010)
- Škrtić, D.: *Ovlast na uporabu sile kao razlog isključenja protupravnosti*, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu* (Zagreb), vol 25. broj 1/2008., str 255-282
- Modly, D.: *Neki potencijalni sadržaji obveznih instrukcija o ponašanju i međusobnim odnosima djelatnika zaštitarske struke*, Zagreb, 2009.
- Veić, P., Martinović, I.: *Uporaba vatrenog oružja i drugih sredstava prisile pri uhićenju: normativna ograničenja u kontekstu prava na život i zabrane mučenja te odgovornost policijskih službenika*, *Policija i sigurnost*, br. 4, Zagreb 2019.
- Veić, P, Nađ, I.: *Zakon o privatnoj zaštiti s komentarom*, Naknada Žagar, Rijeka, 2005.
- *Kazneni zakon (RH)*, NN 125/11, 144/12, 56/15, 61/15, 101/17, 118/18, 126/19
- *Zakon o policijskim poslovima* NN (76/09., 9/14.,70/19.)
- *Zakon o privatnoj zaštiti*, NN 16/20.
- *Pravilnik o uvjetima i načinu provedbe tjelesne zaštite*, NN 45/05.
- *Zakon o agencijama i unutrašnjim službama za zaštitu ljudi i imovine*, (Službene novine FBiH, broj 78/08).
- *Kazenski zakonik Republike Slovenije*. (2008). *Uradni list RS*, (55).
- *Zakon o zasebnem varovanju*. (2011). *Uradni list RS*, (17).
- *Zakon o privatnom obezbeđenju*, "Sl. glasnik RS", br. 104/2013, 42/2015 i 87/2018

Internet izvori:

- <https://danas.hr/crna-kronika/policija-o-ubojstvu-u-zagrebackom-nocnom-klubu-ritz-osobe-su-od-ranije-poznate-policiji-72af160e-e10c-11ed-8ec1-4695913ed1ab>, pristupljeno 6. 9. 2023.
- <https://www.jutarnji.hr/vijesti/crna-kronika/za-sankom-su-bila-dva-policaajca-u-civilu-redar-je-vrsni-judas-mirno-je-rekao-ja-sam-to-napravio-15328405>, pristupljeno 6. 9. 2023.

- <https://www.jutarnji.hr/vijesti/crna-kronika/djevojka-koja-je-bila-u-narodnjackom-klubu-mislili-smo-da-je-stalo-a-onda-su-se-zaculi-hici-15328286>, pristupljeno 6. 9. 2023.
- <https://www.jutarnji.hr/vijesti/crna-kronika/izveli-su-ih-van-a-potom-su-se-zaculi-hici-odmah-smo-se-sakrili-iza-stola-15328367>, pristupljeno 6. 9. 2023.
- <https://www.jutarnji.hr/vijesti/crna-kronika/ubojica-tomislava-sablje-prvi-put-se-ocitovao-o-kobnoj-noci-u-ritz-u-objasnio-je-zasto-je-pucao-15336028>, pristupljeno 6. 9. 2023.

USE OF FIREARMS IN PRIVATE PROTECTION SERVICES

Review Scientific Paper

Abstract

Overall private protection activities for the protection of persons and property are in the majority of cases treated in the context of preventive protection activities, although the direct executors of private protection tasks are given some repressive powers, primarily in the case of the need to protect one's own life and/or the person who is the object of protection when performing the aforementioned tasks. However, the use of the aforementioned security powers from the category of means of coercion, starting with the use of physical force (sprayers of permitted non-harmful substances, binding agents), through a security dog, and up to the use of firearms in practice often results in a series of accompanying problems in cases where the application of the said powers by the security guard really did come. In this context, of course, the largest part of the mentioned problem falls on the use of firearms as the most powerful repressive means that the security guard has at his disposal when repelling a simultaneous and illegal attack on his own integrity or the person who is the object of protection. Following the aforementioned, as well as the general interpretation according to which the powers of private security guards essentially derive from the so-called of "civil powers" (necessary defense, emergency and civil arrest) which in principle every citizen has, in the following paper, the normative regulation related to the use of firearms by security guards in the Republic of Croatia, Bosnia and Herzegovina, the Republic of Slovenia and the Republic of Serbia is analyzed, and at the same time give an answer to the research question, whether the aforementioned legal solutions that regulate the work of security guards give the direct executors of private protection the appropriate authority to perform private protection work and/or ultimately to a certain extent restrain and stigmatize them in relation to the broadest civil powers when defending against an attack. In this context, the latest case in the Ritz night club in Zagreb (from April 22, 2023) was also analyzed, in which the actions of the security guards and repelling the attack with the use of firearms were (at this time) characterized as the criminal offense of murder, not the use of firearms. weapons when performing private protection duties with fatal consequences.

Keywords: Private protection, use of firearms, normative arrangement, optimality of normative solutions

Podaci o autorima

Ante Perčin, Sokol Security. E-mail: ante.percin@sokol-security.hr

Ivan Nađ, vanredni profesor, Veleučilište Velika Gorica, Hrvatska. E-mail: ivan.nadj@vvg.hr

POMOĆ I PODRŠKA ŽRTVAMA TERORIZMA - MEĐUNARODNI STANDARDI

Stručni članak

Primljeno/Received: 15. 10. 2023.

Prihvaćeno/Accepted: 30. 5. 2024.

Lejla ČOPELJ

Sažetak

Prema dostupnim podacima sigurnosnih agencija i rezultatima istraživanja, terorizam predstavlja vodeći sigurnosni izazov širom svijeta, kao jedan od najsloženijih, najizazovnijih i najopasnijih političko-sigurnosnih fenomena. Terorističke organizacije ili grupe, svoje destruktivne aktivnosti usmjeravaju na civilne ciljeve kako bi nanijele gubitke, izazvale strah i nesigurnost među stanovništvom te kako bi poslale poruke vladama o važnosti ispunjenja svojih radikalnih ciljeva. Zbog terorističkih napada velikih razmjera širom svijeta s početka XXI vijeka, borba protiv terorizma pobuđuje sve veću svijest stručne javnosti, a s tim u vezi pomoć i podrška žrtvama terorizma zauzimaju sve više mjesta i pažnje kako u međunarodnim instrumentima tako i domaćem zakonodavstvu država.

U teoriji postoji na destine definicija terorizma ali ne i jedinstvena i usaglašena. Uviđom u veliki broj definicija kreiranih od strane međunarodnih organizacija i akademske zajednice možemo zaključiti da sve definicije imaju najmanje tri glavne zajedničke karakteristike: namjeru prouzročenja smrti ili ozbiljne tjelesne ozljede te oštećenje imovine, mete su često nasumične odabrane osobe, posebno civili, sa svrhom da se zastraši stanovništvo ili prisili vladu ili međunarodnu organizaciju da učini ili da se suzdrži od činjenja nekog djela.

Kao što je teško postići konsenzus oko definicije terorizma, također se čini problematičnim definisati pojam 'žrtve' u kontekstu terorističkih napada. Postoje tri glavna pitanja i područja za analizu i izučavanje u oblasti pomoći i podrške žrtvama terorizma: specifične potrebe žrtava terorizma, razlike u učinku različitih oblika terorizma na žrtve te pitanje da li specifičnost napada zaslužuje različite pristupe žrtvi.

Ključne riječi

terorizam, napad, žrtva, pomoć, podrška

1. UVOD

Terorizam kao vodeći sigurnosni izazov modernog doba, složena fenomenologija sa znatnim brojem pojavnih oblika, primjetna subjektivnost u pristupu, prepoznavanju motiva počinjenja, identificiranje elemenata na temelju kojih se cijeni da li je neko djelo terorizam ili nije, u velikoj mjeri komplikuju jedinstvenu konceptualizaciju ovog fenomena. Različiti pristupi u nastojanjima definisanja terorizma doprinose i neusaglašenosti definisanja pojma "žrtve" terorizma i pristupa u pogledu identificiranja potreba žrtava terorizma i kreiranja mjera i aktivnosti pomoći i podrške.

Uzimajući u obzir sve karakteristike terorističkih napada u svim pojavnim oblicima, viktimizacija u okviru terorističkog nasilja nesporno se može smatrati jednom od najtežih i najsloženijih potreba za postojanjem posebnih standarda pomoći i podrške žrtava terorizma. Ipak, ova tema je predmet određenih debata. Dok se, s jedne strane, smatra da su ove žrtve pretrpjele specifičnu viktimizaciju koja zahtjeva razvijanje specifičnih standarda pomoći i podrške, s druge strane se nailazi na stajališta da sve žrtve zločina, uključujući i žrtve terorizma, zaslužuju jednak tretman, bez diskriminacije, te da razvijanje posebnih standarda za žrtve terorizma nije obavezujuće i dovoljno je da se one tretiraju kao jedna od vulnerabilnih kategorija žrtava. U skladu s tim u međunarodnim dokumentima koji se odnose na pomoć i podršku žrtavama, kao i u okviru različitih međunarodnih i regionalnih inicijativa, žrtve terorizma se najčešće tretiraju bez razlike u odnosu na ostale kategorije žrtava kriminaliteta. S toga, cilj ovog rada jeste pregled relevantnih međunarodnih instrumenta u oblasti pomoći i podrške žrtvama općenito sa posebnim fokusom na žrtve terorizma i obaveze država da iste inkorporiraju u domaće normativne akte.

Različiti pristup zaštiti i podršci žrtava terorizma u odnosu na ostale žrtve kriminaliteta trebalo bi da bude argumentovan specifičnošću njihovih potreba. Pored masovne viktimizacije, ubistava i ranjavanja velikog broja ljudi i ogromne materijalne štete koju po pravilu proizvode, teroristički akti ostavljaju i izuzetno teške psihičke posljedice kako na direktne, tako i na indirektno žrtve. Potrebe za medicinskom i psihološkom pomoći, materijalnom podrškom, kao i zaštitom od reviktimizacije i sekundarne viktimizacije u okviru krivičnog postupka i izvan njega, zahtjevaju uspostavu posebnih procedura za reparaciju i zaštitu žrtava terorizma koje uključuju posebne standarde medicinske, pravne i socijalne, kratkoročne i dugoročne pomoći i podrške. Obilježja i specifičnosti viktimizacije i potrebe žrtava iako podrazumjeva različite manifestacije teških zločina (ubistva, ranjavanja, otmice, uzimanje talaca i dr.), viktimizacija usljed terorističkih akata nije poprimila dovoljno akademske pažnje ni pažnje šire javnosti. Uprkos ekstremnoj patnji i tragičnom iskustvu kroz koje su prošle, žrtve se često osjećaju kao statističke brojke u medijskim izveštajima, dok je velika pažnja usmjerena na učionice. Žrtve koje su preživjele teroristički napad trpe teške, dugotrajne i nerijetko ireverzibilne zdravstvene posljedice usljed tjelesnog povrijeđivanja, kao i ozbiljne i dugoročne psihičke i socijalne posljedice, koje pogađaju i njihove bližnje. Premda gotovo da nema krivičnog djela koje kod žrtve neće izazvati osjećaj zlopotrijebljenosti i iskorištenosti zarad potrebe ili interesa drugog, teroristički akt, naročito onaj izvršen prema nasumično odabranim žrtvama, nesumnjivo je oblik viktimizacije koji takva osjećanja maksimalno intenzivira. Ona mogu dalje biti produbljena nesenzitivnim odnosom profesionalaca u okviru krivičnog pravnog sistema, medija i drugih subjekata. Teroristički akt žrtve doživljavaju kao katastrofu – on nastupa bez upozorenja, a žrtve se suočavaju s ekstremnom egzistencijalnom prijetnjom i odsustvom svake kontrole nad situacijom. Na takvu viktimizaciju one će reagovati na različite načine. Neposredno nakon incidenta, žrtve su preplavljene intenzivnim emocionalnim stanjima poput šoka, anksioznosti, konfuzije, tuge i žaljenja.

S početka XXI vijeka borba protiv terorizma se nameće kao imperativ nakon terorističkih napada velikih razmjera širom svijeta, pa je i posebna pažnja usmjerena na žrtve terorizma. Pravni instrumenti međunarodnih tijela poput Evropske Unije, Vijeća Evrope i Ujedinjenih naroda koji se odnose na žrtve terorizma relativno su apstraktni ili uključuju žrtve terorizma pod širim naslovom žrtava zločina općenito. Osim toga, politike i zakonodavstvo koje se odnosi na žrtve zločina ili žrtve terorizma znatno variraju na domaćoj razini. U tom kontekstu, u ovom radu biće predstavljen pregled relevantnih dokumenta, instrumenta i smjernica međunarodnih organizacija s ciljem sagledavanja postojećih standarda za pomoć i podršku žrtvama terorizma. Instrumenti kreirani od strane međunarodnih organizacija u osnovi služe državama članicama za uspostavljanje opsežnijih standarda uz uvažavanje nacionalnog normativnog okvira te posebno naglašavanje potrebe za kontinuiranom pomoći, pristupu pravdi i obeštećenju žrtvama terorizma.

Obzirom na navedeno, može se konstatovati da su žrtve terorističkih krivičnih djela ipak posebna kategorija žrtava i potrebna im je zaštita, podrška i pomoć u skladu sa njihovim posebnim potrebama kao i pristup pouzdanim informacijama. Preživjeli moraju biti sigurni, dobiti hitnu medicinsku i psihološku pomoć i hranu. Nakon faze prvog odgovora trebala bi uslijediti faza srednjoročne, a kasnije i dugoročne podrške koja zahtijeva učinkovitu koordinaciju i planiranje kako bi se optimalno odgovorilo na potrebe žrtava.

Budući da su teroristički napadi usmjereni na velike skupine ljudi, žrtve često mogu biti iz drugih zemalja, a ne samo iz zemlje u kojoj se napad dogodio. Prekogranična saradnja između vlasti stoga je ključna kako bi se osiguralo da sve žrtve terorizma budu dobro informisane i dobiju potrebnu pomoć, bez obzira na to gdje žive. Ovdje svakako treba istaći važnost diplomatko-konzularne pomoći ugroženim građanima izvan matične države.

Za potrebe ovog rada analiziran je dostupan međunarodni okvir koji obuhvata dokumente i smjernice u oblasti pomoći i podrške žrtvama terorizma kao i važeći normativni okvir Bosne i Hercegovine sa naglaskom na obaveze države članice Vijeća Evrope (VE), Ujedinjenih naroda (UN), Organizacije za sigurnost i saradnju u Evropi (OSCE) te države kandidata za članstvo u Evropskoj uniji (EU).

2. ŽRTVE TERORIZMA

Budući da terorizam spada među najsloženije, najizazovnije i najopasnije političko-sigurnosne fenomene modernog doba, da terorističke organizacije svoje destruktivne aktivnosti usmjeravaju na civilne ciljeve kako bi nanijele gubitke, izazvale strah i nesigurnost među civilnim stanovništvom i da bi poslale poruke vladama o važnosti ispunjenja svojih radikalnih ciljeva, terorizam je krivično djelo koje se ne može se opravdati ni pod kojim okolnostima. S toga žrtve terorističkih krivičnih djela treba smatrati posebnom kategorijom, zato što žrtve terorizma trebaju zaštitu, podršku i pomoć u skladu sa svojim posebnim potrebama. Uzimajući u obzir sve karakteristike terorističkih napada u svim pojavnim oblicima, viktimizacija u okviru terorističkog nasilja nesporno se može smatrati jednom od najtežih i najsloženijih potreba za postojanjem posebnih standarda pomoći i podrške žrtava terorizma.

Različiti pristupi u nastojanjima definisanja terorizma doprinose i neusaglašenosti definisanja pojma "žrtve" terorizma i pristupa u pogledu identificiranja potreba žrtava terorizma i kreiranja mjera i aktivnosti pomoći i podrške. Kao što je teško postići konsenzus oko definicije terorizma,

također se čini problematičnim definisati pojam 'žrtve' u kontekstu terorističkih napada. Analizirajući različite pristupe u identifikaciji žrtava terorizma i njihovih potreba možemo reći da postoje tri glavna pitanja i područja za analizu i izučavanje u oblasti pomoći i podrške žrtvama terorizma:

- specifične potrebe žrtava terorizma,
- razlike u učinku različitih oblika terorizma na žrtve, te
- da li specifičnost napada zaslužuje različite pristupe žrtvi.

Općenito govoreći o žrtvama krivičnih djela nedvojbeno je da one imaju više zajedničkih potreba, bez obzira na prirodu krivičnog djela, kao što su: poštovanje, sigurnost, zaštita, informisanje i podrška. Međutim, žrtve krivičnog djela terorizma i njima bliske osobe mogu, pored navedenog, imati i posebne potrebe zbog specifične prirode ovog djela. Te potrebe treba prepoznati u kontekstu individualnih potreba u svakom pojedinom slučaju.

Budući da su žrtve terorizma najčešće civili i slučajna meta napada, doživljavaju to veoma traumatično i teško im je razumjeti i prihvatiti da je baš njih sve to snašlo uz neizostavno pitanje "zašto?". Veliko interesovanje javnosti i medija za terorističke akte, posljedice, učinioce, žrtve, još više može pogoršati njihovu ionako tešku situaciju.

Svjedoci smo da je terorizam postao veliki globalni problem, a žrtve terorizma su iz dana u dan sve brojnije. Svake godine nedužni ljudi postaju meta terorističkih napada diljem svijeta. Ovi napadi ne uzrokuju samo smrt i razaranje, već ostavljaju i trajne posljedice na porodice žrtava i pogođene zajednice što daje prostora za identifikaciju i klasifikaciju primarnih, sekundarnih i tercijarnih žrtava. Također je prepoznato da se žrtve terorizma često suočavaju sa značajnim izazovima u pogledu pristupa neophodnim alatima, mjerama i resursima podrške i pomoći. Mnogi preživjeli pate od fizičkih ozljeda, psihičkih trauma i financijskih poteškoća kao posljedicu napada. Ključno je da države osiguraju pružanje odgovarajuće pomoći onima koji su pogođeni terorizmom, uključujući medicinsku skrb, psihosocijalnu pomoć, usluge savjetovanja, pravovremeno informisanje, uključivanje u pravosudne procese i pripremu za svjedočenje kao i finansijsku naknadu.

U Globalnoj strategiji UN-a za borbu protiv terorizma 2006.godine (GTCT UN, 2006) koja se izravno se bavi pitanjem žrtava terorizma, navedene su mjere za suprotstavljanje širenju terorizma, uključujući i to kako se suprotstaviti "dehumanizaciji žrtava terorizma u svim njegovim oblicima i manifestacijama". Također se potiče stvaranje nacionalnih sistema pomoći, koji bi "promovisali potrebe žrtava terorizma i njihovih porodica te olakšali normalizaciju njihovih života". To posebno podstiče Ured Ujedinjenih Nacija za droge i kriminal (UNODC) koji radi zajedno s državama članicama na jačanju provedbe nacionalnog zakonodavstva i politika koje podržavaju i štite žrtve terorizma, a u bliskoj saradnji s vladama, organizacijama žrtava i organizacijama civilnog društva.

Mreža za podizanje svijesti o radikalizaciji u okviru Radne grupe glas žrtava terorizma (RAN VVT) razvila je Priručnik: „Glas žrtava terorizma“ koji je kompilacija iskustava podeljenih tokom sastanaka RAN VVT od 2012. do 2015. godine. Sve žrtve, organizacije žrtava, praktičari i stručnjaci koji su prisustvovali sastancima dali su svoj doprinos ovom priručniku.

Na temelju podijeljenih iskustava i preporuka iz navedenog Priručnika može se zaključiti da žrtve terorizma imaju zajedničko traumatsko iskustvo te da dijele lična osjećanja i patnje koje slijede posle terorističkog napada. Međutim, postoje i različite okolnosti. Na primjer, neke

žrtve su izložene opasnosti od ponovljene viktimizacije, neki uspijevaju da nastave život uprkos doživljenom iskustvu, dok ostale ne. Pored toga, često se razlikuju politička situacija u zemlji ili regionu kao i javno mišljenje o konkretnom terorističkom napadu što značajno utiče na same žrtve i njihovu adaptaciju nakon pretrpljenog napada.

Također, postavlja se pitanje kako žrtve terorizma mogu dati svoj doprinos u borbi protiv nasilnog ekstremizma čime bi im se dalo na značaju i proaktivnom društvenom angažmanu. Mnoge žrtve terorizma žele da učestvuju u pozitivnim akcijama kako bi spriječile da se ponove događaji koji su za njih bili traumatsko iskustvo. Neke žrtve organizuju dan sećanja u čast žrtava terorističkog napada, dok se ostale povezuju sa žrtvama drugih napada ili sa zajednicama. Žrtve terorizma bi trebale biti predstavnici i ambasadori javnog sjećanja u svrhu razvijanja svijesti o radikalizaciji i sprečavanju nasilnog ekstremizma.

Uzimajući u obzir činjenicu da se uticaj terorizma proteže mnogo šire od kruga onih koji su izravno pogođeni napadima te da strah i tjeskoba uzrokovani ovim incidentima mogu imati negativan uticaj na cijele zajednice, to može dovesti do povećane diskriminacije, predrasuda i društvenih podjela. Ključno je da se pozabavimo ovim problemima i radimo na stvaranju otpornijeg društva koje je u stanju izdržati prijetnju od terorizma bez ugrožavanja temeljnih vrijednosti i sloboda. To zahtijeva višestruki pristup koji uključuje ne samo provedbu zakona i sigurnosne mjere, već i obrazovanje, dijalog i angažman cijelih zajednica da preuzmu aktivnu ulogu u sprječavanju terorizma i promicanju mira, kako bi se što uspješnije suprostavili negativnim uticajima i izazovima XXI vijeka.

3. MEĐUNARODNI INSTRUMENTI U OBLASTI POMOĆI I PODRŠKE ŽRTVAMA TERORIZMA

Iako ne postoji jasna definicija „žrtve terorističkog akta“ u međunarodnom pravu, brojne međunarodne deklaracije potvrđuju dužnost i obavezu država da osiguraju pravni lijek žrtvama kršenja ljudskih prava i međunarodnog humanitarnog prava.

Analizom instrumenata UN-a, Vijeća Evrope, Evropske unije i OSCE-a identificiraju se dva ključna dijela pravnog okvira koji regulišu prava i tretman žrtava terorizma. Jedan se odnosi na obaveze država i prava žrtava koja postoje prema zakonu o ljudskim pravima za pružanje djelotvornog pravnog lijeka, a drugi se odnosi na pravne lijekove koji postoje prema nacionalnom i međunarodnom krivičnom pravu, bilo da se temelje na posebnim instrumentima za terorizam ili na općim instrumentima poput onih koji uređuju teška kršenja ljudskih prava kao što su zločini protiv čovječnosti. Među ljudskim pravima žrtava i svjedoka u pitanju su pravo na život, sigurnost, tjelesni i psihički integritet, poštovanje privatnog i obiteljskog života te zaštita dostojanstva i ugleda.

3.1. Instrumenti Ujedinjenih naroda

Sveobuhvatna artikulacija dužnosti i obaveza država da osiguraju pravni lijek žrtvama kršenja ljudskih prava i međunarodnog humanitarnog prava nalazi se u Deklaraciji UN-a o temeljnim načelima pravde za žrtve kriminala i zloupotrebe ovlasti iz 1985.godine (Deklaracija UN,1985.) i to je najpovećaniji instrument o pravdi za žrtve. Pruža smjernice o mjerama koje bi trebalo poduzeti na nacionalnoj, regionalnoj i međunarodnoj razini kako bi se poboljšao pristup pravdi i poštenom postupanju, restituciji, naknadi, zaštiti i pomoći žrtvama kriminala i zloupotrebe ovlasti.

U članu 1. Deklaracije UN (1985), pod pojmom „žrtve“ podrazumijevaju se lica koja su pojedinačno ili kolektivno pretrpjela štetu, uključujući tjelesne i duševne povrede, emocionalnu patnju, materijalni gubitak ili znatno ugrožavanje osnovnih prava zbog činjenja ili nečinjenja koja predstavljaju kršenje krivičnih zakona država članica, uključujući i one zakone kojima se zabranjuju krivična djela zloupotrebe vlasti.

Član 2.: Svako lice može se smatrati žrtvom prema ovoj Deklaraciji, bez obzira na to da li je počinitelj djela identificiran, da li je uhapšen, da li se protiv njega vodi sudski postupak ili je proglašen krivim i bez obzira na njegovo srodstvo sa žrtvom. Izraz „žrtva“ također obuhvaća po potrebi i blisku porodicu i izdržavana lica neposredne žrtve i lica koja su pretrpjela štetu pomažući žrtvama koje su se našle u nevolji ili sprečavajući da dođe do žrtava.

Član 3.: Odredbe ovog stavka primjenjuju se na sva lica bez ikakve razlike, poput rasne pripadnosti, boje, spola, starosti, jezika, vjeroispovijesti, državljanstva, političkog ili drugog mišljenja, kulturnih uvjerenja ili praksi, imovnog stanja, porodičnog porijekla ili porodičnog stanja, etničkog ili socijalnog porijekla i invaliditeta.

Osim ove univerzalne Deklaracije, postoji nekoliko alata Ujedinjenih naroda za pomoć državama u jačanju nacionalnih pristupa putem utvrđivanja relevantnih postojećih međunarodnih normi i standarda kao i nacionalnog zakonodavstva, kako bi se bolje podržale i zaštitile žrtve terorizma.

UN-ov Ured za ljudska prava razvija smjernice i provodi istraživanja o suvremenim pitanjima koja se odnose na ljudska prava i borbu protiv terorizma, kao što je korištenje tehnologije u borbi protiv terorizma i novi oblici nasilnog ekstremizma te daje preporuke u vezi sa obavezom država da promiču i štite ljudska prava i temeljne slobode dok poduzimaju mjere za borbu protiv terorizma.

Protuteroristička akcija UN-a temelji se na Globalnoj strategiji za borbu protiv terorizma (GCTS). Nakon osnivanja Ureda za borbu protiv terorizma 2017., UN-ova organizacija za ljudska prava omogućila je koordinaciju s državama članicama i savjetovala o strategijama izgradnje kapaciteta za domaće institucije. To je dovelo do daljnje suradnje, koordinacije i pomoći u razvoju protuterorističkih inicijativa usklađenih s ljudskim pravima.

Ured Ujedinjenih naroda za borbu protiv terorizma (UNOCT), Međuparlamentarna unija (IPU) i Ured Ujedinjenih naroda za droge i kriminal (UNODC) u saradnji sa državama članicama, međunarodnim i regionalnim organizacijama, nevladinim i organizacijama civilnog društva, udruženjima žrtava i žrtvama izradio je Model zakonskih odredbi za podršku zaštiti prava žrtava terorizma.

Modeli zakonskih odredaba predstavljani u ovom dokumentu imaju za cilj da pomognu državama članicama u zaštiti prava i pružanju podrške potrebama žrtava terorizma u njihovim nacionalnim zakonima. Njihova svrha je dvostruka:

- da služi kao model za reviziju i modernizaciju postojećih zakona i procedura u vezi sa tim žrtvama terorizma i izradi zakona tamo gde zakon ne postoji; i
- sistematizovati postojeće dobre prakse i promovisati harmonizaciju zakonodavstva koje podržava i štiti žrtve terorizma na međunarodnom nivou, u skladu sa nedavnim napretkom u ovoj temi.

Model zakonskih odredbi zasnovan je na postojećim međunarodnim normativnim okvirima koji se odnose na žrtve zločina, teških kršenja ljudskih prava i teških kršenja međunarodnih

humanitarno pravo. Cilj im je osigurati jednak tretman svih žrtava i usmjereni su ka tome rješavanje njihovih potreba kao rezultat pretrpljene štete, bez razlike u korijenskim uzrocima njihovu štetu.

Generalna skupština UN-a usvojila je i niz važnih rezolucija koje priznaju prava i potrebu za pružanjem pravnih lijekova za žrtve i preživjele terorizma.

U I stubu Plana akcije usvojenog u Globalnoj strategiji Ujedinjenih nacija za borbu protiv terorizma, države članice se obavezuju da će „razmotriti uspostavljanje, na dobrovoljnoj osnovi, nacionalnih sistema pomoći koji bi promovisali potrebe žrtava terorizma i njihovih porodica i olakšali normalizaciju njihovih života. U tom smislu, podstiču se države da zatraže od UN-a da im pomognu da razviju takve nacionalne sisteme.

U osvrtnu na Globalnu antiterorističku Strategiju iz 2018. godine, Generalna skupština UN-a pozvala je Ujedinjene nacije i druge međunarodne i regionalne organizacije “da pojačaju svoje napore da pruže, na zahtjev, tehničku pomoć za izgradnju kapaciteta država članica u razvoju i implementaciji programa pomoći i podrške žrtvama terorizma”.

Rezolucija Generalne skupštine UN-a (73/305, 2019. godine), naglašava posvećenost država članica žrtvama, posebno pozivajući na razvoj sveobuhvatne planove pomoći žrtvama terorizma, za rješavanje njihove trenutne, kratkoročne i dugoročne potrebe za olakšanjem i rehabilitacijom. Rezolucija također poziva Ured Ujedinjenih naroda za borbu protiv terorizma (UNOCT) i Ured Ujedinjenih naroda za droge i kriminal (UNODC) na izgradnju kapaciteta država članica da pomognu žrtvama, uključujući pružanje tehničke pomoći.

U svom izvještaju o napretku u pružanju podrške žrtvama terorizma u sistemu UN-a (A/74/790), Generalni sekretar Ujedinjenih nacija sugerise da bi „države članice također trebale da razmotre razvoj nacionalnog zakonodavstva koje se posebno bavi pravima, interesima i potrebama žrtava terorizam” u obliku modela zakona, dobre prakse i naučenih lekcija. Dodaje se također, da „Ujedinjene nacije su i dalje spremne da podrže države članice u tom pogledu, uključujući razvoj modela zakonodavstva”. U izvještaju se također naglašava važnost razvoja nacionalnih planova pomoći te naglašava komplementarna priroda nacionalnog zakonodavstva i uspostavljanje sveobuhvatnih nacionalnih planova pomoći za očuvanje prava žrtava i podršku njihovim potrebama, kao i opcija za mehanizme finansiranja za podršku ovim naporima.

3.2. Instrumenti Evropske unije

Kako je navedeno u Priručniku Evropske Unije o žrtvama terorizma (2021), koji je razvila skupina stručnjaka, terorizam se neprekidno razvija kako se njegovi počinitelji, metode i ciljevi mijenjaju. Obilježja napada utiču na razmjere odgovora, a učinak napada utiče na njegove žrtve i povezane lokalne, regionalne, nacionalne ili međunarodne zajednice. Opasnost od terorizma u posljednje je vrijeme velik problem u Evropskoj uniji i u ostatku svijeta. Gotovo redovita pojava terorističkih napada, neovisno o tome radi li se o bombašima samoubicama ili o nekoj drugoj vrsti terorizma, duboko je potresla društvo, posebno jer se građani Unije u takvim situacijama često nalaze izvan granica svoje zemlje, pa čak i izvan granica Unije. Način na koji vlade, organizacije i pojedinci neposredno reagiraju na napad i način na koji se žrtvama kasnije pruža podrška važni su za oporavak žrtava terorističkih napada.

Cilj ovog Priručnika pružiti pomoć u praktičnoj provedbi postojećeg zakonodavstva Unije na temelju iskustva stečenog u odgovorima na prethodne terorističke napade. Struktura priručnika:

Prvo poglavlje Priručnika usmjereno je na prava žrtava terorizma. Ono započinje uvodom u područje primjene prava žrtava u okviru pravila Unije, zatim definira potrebe žrtava u odnosu na ta prava te završava dodatnim informacijama, koje uključuju dobru praksu u vezi s uspješnom provedbom i primjenom određenih prava u skladu s posebnim potrebama žrtava terorizma.

U drugom poglavlju priručnika razmatraju se dvije posebne skupine: prekogranične žrtve i djeca.

Treće poglavlje usmjereno je na praktične aspekte organizacije potpore žrtvama nakon terorističkog napada.

U četvrtom poglavlju opisane su djelatnosti Stručnog centra EU-a za žrtve terorizma. Stručni centar EU-a za žrtve terorizma (EUCVT) osnovala je i njime upravlja Europska komisija. Zadatke Stručnog centra izvršava konzorcij na čelu kojeg je organizacija Victim Support Europe, a uključuje i Nacionalni psihotraumatski centar ARQ, Association française des Victimes du Terrorisme i Fondation Lénval.

Opći okvir za prava žrtava terorizma na nivou Evropske unije čine Direktiva Evropskog Parlamenta i Vijeća iz 2012. godine, o uspostavi minimalnih standarda za prava, podršku i zaštitu žrtava krivičnih djela (Direktiva o pravima žrtava), te odredbe Direktive EU o borbi protiv terorizma i Direktive EU o naknadi žrtvama krivičnih djela. Direktiva o borbi protiv terorizma šira je od Direktive o pravima žrtava u pogledu uspostavljanja službi za posebne potrebe žrtava terorizma. Države članice obvezane su tim instrumentima, imaju obavezu prenijeti ih u nacionalno zakonodavstvo i osigurati da se primjenjuju u praksi. Pri tome svaka država članica mora procijeniti kako provesti te odredbe, a da osigura da mjere budu prikladne za određenu situaciju i nacionalne okolnosti.

U Direktivi o pravima žrtava utvrđeni su minimalni standardi za prava, podršku i zaštitu žrtava kaznenih djela i opisana prava žrtava i članova njihove uže obitelji na informacije, podršku, zaštitu i prava u krivičnim postupcima. Direktiva o pravima žrtava odnosi se na žrtve svih krivičnih djela, no posebna je pažnja posvećena najugroženijim žrtvama, uključujući žrtve terorizma te se u određenim dijelovima se posebno fokusira na njih i traži od država članica da razmotre kako poboljšati zakonodavstvo i pravo na podršku.

Tako je u članu 2. Direktive o pravima žrtava od država članica zatraženo da razmotre kako poboljšati zakonodavstvo i praktične mjere podrške za zaštitu žrtava, uz poklanjanje posebne pažnje, kao prioritet, podršci svim žrtvama i priznavanju svih žrtava, uključujući žrtve terorizma.

U članu 8.: Odlukom Vijeća 2002/475/PUP od 13. juna 2002. o suzbijanju terorizma, prepoznato je da terorizam predstavlja jednu od najtežih povreda načela na kojima se temelji Unija, uključujući načelo demokratije, te je njome potvrđeno da terorizam između ostalog predstavlja i prijetnju slobodnom ostvarivanju ljudskih prava.

Član 16.: Žrtve terorizma pretrpjele su napade koji kao krajnju namjeru imaju nanošenje štete društvu. One stoga možda trebaju posebnu pažnju, podršku i zaštitu zbog posebne prirode krivičnog djela koje je nad njima počinjeno. Žrtve terorizma se mogu naći pod vrlo izraženim interesom javnosti i često trebaju društveno priznanje te postupanje s poštovanjem od strane društva. Države članice bi stoga trebale posebno uzeti u obzir potrebe žrtava terorizma i trebale bi nastojati zaštititi njihov dignitet i sigurnost.

3.3. Instrumenti Vijeća Evrope

Prema stanovištu Vijeća Evrope učinci terorizma na žrtve i članove njihovih užih obitelji zahtijevaju provedbu nacionalnih politika zaštite, financijske pomoći i naknade žrtvama, uključujući, na odgovarajući način, društveno priznanje patnje žrtava uz dužnost sjećanja.

Imajući ovaj cilj na umu te potvrđujući Smjernice o ljudskim pravima i borbi protiv terorizma, usvojenim 2002. godine, kao trajnu i univerzalnu referencu, naglašavajući član 13. Konvencije Vijeća Evrope o sprječavanju terorizma (2005.), podsjećajući na priručnik Ureda Ujedinjenih naroda za droge i kriminal iz 2012, prepoznajući važnu ulogu udruženja za zaštitu žrtava, uzimajući u obzir rad Upravnog odbora za ljudska prava (CDDH) koji je osim Revidiranog teksta Smjernica izradio i popratni dokument za njih, uz konzultacije s Odborom stručnjaka Terorizam (CODEXTER), Odbor ministara Vijeća Evrope donio je 19. maja 2017. godine svoje revidirane Smjernice o zaštiti žrtava terorističkih akata koje zamjenjuju akte donesene o istom predmetu 2005. te poziva države članice da ih koriste kao praktičan alat u cilju bolje zaštite ljudskih prava i temeljnih sloboda

Ove Smjernice imaju za cilj podsjetiti na mjere koje trebaju poduzeti države članice kako bi podržale i zaštitile temeljna prava svake osobe koja je pretrpila fizičku ili psihičku ozljedu kao posljedicu terorističkog čina, i, u odgovarajućim okolnostima, njihove uže obitelji. Ove osobe se smatraju žrtvama za potrebe ovih Smjernica.

Odbor je pozvao vlade država članica da osiguraju da se revidirane Smjernice distribuiraju svim nadležnim tijelima za borbu protiv terorizma i za zaštitu žrtava, kao i među predstavnicima civilnog društva.

Principi Smjernica:

1. Države bi trebale imati odgovarajući pravni i administrativni okvir uključujući odgovarajuće unutrašnje strukture, kako bi žrtve terorističkih akata mogle koristiti usluge i mjere propisane ovim Smjernicama.
2. Odobranje ovih usluga i mjera treba isključiti sve oblike proizvoljnosti, kao i svako diskriminatorno postupanje i ne smije ovisiti o identifikaciji, uhićenju, krivičnom progonu ili osudi počinitelja terorizma.
3. Države moraju poštovati dostojanstvo te privatni i obiteljski život žrtava.

Vijeće Evrope uspostavilo je 4. novembra 2019. godine Mrežu kontakt tačaka zemalja članica za razmjenu proceduralnih informacija u vezi s pravnim položajem žrtava terorizma.

Uloga Mreže ogleda se i u omogućavanju brze i učinkovite razmjene informacija između relevantnih tijela države članice napada i država članica prebivališta žrtve.

3.4. Instrumenti OSCE-a

Stalno vijeće OSCE-a podsjećajući da Povelja OSCE-a o sprječavanju i borbi protiv terorizma proklamuje obavezu država članica da poduzmu mjere potrebne za sprječavanje terorističkih djela i zaštitu ljudska prava i temeljnih sloboda, posebno pravo na život svakog pojedinca u okviru svoje nadležnosti i akta u oblasti borbe protiv terorizma, prepoznajući potrebu jačanja solidarnosti sa žrtvama terorizma, koje su pretrpile tjelesnu ozljedu ili narušavanje zdravlja, te solidarnosti sa članovima obitelji osoba stradalih od posljedica takvih napada, u skladu s nacionalnim pravom svake države, Vijeće OSCE-a usvojilo je Odluku o solidarnost sa žrtvama terorizma. Vijeće navedenom Odlukom:

1. Poziva države članice da istraže mogućnost uvođenja ili poboljšanja odgovarajućih mjera, u skladu s domaćim zakonodavstvom, za pomoć i podršku, uključujući i finansijsku, žrtvama terorizma i njihovim obiteljima; 2. Potiče države članice na saradnju s relevantnim civilnim organizacijama društvu u izražavanju solidarnosti i pružanju podrške žrtvama terorizma i njihovim obiteljima.

4. STRATEŠKI OKVIR BOSNE I HERCEGOVINE U OBLASTI PREVENCIJE I BORBE PROTIV TERORIZMA

Vijeće ministara Bosne i Hercegovine je u novembru 2022. godine usvojilo Strategiju Bosne i Hercegovine za prevenciju i borbu protiv terorizma za period 2021. – 2026. godine (Strategija BiH, 2021-2026) koja predstavlja izraz posvećenosti institucija na svim nivoima vlasti u Bosni i Hercegovini (BiH) u prevenciji i borbi protiv terorizma te nasilnog ekstremizma i radikalizacije koji vode ka terorizmu, uz slijeđenje međunarodnih obaveza države kao članice Ujedinjenih nacija (UN), Vijeća Evrope (VE), Organizacije za sigurnost i saradnju u Evropi (OSCE), Antiterorističke koalicije te kandidata za članstvo u Evropskoj uniji (EU).

Iako jedinstvena i općeprihvaćena definicija terorizma do danas nije utvrđena, ova Strategija uzima u obzir Rezoluciju 1566 (2004) Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija (VSUN) koja definiše terorizam i terorističke akte kao „krivična djela, uključujući i djela protiv građana, počinjena s namjerom uzrokovanja smrti ili teške tjelesne povrede, ili uzimanja taoca, s ciljem izazivanja stanja terora u široj javnosti ili među grupom osoba ili određenih osoba, zastrašivanje stanovništva ili s ciljem prisiljavanja vlade ili međunarodne organizacije da učini ili ne poduzme potrebni čin, koji predstavljaju krivična djela u okviru i kako su definisane u međunarodnim konvencijama i protokolima u vezi s terorizmom, [i] koja se ni pod kojim okolnostima ne mogu opravdati razlozima političke, filozofske, ideološke, rasne, etničke, vjerske ili druge slične prirode.

Strategija BiH, 2021-2026 prepoznaje potrebu za razumijevanje iskustava muškaraca i žena kada su žrtve terorizma i nasilnog ekstremizma, kada ovakva djela potiču i čine te kada su korisnici penitencijarnih tretmana i programa. Strategija uzima u obzir kršenje ljudskih prava žena, rodno zasnovano nasilje nad ženama i djecom koje vrše ili na koje pozivaju terorističke i nasilno ekstremističke grupe. Prepoznata je i potreba za kontinuiranim unaprjeđenjem razumijevanja iskustava društvenog i političkog konteksta unutar kojeg se odigrava rodna dinamika.

Treće od ukupno četiri poglavlja Strategije odnosi se na oblast: “ODGOVOR/REAKCIJA na moguće terorističke napade i sanacija njihovih posljedica. Ovo poglavlje Strategije predviđa unaprjeđenje saradnje i koordinacije te izgradnja kapaciteta nadležnih struktura za mobilizovanje resursa institucionalnog, vojnog i privatnog sektora, kroz unaprjeđenje i operacionalizaciju dokumenta Plan civilno-vojne saradnje u slučaju terorističkog akta. Nadalje, u ovom poglavlju u smislu zaštite žrtava terorističkih i srodnih djela, predviđeno je da će se uspostaviti mehanizmi za svaki vid pomoći žrtvama, a posebno socijalna i zdravstvena pomoć. Navedeno upućuje na postojanje zadovoljavajućeg normativnog okvira Bosne i Hercegovine za uspostavu učinkovitog odgovora i reakcije na terorističke akte, što podrazumjeva i sistem podrške i pomoći žrtvama terorizma. Pred nadležnim institucijama je veoma zahtjevan ali veoma bitan i značajan posao kroz implementaciju Akcionog plana za provođenje Strategije koji je Vijeće ministara Bosne i Hercegovine usvojilo 23. 8. 2023. godine.

Akcioni plan za provođenje Strategije Bosne i Hercegovine za prevenciju i borbu protiv terorizma za period 2021.–2026. godine (AP BiH 2021-2026) detaljnije razrađuje poglavlje “ODGOVOR/REAKCIJA na moguće terorističke napade i sanacija njihovih posljedica, koje propisuje aktivnosti, mjerodavne institucije za realizaciju, indikatore, finansijska sredstva i vremenski okvir za realizaciju mjera (tabela 1).

Tabela 1. Poglavlje Odgovor/Reakcija na moguće terorističke napade i saniranje njihovih posljedica (AP BiH 2021-2026)¹

C.	Odgovor/Reakcija na moguće terorističke napade i saniranje njihovih posljedica			
	Mjerodavne institucije	Indikatori	Finansije	Rokovi
C.1.	U skladu sa pozitivnim propisima u Bosni i Hercegovini i međunarodnim standardima razvijati planove upravljanja u kriznim situacijama, kao i ciljano korištenje vojnih, civilnih i kapaciteta privatnog sektora u slučaju opasnosti i odgovora na terorističke napade uključujući razvijanje civilno vojne saradnje			
	Ministarstvo sigurnosti BiH, Ministarstvo obrane BiH, agencije za provođenje zakona u BiH, nadležne institucije entiteta i Brčko distrikta BiH	a) Izrađen plan civilno - vojne saradnje u odgovoru na terorističke napade i saniranju njihovih posljedica b) Održane zajedničke vježbe	– Budžetska sredstva mjerodavnih institucija – Donatorska sredstva	a) II kvartal 2024. godine b) Kontinuirano
C.2.	U sistemu zaštite i spašavanja i odgovora na terorističke napade jačati pravovremenu koordinaciju aktivnosti na svim nivoima vlasti u Bosni i Hercegovini te razmjenu operativnih, obavještajnih i policijskih podataka			
	Ministarstvo sigurnosti BiH, Ministarstvo obrane BiH, agencije za provođenje zakona u BiH, nadležne institucije entiteta i Brčko distrikta BiH	a) Izrađene standardne operativne procedure b) Održane zajedničke vježbe	– Budžetska sredstva mjerodavnih institucija – Donatorska sredstva	a) IV kvartal 2024. godine b) Kontinuirano
C.3.	Ojačati saradnju i pravovremenu razmjenu podataka s drugim državama te međunarodnim partnerima i organizacijama u oblasti odgovora na teroristički napad i posljedice napada			
	Ministarstvo sigurnosti BiH, agencije za provođenje zakona u BiH, nadležne institucije entiteta i Brčko distrikta BiH	a) Zaključeni novi sporazumi b) Efikasno provođenje zaključenih sporazuma	– Budžetska sredstva mjerodavnih institucija – Donatorska sredstva	Kontinuirano
C.4.	Razvijanje modaliteta za programe pomoći i podrške žrtvama terorističkog napada i njihovim porodicama			
	Ministarstvo sigurnosti BiH, Agencije za provođenje zakona u BiH, nadležne institucije entiteta i Brčko distrikta BiH	a) Praćenje međunarodnih propisa b) Inkorporirani međunarodni standardi u pravni okvir	– Budžetska sredstva mjerodavnih institucija – Donatorska sredstva	Kontinuirano

Uvidom u mjere i aktivnosti koje predviđa AP BiH 2021-2026, može se zaključiti da iste slijede strateški okvir Bosne i Hercegovine za prevenciju i borbu protiv terorizma, u skladu sa pozitivnim propisima u Bosni i Hercegovini i međunarodnim standardima. Međutim, među ovim mjerama samo jedna tretira oblast pomoći i podrške žrtvama terorizma kroz razvijanje

¹ Akcioni plan za provođenje Strategije Bosne i Hercegovine za prevenciju i borbu protiv terorizma za period 2021.–2026.

modaliteta za programe pomoći i podrške žrtvama terorističkog napada i njihovim porodicama. Ovo navodi na zaključak da je Akcionim planom predviđena predradnja definisana kao razvijanje modaliteta što bi u konačnici moglo rezultirati konkretnijim mjerama i programima, a na temelju tih modaliteta.

U pogledu slijeđenja međunarodnih standarda, a uvidom u Strategiju može se konstatovati da Strategija uvažava širok spektar međunarodnih instrumenata, standarda, konvencija, rezolucija i deklaracija koje tretiraju oblast prevencija i borba protiv terorizma. Međutim, u dijelu koji se odnosi na međunarodne standardne i instrumente pomoći i podrške žrtvama terorizma Strategija uzima u obzir Evropsku konvenciju o sprečavanju terorizma (1977) – Dodatni protokol uz ovu Konvenciju (2003); Konvenciju Vijeća Evrope o sprečavanju terorizma (2005) – Dodatni protokol uz ovu Konvenciju (2015); Globalnu strategiju UN-a za borbu protiv terorizma (2006); Akcioni plan UN-a za prevenciju nasilnog ekstremizma (2016); Strategiju Evropske unije za borbu protiv terorizma (2005); dok je izostala Deklaracija UN-a o ostemeljnim načelima pravde za žrtve krivičnih dela i zloupotrebe moći iz 1985., koja predstavlja sveobuhvatnu artikulaciju dužnosti i obaveza država da osiguraju pravni lijek žrtvama kršenja ljudskih prava i međunarodnog humanitarnog prava uključujući i žrtve terorizma. S toga, nameće se nužnost dodatne analize međunarodnih instrumenata u ovoj oblasti od strane mjerodavnih institucija koje su zadužene za kreiranje modaliteta za izradu programa pomoći i podrške žrtvama terorizma u Bosni i Hercegovini.

Obzirom da Strategija u svom uvodnom dijelu napominje kako je donešena uz slijeđenje međunarodnih obaveza države Bosne i Hercegovine kao članice Ujedinjenih nacija, Vijeća Evrope, Organizacije za sigurnost i saradnju u Evropi (OSCE), Antiterorističke koalicije te kandidata za članstvo u Evropskoj uniji, dodatno se naglašava obaveza analize relevantnih međunarodnih instrumenata u oblasti podrške i pomoći žrtvama terorizma i inkorporiranja istih u domaći zakonodavni i strateški okvir u ovoj oblasti.

Analizirajući prethodnu Strategiju Bosne i Hercegovine za prevenciju i borbu protiv terorizma za period 2015.-2020. godina, uočava se znatan napredak u Strategiji BiH 2021.-2026., obzirom da ista predviđa određene konkretnije mjere i aktivnosti u oblasti Odgovora/reakcije na terorističke akte i pomoć i podršku žrtvama terorizma.

ZAKLJUČAK

Prema dostupnim definicijama i rezultatima istraživanja možemo zaključiti da terorizam kao vodeći sigurnosni i društveno-politički izazov modernog doba uključuje zastrašivanje ili prisilu stanovništva ili vlada putem prijetnji ili činjenja nasilja. Teroristički napadi su napadi na stanovništvo, vlade, međunarodne organizacija, društvene vrijednosti i ljudska prava.

Stoga, borba protiv terorizma i zaštita žrtava trebaju biti glavni prioriteti međunarodne zajednice ali i vlada država cijelog svijeta.

U najširem smislu možemo reći da su žrtve terorizma pojedinci ili grupe ljudi diljem svijeta, koji su bili napadnuti, ozlijeđeni, traumatizirani ili izgubili živote tokom terorističkih napada. Viktimološki aspekt terorizma je tema koja zaslužuje više pažnje stručne javnosti, akademske zajednice, međunarodne zajednice i nadležnih državnih institucija s ciljem kreiranja politika i planova za učinkovitu pomoć i podršku žrtvama terorizma.

Pregledom relevantnih izvora možemo zaključiti da međunarodni instrumenti i smjernice za pomoć i podršku žrtvama terorizma sadrže okvirne smjernice sa ciljani odgovar na potrebe žrtava terorističkih akata koje je neophodno inkorporirati u domaći normativni okvir. Kako bi se odgovorilo na potrebe žrtava terorističkih akata.

IZVORI

- Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power New York, 29 November 1985.
- UN General Assembly resolution 60/288 of 8 September 2006, "The United Nations Global Counter-Terrorism Strategy".
- UN General Assembly resolution 72/284 of 2 July 2018, "The United Nations Global Counter-Terrorism Strategy Review".
- UN General Assembly resolution 73/305 of 28 June 2019, "Enhancement of international cooperation to assist victims of terrorism".
- Report of the Secretary-General on progress made by the United Nations system in supporting Member States in assisting victims of terrorism (A/74/790), 8 April 2020.
- DIREKTIVA 2012/29/EU EUROPSKOG PARLAMENTA I VIJEĆA od 25. oktobra 2012. o uspostavi minimalnih standarda za prava, podršku i zaštitu žrtava krivičnih djela.
- DIREKTIVA (EU) 2017/541 EUROPSKOG PARLAMENTA I VIJEĆA od 15. marta 2017. o suzbijanju terorizma i zamjeni Okvirne odluke Vijeća 2002/475/PUP i o izmjeni Odluke Vijeća 2005/671.
- DIREKTIVA VIJEĆA EU 2004/80/EZ od 29. aprila 2004. o naknadi žrtvama krivičnih djela
- DIREKTIVA 2012/29/EU EUROPSKOG PARLAMENTA I VIJEĆA od 25. oktobra 2012. o uspostavi minimalnih standarda za prava, podršku i zaštitu žrtava krivičnih djela.
- COUNCIL OF EUROPE REVISED GUIDELINES, PROTECTION OF VICTIMS OF TERRORIST ACTS.
- ODLUKA OSCE-a br.618 (2004) - SOLIDARNOST SA ŽRTVAMA TERORIZMA
- Victims of Terrorism quality assistance Guide, PhD. Aida de Vicente Colomina.
- Strategija Bosne i Hercegovine za prevenciju i borbu protiv terorizma za period 2021. – 2026. godine („Službeni glasnik BiH broj 8/23).
- Akcioni plan za provođenje Strategije Bosne i Hercegovine za prevenciju i borbu protiv terorizma za period 2021. – 2026. godine („Službeni glasnik BiH broj 71/23).
- https://www.un.org/victimsofterrorism/sites/www.un.org.victimsofterrorism/files/220204_model_legislative_provisions.pdf
- https://commission.europa.eu/system/files/202112/eu_handbook_on_victims_of_terrorism_december_2021_hr.pdf
- https://home-affairs.ec.europa.eu/system/files/2020-09/ran_vvt_handbook_may_2016_rs.pdf

HELP AND SUPPORT TO VICTIMS OF TERRORISM – INTERNATIONAL STANDARDS

Professional paper

Abstract

According to available data from security agencies around the world, terrorism represents a leading security challenge as one of the most complex, challenging and dangerous political and security phenomena. Terrorist organizations or groups direct their destructive activities to civilian targets in order to cause losses, cause fear and insecurity among the population and to send messages to governments about the importance of fulfilling their radical goals. Due to the large-scale terrorist attacks around the world since the beginning of the 21st century, the fight against terrorism arouses the increasing awareness of the professional public, and in this regard, help and support for victims of terrorism are taking more and more place and attention both in international instruments and in the domestic legislation of states.

In theory, there are many definitions of terrorism, but not a single and harmonized one. By looking at the large number of definitions created by international organizations and the academic community, we can conclude that all definitions have at least three main characteristics in common: the intention to cause death or serious bodily injury and damage to property, the targets are often randomly selected persons, especially civilians, with the purpose of intimidate the population or compel a government or international organization to do or refrain from doing an act.

Just as it is difficult to reach a consensus on the definition of terrorism, it also seems problematic to define the term 'victim' in the context of terrorist attacks. There are three main questions and areas for analysis and study in the field of assistance and support to victims of terrorism: specific needs of victims of terrorism, differences in the effect of different forms of terrorism on victims, and the question of whether the specificity of the attack merits different approaches to the victim.

Keywords: terrorism, attack, victim, help, support

Podaci o autoru

Lejla Čopelj, MA, Šefica Odjela za borbu protiv terorizma Ministarstva sigurnosti Bosne i Hercegovine. E-mail: lejlacopelj@fkn.unsa.ba

UDK: 343.9.024:336.7]:323.28(497.6)

PRANJE NOVCA I FINANSIRANJE TERORIZMA U BOSNI I HERCEGOVINI KROZ OSVRT NA ZAKONODAVNI OKVIR I TRENUTNO STANJE

Stručni članak

Primljeno/Received: 23. 10. 2023.

Prihvaćeno/Accepted: 27. 5. 2024.

Admir KATICA

Sažetak

Prema najnovijem izvještaju Globalne Inicijative o nelegalnim finansijskim tokovima, procjenjuje se da pranje novca u Bosni i Hercegovini doseže vrijednost od 400 miliona do milijardu eura. Iako su komponente nelegalnih finansijskih tokova pod uticajem različitih faktora, glavni fokus je na pranju novca kroz finansijski sistem. Izražena korupcija, kako se ističe u međunarodnim izvještajima, zahtijeva odlučniji odgovor na korupciju, ali i organizovani kriminal, posebno u kontekstu pranja novca. Krivični zakoni na državnom, entitetskom i nivou Brčko Distrikta definiraju krivično djelo pranja novca. Zakon o sprečavanju pranja novca i finansiranja terorističkih aktivnosti u Bosni i Hercegovini jasno propisuje radnje za sprječavanje i otkrivanje pranja novca, identifikaciju obveznika i njihovih dužnosti, nadležnosti Finansijsko-obavještajnog odjela (FOO) i međuinstitucionalnu saradnju, sve s ciljem sprečavanja pranja novca i finansiranja terorističkih aktivnosti. Prema različitim procjenama i mišljenjima stručnjaka, potrebne su izmjene ovog zakona kako bi Bosna i Hercegovina bila efikasnija u suočavanju s ovim problemom. Procjene rizika od pranja novca i prijetnje organiziranog kriminala u Bosni i Hercegovini identificiraju metode pranja novca, ali i nedostatke u praksi koje treba identificirati. Državna agencija za istrage i zaštitu objavila je statističke podatke i tipologiju pranja novca za 2021. godinu, identificirajući načine na koje se novac stečen kriminalnim radnjama pokušava legalno ubaciti u finansijski sistem, ali i legalizirati kroz kupovinu nekretnina, skupocjenih vozila, kao i korištenje kriptovaluta.

Ključne riječi

pranje novca, finansiranje terorizma, organizirani kriminal, Bosna i Hercegovina

UVOD

Fenomen pranja novca i finansiranja terorističkih aktivnosti je izazov sa kojim se suočavaju i najrazvijenije zemlje svijeta, tako i zemlje u regionu Zapadnog Balkana. Bosna i Hercegovina, iako sa kompleksnim političkim sistem i administrativno-teritorijalnim uređenjem, usložnjava izazove i iziskuje veće napore u samoj borbi ne samo protiv pranja novca i finansiranja terorizma, već generalno i organizovanog kriminala. Pranje novca širom svijeta generiše milione eura na godišnjem nivou koji proizlazi iz nelegalnih aktivnosti.

Kako Ujedinjeni narodi navode pranje novca predstavlja proces krivičnog postupka u cilju prikrivanja nezakonitog porijekla istog. Definisano je i finansiranje terorističkih aktivnosti kao sredstva koja koriste terorističke organizacije za finansiranje svojih aktivnosti. Kako su na međunarodnom nivou jasno definisani ovi pojmovi, istovremeno postoji i zakonski okvir u Bosni i Hercegovini kroz krivične zakone, kao i zaseban Zakon za sprečavanje pranja novca i finansiranja terorizma. U okviru ovih zakona definisana je priroda ova dva krivična djela, kao i institucije koje imaju ulogu u sprečavanju pranja novca i finansiranja terorističkih aktivnosti. Od velikog značaja za razumijevanje ovog fenomena i adekvatne borbe protiv pranja novca i finansiranja terorizma, predstavljaju obveznici provođenja mjera, radnji i postupaka shodno Zakonu, kao i uloga finansijsko-obavještajno odjela (FOO).

U borbi protiv pranja novca i finansiranja terorizma nije dovoljno samostalno i efikasno djelovanje samo jedne institucije, već koordinirano, pravovremeno i zajedničko djelovanje institucija, uz saradnju sa regionalnim i međunarodnim partnerima – policijskim i sigurnosnim agencijama. Vijeće Evrope sa svojim stalnim tijelom, Odbora stručnjaka za sprečavanje pranja novca – MONEYVAL, zaduženo je za praćenje provođenja mjera za sprečavanje pranja novca i finansiranja terorizma. MONEYVAL kao regionalno tijelo FATF (Financial Action Task Force), međunarodno tijelo koje ima ulogu nadzora provođenja mjera za sprečavanje pranja novca i finansiranja terorizma, te izdavanja preporuka koje predstavlja standarde istog.

Iako je Bosna i Hercegovina u proteklom periodu već jednom bila stavljena na 'sivu listu', i dalje postoji bojazan za to, s obzirom da Bosna i Hercegovina mora da dokaže napore koji su sprovedeni na implementiranju preporuka koje su izdate prethodno od strane FATF-a, shodno posljednjoj posjeti. U ovom radu se elaborira problematika pranja novca i finansiranja terorizma, napori države u borbi protiv pranja novca i finansiranja terorizma, kao i identifikiranje tipologije pranja novca u Bosni i Hercegovini.

Definisanje termina pranje novca i finansiranje terorističkih aktivnosti

Problematika pranja novca i finansiranja terorizma je od izuzetne važnosti, ne samo za našu zemlju, već i za čitav svijet. Zainteresovanost za ovom temom često se pojavljuje prilikom medijskog izvještavanja o određenim aferama koje imaju doticaja i sa našom zemljom, poput afere 'Panama Papers' (N1BiH, 2016). Iako termin pranja novca nije novost, prema nekim autorima, povezuje se sa prohibicijom u SAD-u tridesetih godina prošlog vijeka, kada su kriminalci novac zarađen proizvodnjom, krijumčarenjem i prodajom alkoholnih pića prikazivali kao zaradu ostvarenu u lancu svojih perionica za pranje rublja i automobila (Škulić, 2003). Međutim, prema drugim autorima se navodi da se taj termin uspostavio još 1970-ih godina, kada se doveo u vezu sa Watergate skandalom 1973-1974 godine.

Ipak, Vijeće Evrope se prvi put poslužio ovim izrazom 1980. godine i to u Preporuci o mjerama protiv transfera i čuvanja dobara nastalih iz kriminalnih radnji (Recomendation NoR (80) 10), a u SAD-u službeno se prvi put spominje 1982. godine u presudi kolumbijskoj kokainskoj mafiji. Smatra se da je pravu definiciju pranja novca dala Predsjednička komisija Sjedinjenih Američkih Država za organizovani kriminalitet, koja je 1984. godine „pranje novca“ definisala kao proces kojim neko prikriva postojanje ilegalnog porijekla ili ilegalnu upotrebu prihoda, da bi ga prikazala na taj način da izgleda kao legalan (Marković, 2006). To je proizašlo iz rane prakse američkih kriminalnih organizacija koje su vodile perionice veša kao posao koji zahtijeva gotovinu kako bi sakrili svoje bogatstvo od kriminala. Od tada je termin pranja novca postao opšteprihvaćen u relevantnim zakonima i pravnim tekstovima (Robinson, 1996).

Prema Zirojeviću (2017) pranje novca predstavlja dinamičan proces koji se prilagođava privrednim tokovima i zakonodavstvu, na nacionalnom i međunarodnom nivou, a odvija se kroz falsifikovanje finansijske dokumentacije i kroz manipulacije u sistemima međubankarskih transakcija. Iako je tehnologija omogućila napredak, zna se da počinioci krivičnih djela uvijek teže da budu korak ispred policijskih i sigurnosnih agencija. Zbog toga je važno razumjeti značaj ovog problema, doprinositi diskusiju, ali i istraživanju u akademskoj zajednici.

Pranje novca je generički termin koji se koristi za objašnjenje procesa kojim kriminalci peru svoj prljavi novac, te samim time svoj nelegalni profit transformišu u legalni. Na taj način prikrivaju svoju zaradu od kriminalnog ponašanja i svoje porijeklo kako bi izgledali legitimno (Korejo, et al., 2021). Prljavim se novcem smatra svaki novac koji je stečen krivičnim djelom i sva imovina koja proizlazi iz tog novca, koja bi se prema važećim zakonskim propisima trebala oduzeti. Opštepoznato je da krajnji cilj učinilaca velikog broja krivičnih djela jeste upravo sticanje imovinske koristi, te je logično da oni traže i iznalaze različite načine da tako ostvarenu imovinsku korist ne samo prikriju, već i da je koriste kao legalno stečenu imovinu. Načini na koji se nelegalno stečen novac ili imovinska korist ubacuju u legalne finansijske tokove su veoma različiti. Najčešće se to vrši putem banaka i drugih finansijskih organizacija, kao i putem preduzeća ili drugih privrednih subjekata. Pri tome posebnu ulogu imaju tzv. „off shore“ kompanije, osnovane u državama u kojima nije praksa provjeravanje novca koji se ulaže (Škulić, 2003).

Fenomen pranja novca je kompleksan proces u kojem se prihodi stečeni kriminalom spremaju u gotovinske transakcije na sistematičan način, kako bi izgledali kako su stečeni legalnim putem. Kako Mugarura (2016) navodi da sam proces ima tri glavne faze, prvo, crni ili uprljani novac se mora odvojiti od predikatnog krivičnog djela; drugo, lanac novca mora biti tajanstven ili uništen kako bi se izbjeglo otkrivanje; i na kraju, prihodi stečeni takvim kriminalom ponovo se ubrizgavaju u dalju poslovnu aktivnost radi pranja. Međutim, United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC) dodaje da je pranje novca od ključne važnosti, jer omogućava kriminalcima da uživaju u ovoj dobiti bez ugrožavanja njihovog izvora.¹ UNODC je uspostavio sljedeće faze pranja novca – uspostavljanje (tj. premještanje sredstava iz direktne povezanosti sa zločinom); polaganje slojeva (tj. prikrivanje traga za potragu za folijom), potom integracija (tj. stavljanje novca na raspolaganje kriminalcu iz onoga što se čini da su legitimni izvori). U praksi, moguće da sam proces pranja novca nema sve tri faze, jer je moguća kombinacija istih koja se ponavlja.

¹ Vidjeti više na: <https://www.unodc.org/unodc/en/money-laundering/index.html>, pristupljeno 8. 10. 2023. godine

Tokom promjena u načinu izvršenja terorističkih djela i u periodu kada terorizam postaje globalna sigurnosna prijetnja (naročito posljednjih 30 godina), uočeno je da je važna stavka i finansiranje terorističkih aktivnosti koje u stvari omogućuje logistiku i infrastrukturu za vršenje terorističkih djela. Finansiranje terorizma je pružanje bilo kojeg oblika financijske podrške teroristima ili onima koji potiču, planiraju ili su uključeni u terorističke aktivnosti (Security Bureau, 2007).

Zakonodavni okvir na nivou Bosne i Hercegovine

Pranje novca može dovesti do destabilizacije finansijske stabilnosti jedne države, kroz narušavanje finansijskih odnosa, slabljenja međunarodne trgovine, smanjenju investicija i generalno narušavanje ugleda, čemu je bila izložena i Bosna i Hercegovina dolaskom na „sivu listu“ (Imamović, et al., 2020). Zbog toga je važno da BiH ima kvalitetnu zakonsku regulativu, kako bi se efikasnije suprotstavljala ovom fenomenu koji osim što utiče na sigurnost i ekonomsko stanje države, utiče i ugled države u međunarodnim odnosima te sami proces pridruživanja EU. Uzimajući u obzir politički sistem Bosne i Hercegovine, s tim u vezi i sama zakonska legislativa je obuhvaćena i na državnom nivou, kao i na entitetskim, pa tako definiciju pranja novca i finansiranja terorizma obuhvaćena je kroz:

- o Krivični zakon BiH (KZ BiH),
- o Krivični zakon FBiH (KZ FBiH),
- o Krivični zakon RS (KZ RS),
- o Krivični zakon BD (KZ BD) i
- o Zakon o sprečavanju pranja novca i finansiranja terorističkih aktivnosti.

Pranje novca spada u red onih (malobrojnih) krivičnih djela u Bosni i Hercegovini kod kojih nije bilo posve jasno da li ih predvidjeti samo u KZ BiH ili u krivičnim zakonima na nižim nivoima zakonske regulative, tj. u entitetskim krivičnim zakonima i KZ Brčko Distrikta. Ove dileme su proizlazile uglavnom iz same prirode ovog krivičnog djela čije izvršenje je vezano za više mjesta i u čije je izvršenje uključeno više subjekata, kako fizičkih tako i pravnih, a čije posljedice je teško ograničiti samo na određeno područje i određene djelatnosti, s obzirom da se radi o štetnim posljedicama koje se odražavaju na ukupni monetarni sistem ili ekonomski prostor države. Međutim, na kraju je ipak prevladalo shvatanje da je ovo djelo potrebno zadržati i u krivičnim zakonima entiteta i Brčko Distrikta i pored toga što se ono predviđa i u Krivični zakon BiH koji je donesen 2003. godine, dakle, nakon donošenja entitetskih krivičnih zakona (Babić, 2018). Kada se govori Krivičnom zakonu BiH (2021), definicija pranja novca prema istom je sadržana u Članu 209. koji glasi:

“Ko novac ili imovinu za koju zna da su pribavljeni učinjenjem krivičnog djela primi, zamijeni, drži, njima raspolaže, upotrijebi u privrednom ili drugom poslovanju, ili na drugi način prikrije ili pokuša prikriti, a takav je novac ili imovina veće vrijednosti ili to djelo ugrožava zajednički ekonomski prostor Bosne i Hercegovine ili ima štetne posljedice za djelatnosti ili finansiranje institucija Bosne i Hercegovine, kaznit će se kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina.”

Krivični zakon BiH tretira finansiranje terorističkih aktivnosti u Članu 202., koji glasi:

„Ko na bilo koji način, neposredno ili posredno, da ili prikupi sredstva s ciljem njihove upotrebe ili znajući da će biti upotrijebljena, u cjelini ili djelomično, za izvršenje: krivičnog djela iz članova: 191. (Uzimanje talaca), 192. (Ugrožavanje osoba pod međunarodnopravnom zaštitom), 194. (Neovlašteno pribavljanje ili raspolaganje nuklearnim materijalom), 194a. (Ugrožavanje nuklearnog objekta), 196. (Piratstvo), 197. (Otmica zrakoplova ili broda ili zauzimanje fiksne platforme), 198. (Ugrožavanje sigurnosti zračne ili morske plovidbe ili fiksnih platformi), 199. (Uništenje i uklanjanje znakova koji služe sigurnosti zračnog saobraćaja), 200. (Zloupotreba telekomunikacionih znakova), 201. (Terorizam), 202a. (Javno podsticanje na terorističke aktivnosti), 202b. (Vrbovanje radi terorističkih aktivnosti), 202c. (Obuka za izvođenje terorističkih aktivnosti) ovog zakona.“

Osim Krivičnog zakona BiH, koji tretira krivično djelo pranja novca, Bosna i Hercegovina je usvojila Zakon o sprečavanju pranja novca i finansiranja terorističkih aktivnosti 2014. godine. Usvajanjem ovog zakona u mnogome je olakšano procesuiranje djela pranja novca i finansiranja terorističkih aktivnosti za pravosudne organe u BiH.

Tako u Članu 1. (Predmet Zakona) propisuju se:

- „a) mjere, radnje i postupci u finansijskom i nefinansijskom sektoru koje se preduzimaju s ciljem sprečavanja i otkrivanja pranja novca i finansiranja terorističkih aktivnosti;*
- b) obveznici sprovođenja mjera, radnji i postupaka koji su dužni da postupaju po ovom zakonu;*
- c) nadzor nad obveznicima u sprovođenju mjera, radnji i postupaka u finansijskom i nefinansijskom poslovanju, koji se preduzima radi sprečavanja pranja novca i finansiranja terorističkih aktivnosti;*
- d) zadaci i nadležnosti Finansijsko-obavještajnog odjeljenja Državne agencije za istrage i zaštitu (u daljem tekstu: FOO);*
- e) međuinstitucionalna saradnja nadležnih organa Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu: BiH), Federacije Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu: FBiH), Republike Srpske (u daljem tekstu: RS), Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu: BDBiH) i ostalih nivoa državne organizacije Bosne i Hercegovine u sprečavanju pranja novca i finansiranja terorističkih aktivnosti;*
- f) međunarodna saradnja u oblasti sprečavanja pranja novca i finansiranja terorističkih aktivnosti;*
- g) zadaci, nadležnosti i postupci drugih organa i pravnih lica sa javnim ovlašćenjima u sprečavanju pranja novca i finansiranja terorističkih aktivnosti u BiH;*
- h) ostali poslovi značajni za razvoj sistema za sprečavanje pranja novca i finansiranja terorističkih aktivnosti.“²*

U Članu 2. (Definicije pranja novca i finansiranja terorističkih aktivnosti) navedeno je da pranje novca podrazumijeva:

- „1) zamjenu ili prijenos imovine, ako je ta imovina stečena kriminalnim radnjama, a s ciljem prikriivanja ili zataškavanja nezakonitog porijekla imovine ili pružanja pomoći nekom licu koje je umiješano u takve aktivnosti radi izbjegavanja zakonskih posljedica počinjenih radnji;*

² Zakon o sprečavanju pranja novca i finansiranja terorističkih aktivnosti (Službeni glasnik BiH, 46/16)

2) prikrivanje ili zataškavanje prave prirode, mjesta porijekla, raspolaganja, kretanja, prava na ili vlasništva nad imovinom ako je ta imovina stečena kriminalnim radnjama ili činom učešća u takvim radnjama;

3) sticanje, posjedovanje ili korištenje imovine stečene kriminalnim radnjama ili činom učešća u takvim radnjama;

4) učešće ili udruživanje radi izvršenja, pokušaja izvršenja, odnosno pomaganja, podsticanja, olakšavanja ili davanja savjeta pri izvršenju bilo koje od navedenih radnji;

5) svrha, znanje, namjera potrebni kao elementi radnje pranja novca mogu se zaključiti na osnovu objektivnih i činjeničnih okolnosti.“

Shodno ovom Zakonu, pranjem novca smatrat će se i to kada su radnje, kojima je stečena imovina koja se pere, izvršene na teritoriji druge države, što znači da ova radnja nije ograničena na teritoriju Bosne i Hercegovine.

U okviru Zakona o sprečavanju pranja novca i finansiranja terorističkih aktivnosti podrazumijeva se i definicija finansiranje terorističkih aktivnosti, član 2, stav c, kako slijedi:

„1) osiguravanje ili prikupljanje sredstava, na bilo koji način, direktno ili indirektno, s namjerom da budu upotrijebljena ili sa znanjem da će biti upotrijebljena, u potpunosti ili djelimično, za izvođenje terorističkih akata od strane terorista pojedinaca i/ili od strane terorističkih organizacija;

2) podstrekivanje i pomaganje u osiguravanju i prikupljanju imovine, bez obzira da li je teroristički akt izvršen i da li je imovina korištena za izvršavanje terorističkog akta.“

Prema Zakonu o sprečavanju pranja novca i finansiranja terorističkih aktivnosti u Bosni i Hercegovini, definisana je i uloga Obveznika provođenja mjera, koji imaju za obavezu da provode mjere za otkrivanje i sprečavanja pranja novca i finansiranja terorističkih aktivnosti. S tim u vezi, Obveznici provođenja mjera su pobrojani u članu 4, a kroz član 5 istog Zakona, jasno se navodi da je Obveznik dužan da izradi procjenu rizika kojom utvrđuje stepen rizičnosti grupa klijenata ili pojedinog klijenta, poslovnog odnosa, transakcije ili proizvoda u vezi s mogućnošću zloupotrebe u svrhe pranja novca ili finansiranja terorističkih aktivnosti. Ovu procjenu rizika izrađuje se shodno smjernicama koje su utvrdile Finansijsko-obavještajni odjel i nadležni nadležni nadzorni organi, u skladu s donesenim podzakonskim aktima kojima se utvrđuju bliži kriteriji za izradu, kao i vrsta transakcija za koje je, zbog nepostojanja rizika od pranja novca i finansiranja terorističkih aktivnosti, potrebno izvršiti pojednostavljenu identifikaciju klijenta u smislu ovog zakona.

Za Bosnu i Hercegovinu je veoma značajno da slijedi i primjere Europske Unije (EU), koja ulaže dodatne napore u borbi protiv pranja novca i finansiranja terorizma, te stalno ažurira vlastita dokumenta i pravni okvir EU-a za sprečavanje pranja novca. Tako je značajan dokument poznat kao Peta direktiva o sprečavanju pranja novca (Direktiva (EU) 2018/843)³ stupila na snagu 2018. godine i njen cilj je:

³ Evropska Komisija. Direktiva (EU) 2018/843 Evropskog parlamenta i Vijeća o izmjeni Direktive (EU) 2015/849 o sprečavanju korištenja finansijskog sustava u svrhu pranja novca ili financiranja terorizma i o izmjeni direktiva 2009/138/EZ i 2013/36/EU. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=CELEX%3A32018L0843>.

- povećati transparentnost u pogledu vlasništva poduzeća i trustova
- postrožiti provjere rizičnih trećih zemalja
- raditi na uklanjanju rizika povezanih s karticama s unaprijed uplaćenim sredstvima i virtualnim valutama
- pospješiti saradnju među nacionalnim finansijsko-obavještajnim jedinicama
- unaprijediti saradnju i razmjenu informacija između nadzornih tijela za sprečavanje pranja novca i Evropske centralne banke.

U oktobru 2018. godine dopunjena je direktivom kojom su uvedene mjere za borbu protiv pranja novca kaznenopravnim sredstvima. Tim se pravilima želi uspostaviti ravnoteža između potrebe za većom sigurnošću i zaštite temeljnih prava te gospodarskih sloboda. Zahvaljujući navedenim izmjenama zakonodavstvo EU-a usklađeno je s međunarodnim standardima razvijenima u okviru FATF-a.⁴ Ambasadori država članica EU-a 29. marta 2023. postigli su dogovor o pregovaračkom mandatu za navedeni prijedlog kojim bi se nacionalnim tijelima olakšao pristup finansijskim informacijama.

FATF i MONEYVAL – mehanizmi za praćenje mjera za sprečavanje pranja novca i finansiranja terorističkih aktivnosti

Od ključne važnosti za zakonodavni okvir Bosne i Hercegovine jeste da se harmonizira sa preporukama FATF-a i MONEYVAL-a, posebno sa onim koje su objavljene i usvojene nakon realizovanih posjeta Stručnog tima Odbora stručnjaka za sprečavanje pranja novca Vijeća Evrope (Moneyval). Bosna i Hercegovina se već jednom našla na 'sivoj listi' zemalja sa rizičnim i nedovoljno transparentnim procedurama finansijskih transakcija, još 2016. godine, zbog neispunjavanja potrebnih preporuka u cilju efikasnijeg sprečavanja pranja novca i finansiranja terorističkih aktivnosti (N1BiH, 2016). Kako navodi vijeće Evrope, cilj MONEYVAL-a jeste da osigura njegove članice imaju efikasne sisteme za borbu protiv pranja novca i finansiranja terorizma, uz pridržavanje relevantnih međunarodnih standarda.

Važno je napomenuti da prema najnovijoj strategiji MONEYVAL-a (Strategija za borbu protiv pranja novca, suzbijanje finansiranja terorizma i finansiranja proliferacije (2023-2027), usvojena u Varšavi, 25. april 2023), navodi se sljedeće:

- o Fenomen pranja novca i finansiranja terorizma predstavlja stratešku prijetnju mirnim životima društava i stabilnosti ekonomija.
- o Često povezani sa korupcijom, organizovanim kriminalom, trgovinom ljudima, drogom i oružjem – pranje novca i finansiranje terorizma su fenomeni koji narušavaju vladavinu prava i demokratiju, dok istovremeno povećavaju ekonomsku nejednakost unutar i među narodima.
- o Pranje novca je proces kroz koji kriminalci daju privid legitimiteta imovini stečenoj kriminalom. To je sve više međunarodni fenomen, sa trenutnim procjenama opranog novca širom svijeta u rasponu od 500 milijardi dolara do nevjerovatnih 1 bilion dolara, sa katastrofalnim posljedicama po globalnu ekonomiju i društvo.

⁴ Vidjeti više na: <https://www.consilium.europa.eu/hr/policies/fight-against-terrorism/fight-against-terrorist-financing/>, pristupljeno 9. 10. 2023. godine.

- o Finansiranje terorizma je preduslov svake terorističke aktivnosti u njenim organizovanim oblicima i kao takvo predstavlja glavnu prijetnju sigurnosti i sigurnosti stanovništva.

FATF kao međunarodno tijelo osnovano još 1989. godine u Parizu na sastanku zemalja G-7, ima za zadatak praćenje provođenja mjera za sprečavanje pranja novca i finansiranja terorizma. FATF kao međuvladina institucija postavlja standarda da spriječi nelegalne aktivnosti, te još od prve posjete Bosni i Hercegovini, te kontinuirano doprinosi nadzoru, ne samo Bosne i Hercegovine, već i zemljama širom svijeta, u cilju unapređenje efektivnosti mjera za sprečavanje pranja novca i finansiranja terorističkih aktivnosti. Međutim, od 2020. godine, osim svog mandata kojem je FATF posvećen – sprečavanje pranja novca i finansiranja terorističkih aktivnosti, uvedeno je i finansiranje proliferacije oružje za masovno uništenje, procjenu usklađenosti sa standardima FATF-a (Arellanes, 2020). Preporuke FATF-a (2012) koje predstavljaju međunarodne standarde navode osnovne mjere koje bi zemlje trebale slijediti:

- identifikovati rizike i razviti politike i domaću koordinaciju;
- baviti se problematikom pranja novca, finansiranja terorizma i finansiranjem
- proliferacije;
- primjenjivati preventivne mjere za finansijski sektor i druge određene sektore;
- utvrditi ovlaštenja i odgovornosti nadležnih organa (npr. istražne, organe za provođenje zakona i nadzor) i druge institucionalne mjere;
- poboljšati transparentnost i dostupnost informacija o stvarnom vlasništvu pravnih lica i aranžmana; i
- olakšati međunarodnu saradnju.

FATF i MONEYVAL kontinuirano od 2009. godine vrše nadzor na implementacijom mjera koje sprovodi Bosna i Hercegovina po pitanju borbe protiv pranja novca i finansiranja terorizma. Prije nego je stavljena na sivu listu 2016. godine, Bosna i Hercegovina je bila upozorena kroz jasne smjernice i obavještenja od strane FATF-a, o nedostatku napredovanja u zakonodavstvu protiv pranja novca / finansiranja terorizma. Tokom 2018. godine na plenarnom sastanku izneseni su glavni zaključci FATF-a i MONEYVAL-a, te je poručeno da je Bosna i Hercegovina napredovala u uspostavljanja zakonske regulative koja adresira pranje novca i finansiranja terorističkih aktivnosti.⁵ Evidentno je da se prilikom iznesenih preporuka od strane FATF i MONEYVAL, Bosna i Hercegovina kroz svoje napore doprinijela boljoj poziciji u pogledu prilagođavanja zakonodavstva datim preporukama. Međutim, ukoliko države nakon realizovanih posjeta i objavljenih preporuka, nakon određenog perioda ne izvrše izmjene ili ne donesu potrebne zakone i relevantne dokumente, postoji mogućnost da se nađu na sivoj ili crnoj listi. Bosna i Hercegovina iako je već jednom bila na sivoj listi, mediji navode da je vrlo moguće da se opet nađe na toj listi (Faktor, 2023).

⁵ Vidjeti više na: <https://www.fatf-gafi.org/content/fatf-gafi/en/countries/detail/Bosnia-and-Herzegovina.html>, pristupljeno 10. 10. 2023. godine.

Analiza odgovora države na borbu protiv pranja novca i finansiranja terorističkih aktivnosti

Osnovni uslov za uspješnu borbu protiv pranja novca kao veoma opasnog vida privrednog kriminaliteta je, pored dobre zakonske regulative, odlučnost i osposobljenost svih institucija, službi i organa jednog društva čija je obaveza da prate finansijske tokove i vrše nadzor nad izvršavanjem propisanih mjera vezanih za kontrolu porijekla novčanih sredstava koja se stavljaju u legalne finansijske tokove. U tom smislu je i međunarodna saradnja nezaobilazna komponenta u prikupljanju obavještajnih podataka i ona je nekada od posebnog značaja ako se ima u vidu izuzetna pokretljivost finansijskih sredstava u savremenim finansijskim tokovima (Ikanović, 2009).

U okviru kompleksnog političkog sistema i uređenja naše države, od višeg ka nižim nivoima, postoje institucije i agencije koje pružaju odgovor na pranje novca i finansiranje terorizma:

- o Državna agencija za istrage i zaštitu (SIPA)
  - Finansijsko – obavještajni odjel (FOO)
- o Federalna uprava policije
  - Federalna istražna služba kriminalističke policije
- o 10 kantonalnih Ministarstava unutrašnjih poslova – Uprava policije
- o Ministarstvo unutrašnjih poslova RS
  - Uprava kriminalističke policije
- o Policija Brčko Distrikta

Uloga SIPA BiH i FOO

Finansijsko-obavještajni odjel (FOO) Državne agencije za istrage i zaštitu (SIPA) centralna je državna finansijsko-obavještajna jedinica u Bosni i Hercegovini (BiH), koja funkcioniše u skladu sa obavezujućim međunarodnim standardima u oblasti borbe protiv pranja novca i finansiranja terorističkih aktivnosti. FOO SIPA-e je osnovna organizaciona jedinica SIPA-e, sa svim policijskim i istražnim ovlastima, za razliku od zemalja okruženja u kojima su finansijsko-obavještajne jedinice administrativnog tipa i djeluju kao samostalne organizacije pri ministarstvima finansija. Zakon i međunarodni standardi određuju da sistem sprečavanja pranja novca i finansiranja terorističkih aktivnosti nije u nadležnosti samo jedne institucije, nego je to sistem u kojem je zakonski definirana uloga finansijsko-obavještajne jedinice, odnosno uloga svih drugih učesnika iz sistema sprečavanja pranja novca i finansiranja terorističkih aktivnosti, te njihova međusobna interakcija i saradnja.

Osnovni zadatak FOO-a je da prima, prikuplja, evidentira i analizira informacije, podatke i dokumentaciju, te istražuje i prosljeđuje rezultate analiza i/ili istraga nadležnim tužilaštvima i drugim nadležnim organima, kako u BiH tako i u inostranstvu, koji istražuju krivična djela pranja novca i/ili finansiranja terorističkih aktivnosti. Također, u primjeni je i Uputstvo o načinu popune obrazaca i elektronskog unosa podataka za prijavu novčanih transakcija od strane obveznika („Službeni glasnik BiH“, broj 41/15). Uputstvom se utvrđuje način popune obrazaca i elektronskog unosa podataka u postupku prijave novčanih transakcija FOO-a SIPA-e u skladu sa Zakonom o sprečavanju pranja novca i finansiranja terorističkih aktivnosti (SIPA, 2015). FOO

kao osnovna organizaciona jedinica Agencije ima tri odsjeka – analitički, odsjek za istrage i odsjek za pravna pitanja, međunarodnu saradnju i podršku.

Finansijsko-obavještajni odjel u okviru svojih redovnih aktivnosti obezbjeđuje i informacije koje su javno dostupne i samim time omogućava pristup informacijama putem web stranice. U junu 2023. godine objavljen je izvještaj o statističkim podacima i otkrivene tipologije za 2022. godinu, gdje su uočene i izdvojene tehnike, trendovi i tipologije pranja novca radi boljeg razumijevanja i shvatanja potencijalnih rizika sa kojim su suočeni različiti sektori. S tim u vezi, ukazano je na i dalje visok rizik na sljedeće sektore (SIPA, 2023):

- oblast kupoprodaje nekretnina;
- korištenje bankarskog sistema, odnosno zloupotreba proizvoda i usluga pružalaca bankarskih usluga;
- tržište kapitala;
- fiktivni poslovi koji uključuju i korištenje pozajmica;
- obavljanje djelatnosti bez odgovarajućih odobrenja i registracija;
- usluge elektronskog transfera novca koje uključuju Moneygram, Western union i druge platforme za brzi elektronski prenos novca;
- zloupotreba registrirane djelatnosti pravnih osoba;
- prekogranične transakcije;
- novčane mule („Money mule“);
- raspolaganje gotovinom.

Relevantni strateški i akcioni dokumenti

U okviru sveobuhvatnog odgovora države na ovaj fenomen uslijedile su najprije izmjene Krivičnog zakona BiH, kao i usvajanje Zakona o sprečavanju pranja novca i finansiranja terorističkih aktivnosti. Na nivou države BiH objavljeni su sljedeći strateški dokumenti koji se bave problemom pranja novca i finansiranja terorizma:

- o Procjena rizika od pranja novca i finansiranja terorizma u Bosni i Hercegovini za period 2022 – 2024
- o Akcioni plan za sprečavanje pranja novca i finansiranja terorističkih aktivnosti 2022 – 2024
- o Procjena rizika od pranja novca i finansiranja terorizma u Bosni i Hercegovini za period 2018 – 2022
- o Akcioni plan za sprečavanje pranja novca i finansiranja terorističkih aktivnosti 2018 – 2022
- o Strategija i akcioni plan za sprečavanje pranja novca i finansiranja terorističkih aktivnosti 2009 – 2013
- o Procjena prijetnje od organizovanog kriminala u Bosni i Hercegovini 2021 – 2024
- o Procjena prijetnje od organizovanog kriminala u Bosni i Hercegovini 2017 – 2020

Kao što je vidljivo iz priloženog neki od značajnih dokumenata i strategije ne usvajaju se pravovremeno, što ostavlja mogućnost gubitka kontinuiteta u planiranju suprotstavljanja

pranju novca. Sa druge strane, uvijek je u BiH upitna implementacija svih strateških dokumenata i planova, posebno jer se nerijetko ta pitanja nepotrebno politiziraju, a takođe ponekada aktivnosti predviđene u dokumentima ne odgovaraju vladajućoj strukturi. Ipak postojeći i aktuelni dokumenti su koristan alat i zasigurno su od pomoći, kako u prevenciji, tako i u prepoznavanju i suprotstavljanju pranju novca i finansiranju terorističkih aktivnosti. Naravno da je na nivou države najodgovornije Ministarstvo sigurnosti BiH koje kordinira i usmjerava većinu aktivnosti po ovoj problematici, te je neophodno intenziviranje svih aktivnosti koje doprinose prevenciji i borbi protiv pranja novca i to na svim nivoima vlasti i policijskim i sigurnosnim agencijama.

Trenutno stanje u Bosni i Hercegovini po pitanju pranja novca i finansiranja terorizma

Sud Bosne i Hercegovine je do sada izrekao 14 prvostepenih presuda za pranje novca, kao i 4 drugostepene presude, a za presude za terorizam ukupno je izrečeno 33 presude, od toga 32 prvostepenih, 19 drugostepenih i 2 trećestepene presude (Sud BiH, 2022). Ovi pokazatelji jasno upućuju na činjenicu da je pranje novca izuzetno zastupljena vrsta organizovanog kriminala, a da postoji i određeni rizik od finansiranja terorističkih aktivnosti.

Zakonom o sprečavanju pranja novca i finansiranja terorističkih aktivnosti uspostavljena je obaveza provođenja mjera za otkrivanje i sprečavanje pranja novca i finansiranja terorističkih aktivnosti u BiH i za određene institucije, što se ogleda u dostavljanju podataka iz njihovog djelokruga rada Finansijsko-obavještajnom odjelu (u daljem tekstu: FOO) Državne agencije za istrage i zaštitu. Komercijalne institucije koje posluju u finansijskom i nefinansijskom sektoru obavezne su u skladu sa Zakonom o sprečavanju pranja novca i finansiranja terorističkih aktivnosti provoditi mjere za otkrivanje i sprečavanje pranja novca i finansiranja terorističkih aktivnosti. U okviru tih mjera propisana im je obaveza da FOO-u dostavljaju obavještenja o:

- sumnjivim transakcijama;⁶
- gotovinskim transakcijama čija vrijednost iznosi ili prelazi iznos od 30.000,00 KM;
- povezanim gotovinskim transakcijama čija ukupna vrijednost iznosi ili prelazi iznos od 30.000,00 KM.

U izvještaju za 2022. godinu, a koji je objavljen u junu 2023. godine, FOO (2022) je prezentovao statističke pokazatelje u ovoj oblasti, prema kojima je tokom 2022. godine zaprimljeno:

- 1.504 obavještenja o sumnjivim transakcijama čija ukupna vrijednost iznosi 260.606.434,88 KM, od čega su banke dostavile 1.254 obavještenja čija ukupna vrijednost iznosi 255.057.530,04 KM a ostali obveznici 250 obavještenja čija ukupna vrijednost iznosi 5.548.904,84 KM;
- 493.007 obavještenja o gotovinskim i povezanim gotovinskim transakcijama čija ukupna vrijednost iznosi 31.221.156.571,61 KM, od čega su banke dostavile 487.615 obavještenja čija ukupna vrijednost iznosi 30.279.527.818,73 KM a ostali obveznici 5.392 obavještenja čija ukupna vrijednost iznosi 941.628.752,88 KM.

⁶ Sumnjiva transakcija je svaka transakcija za koju obveznik ili nadležni organ procijeni da u vezi sa transakcijom ili osobom koja obavlja transakciju postoje opravdani razlozi za sumnju ili sumnja na počinjenje krivičnog djela pranja novca ili finansiranja terorističkih aktivnosti, odnosno da transakcija uključuje sredstva koja su proizašla iz nezakonitih aktivnosti.

Podaci prikupljeni od obveznika koriste se za sprečavanje, otkrivanje i istraživanje krivičnih djela pranja novca i finansiranja terorističkih aktivnosti preduzimanjem mjera i radnji po Zakonu o sprečavanju pranja novca i finansiranja terorističkih aktivnosti i po zakonima o krivičnim postupcima u BiH. U kontekstu navedenog, FOO je tokom 2022. godine tužilaštvima dostavilo 15 izvještaja o postojanju osnova sumnje o počinjenom krivičnom djelu (12 izvještaja i tri dopune izvještaja) kojim je za 85 osoba (70 fizičkih osoba i 15 pravnih osoba) dokumentirano postojanje osnova sumnje da su počinili krivično djelo pranja novca i više predikatnih krivičnih djela, dok je u 2021. godini nadležnim tužilaštvima dostavljeno ukupno 16 izvještaja (12 izvještaja i četiri dopuna izvještaja) za 33 osobe (25 fizičkih osoba i osam pravnih osoba). Navedenim izvještajima o postojanju osnova sumnje o počinjenim krivičnim djelima i izvršiocima tokom 2022. godine prijavljeno je postojanje osnova sumnje na počinjenje krivičnog djela pranja novca u iznosu od 35.191.143,99 KM, pričinjena materijalna šteta od prijavljenih predikatnih krivičnih djela u iznosu od 14.004.088,68 KM te stečena imovinska korist u ukupnom iznosu od 14.341.667,99 KM, dok je tokom 2021. godine prijavljeno postojanje osnova sumnje na počinjenje krivičnog djela pranja novca u iznosu od 10.994.525,24 KM, pričinjena materijalna šteta od prijavljenih predikatnih krivičnih djela u iznosu od 9.942.727,28 KM te stečena imovinska korist u ukupnom iznosu 10.994.525,24 KM. Radnje iz kojih proizlaze obilježja osnova sumnje na počinjenje krivičnih djela počinjene su prije 2022. godine (SIPA, 2022).

Od 2017. godine Agencija za bankarstvo Federacije je u 65 slučajeva kaznila banke ili odgovorna lica, kaznama vrijednim gotovo milion maraka. Objasnili su da su utvrdili neusklađenosti u poslovanju banaka s propisima iz Zakona, a kazne su izdavali i preventivno protiv pranja novca i finansiranja terorizma, a ne zbog utvrđenih djela pranja novca. U Republici Srpskoj su samo u prvom kvartalu 2023. godine banke prijavile ukupno 17 transakcija sumnjivih na pranje novca, u ukupnom iznosu od 5,8 miliona maraka, što je za 11 prijavljenih sumnjivih transakcija više u odnosu na isti period 2022. godine (N1BiH, 2023).

Rizik od pranja novca u Bosni i Hercegovini

Procjena rizika od pranja novca i finansiranja terorizma predstavlja jedan sveobuhvatan proces prikupljanja i analize relevantnih podataka sa ciljem da se procijeni stepen izloženosti pojedinačnih sektora pranju novca i finansiranju terorizma. Pored navedenog, svrha Procjene rizika od pranja novca i finansiranja terorizma jeste i da se sagleda mogućnost efikasnog angažovanja raspoloživih finansijskih, tehničkih i ljudskih kapaciteta i resursa u borbi protiv finansijskog kriminala.

Osnov za izradu Procjene rizika od pranja novca i finansiranja terorizma u Bosni i Hercegovini direktno proizilazi iz Prve preporuke Radne grupe za finansijsko djelovanje (Financial Action Task Force- u daljem tekstu FATF), koja nalaže zemljama da identifikuju, procjene i shvate rizike sa kojima se suočavaju na planu pranja novca i finansiranja terorizma, kao i preduzimanje koraka u smislu određivanja organa ili mehanizama koji će koordinisati mjere za procjenu rizika i osiguranja resursa u cilju djelotvornog smanjenja navedenih rizika (Ministarstvo sigurnosti BiH, 2018).

Analizirajući nivo procjene rizika od finansiranja terorizma u BiH, a uzimajući u obzir informacije od nadležnih institucija koje govore o tom krivičnom djelu, kao i podatke koji govore o postojanju osnova sumnje na počinjenje krivičnog djela pranja novca, evidentno je da taj rizik postoji.

U dokumentu Procjena rizika od pranja novca i finansiranja terorizma u BiH za period 2018 – 2022., Podgrupa zadužena za taj segment je procjenom ukupnih parametara i statističkih podataka koji se odnose na procjenu prijetnje od terorizma, procjenu prijetnje od finansiranja terorizma i procjenu ranjivosti, donijela procjenu da je „Rizik od finansiranja terorizma“ u Bosni i Hercegovini, „SREDNJI“ sa tendencijom da se smanjuje (Ministarstvo sigurnosti BiH, 2018).

Zaključna razmatranja

Bosna i Hercegovina je u februaru 2018. skinuta s crne liste FATF-a, a prije toga, 2015. godine, sa sive liste Moneyvala. Evropska unija je sve do maja 2020. zadržala našu zemlju na listi visokorizičnih zemalja. Prema preporukama FATF-a, trebao je biti uspostavljen bolji nadzor nad notarima, advokatima, računovođama i mikrokreditnim organizacijama. BiH i dalje nema registar stvarnih vlasnika, zakon o virtualnim valutama, te nije ispoštovala niz preporuka koje se odnose na sprečavanje pranja novca i borbu protiv korupcije. Nakon što nije ispunila preporuke za sprečavanje pranja novca i finansiranja terorizma, Bosna i Hercegovina ima velike šanse da se ponovo nađe na svojoj listi Moneyvala, što će imati finansijske, političke i ekonomske posljedice i otežati novčane transakcije za firme i građane. Osam godina nakon što je BiH skinuta sa sive liste, vraćanje na nju postaje sve izvjesnije jer vlasti nisu usvojile potrebne zakone niti provele reforme za sprečavanje pranja novca i finansiranja terorizma.

Sagledavajući stanje pranja novca i finansiranja terorizma u Bosni i Hercegovini, posebno kroz izvještaje nadležnih međunarodnih organizacija, kao i na osnovu izvještaja institucija BiH, te izvještajima međunarodnih i domaćih nevladinih organizacija, vidljivo je da se radi o pitanju koje je i dalje vrlo osjetljivo, pa ponekada i problematično za samu državu. Često je ta spremnost državnih organa da se bori protiv ovih pojava na iskušenju, te se kasni u rješavanju određenih stavki koje su neophodne da borba i prevencija budu efikasnije. Prema zvaničnim podacima i pokazateljima nadležnih institucija, te na osnovu presuda Suda BiH, evidentno je postojanje rizika od pranja novca u BiH, te je očekivati da će to i u narednom periodu biti veliki izazov za nadležne institucije. Takođe postoji i rizik od finansiranja terorizma u BiH, jer presude Suda BiH za terorizam, impliciraju potrebu jačanja kontrolnih mjera prilikom finansijskih transakcija koje se mogu dovesti u vezu sa potencijalnim finansiranjem terorizma.

Analizirajući zakonodavni okvir i trenutno stanje po pitanju pranja novca i finansiranja terorizma u Bosni i Hercegovini, ono je prilično usklađeno za zakonodavnim okvirima u EU, posebno od usvajanja Zakona o sprječavanju pranja novca i finansiranja terorističkih aktivnosti. Uz ovaj Zakon i krivične zakone u BiH, olakšano je i samo sankcionisanje za krivična djela koja su povezana ili su prethodila pranju novca, ali gledano po broju podignutih optužnici i broju izrečenih presuda očito da je neophodno intenziviranje rada pravosudnih organa po ovoj problematici. Takođe je potrebno i dodatno angažovanje donosioca odluka na nivou BiH i nižim nivoima vlasti, kako bi bile ispunjene sve one neophodne tačke koje su naložene od FATF.

LITERATURA

- Arellanes, W.L. (2020). New standards against the financing of the proliferation of weapons of mass destruction, White&Case. <https://www.whitecase.com/insight-alert/new-standards-against-financing-proliferation-weapons-mass-destruction>.
- Babić, M. (2018). BiH Pravo, Krivično djelo pranje novca. <https://www.bih-pravo.org/krivicno-djelo-pranje-novca-t2015.html>. <https://rm.coe.int/moneyvalstrategy2023-2027-en/1680ab0b06>.
- Evropska Komisija. Direktiva (EU) 2018/843 Evropskog parlamenta i Vijeća o izmjeni Direktive (EU) 2015/849 o sprečavanju korištenja finansijskog sustava u svrhu pranja novca ili financiranja terorizma i o izmjeni direktiva 2009/138/EZ i 2013/36/EU. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=CELEX%3A32018L0843>.
- Evropska komisija. Fight against money laundering and terrorist financing. <https://www.consilium.europa.eu/hr/policies/fight-against-terrorism/fight-against-terrorist-financing/>.
- Faktor (2023). Pivić: Trenutna vlast se trudi da BiH ponovo završi na sivoj listi MONEYVAL-a. <https://faktor.ba/vijest/pivic-trenutna-vlast-se-trudi-da-bih-ponovo-zavrshi-na-sivoj-listi-moneyvala/210924>.
- FATF (2023) International Standards on Combating Money Laundering and the Financing of Terrorism & Proliferation – The FATF Recommendations, February 2023. <https://www.fatf-gafi.org/content/dam/fatf-gafi/recommendations/FATF%20Recommendations%202012.pdf.coredownload.inline.pdf>.
- FATF (2023) Outcomes FATF Plenary, <https://www.fatf-gafi.org/content/fatf-gafi/en/countries/detail/Bosnia-and-Herzegovina.html>.
- FATF Bosnia and Herzegovina – Related publications. <https://www.fatf-gafi.org/content/fatf-gafi/en/countries/detail/Bosnia-and-Herzegovina.html>.
- FATF. International Standards on Combating Money Laundering and the Financing of Terrorism & Proliferation – The FATF Recommendations. <https://www.fatf-gafi.org/content/dam/fatf-gafi/recommendations/FATF%20Recommendations%202012.pdf.coredownload.inline.pdf>.
- Ikanović, V. (2009). Pranje novca i oduzimanje imovine stečene kriminalnim radnjama. Pravo i pravda.
- Imamović, E., Zahirović, D., & Jahić, E. (2020). SPRJEČAVANJE PRANJA NOVCA I FINASIRANJE TERORIZMA U SEKTORU OSIGURANJA U BOSNI I HERCEGOVINI SA OSVRTOM NA ZAŠTITU LIČNIH PODATAKA. Anali Pravnog Fakulteta Univerziteta u Zenici, 13(25).
- Korejo, M. S., Rajamanickam, R., & Md. Said, M. H. (2021). The concept of money laundering: a quest for legal definition. Journal of Money Laundering Control. 24(4). 725-736.
- Krivični zakon Bosne i Hercegovine ("Službeni glasnik Bosne i Hercegovine", br. 3/2003, 32/2003 – ispr., 37/2003, 54/2004, 61/2004, 30/2005, 53/2006, 55/2006, 8/2010, 47/2014, 22/2015, 40/2015, 35/2018, 46/2021, 31/2023 i 47/2023)
- Marković, V.P. (2006). Pranje novca. Pravni život.

- Ministarstvo sigurnosti BiH. (2018). Procjena rizika od pranja novca i finansiranja terorizma u BiH za period 2018 – 2022. <http://msb.gov.ba/PDF/130320191.pdf>.
- MONEYVAL in brief, Committee of Experts on the Evaluation of Anti-Money Laundering Measures and the Financing of Terrorism. Council of Europe. <https://rm.coe.int/moneyvalstrategy2023-2027-en/1680ab0b06>.
- MONEYVAL Strategy on anti-money laundering, combating the financing of terrorism and proliferation financing (2023 – 2027). Council of Europe.
- Mugarura, N. (2016). The global anti-money laundering regulatory landscape in less developed countries. Routledge.
- N1 BiH (2016) Mektić: BiH na „sivoj“, a ne „crnoj“ listi Evropske komisije. <https://n1info.ba/vijesti/a104851-bih-na-sivoj-listi-ek/>.
- N1 BiH (2023) BiH rizikuje vraćanje na sivu listu Moneyvala region bez napretka. <https://n1info.ba/vijesti/bih-rizikuje-vracanje-na-sivu-listu-moneyvala-region-bez-napretka/>.
- N1BiH (2016) Veliki broj firmi i osoba iz BiH u aferi „Panama Papers“. <https://n1info.ba/vijesti/a89429-afera-panama-papers-u-bih/>.
- Robinson, J. (1996). The Laundrymen: inside money laundering, the world's third-largest business. Arcade Pub.
- Security Bureau. The Government of the Hong Kong Special Administrative Region og the People's Republic of China. (2007). An Advisory Guideline on Preventing the Misuse of Charities for Terrorist Financing. <https://www.sb.gov.hk/eng/special/moneylaundering/index.html>.
- SIPA (2015). Statistički podaci i javni oblici pranja novca i finansiranja terorističkih aktivnosti. <http://sipa.gov.ba/assets/files/foo-docs/foostatisticoizvjesceb.pdf>.
- SIPA (2022) Pranje novca i finansiranje terorističkih aktivnosti, Statistički podaci i otkrivene tipologije u 2022. godini, Izvještaj FOO. <http://www.sipa.gov.ba/bs/dokumenti/izvjestaji-foo>.
- SIPA (2023) Izvještaji finansijsko-obavještajnog odjela. <http://www.sipa.gov.ba/bs/dokumenti/izvjestaji-foo>.
- Škulić, M. (2003). Organizovani kriminalitet, pojam i krivičnoprocesni aspekti. Beograd.
- Sud BiH. (2022) Sudska praksa Suda Bosne i Hercegovine. <https://sudbih.gov.ba/Court/Practice?Searchterm=&CaseNumber=&CaseName=&Department=2&CrimeCategory=8&Place=&PeriodFrom=&PeriodTo=&DateFrom=&DateTo=ž>
- UNODC. Money laundering. <https://www.unodc.org/unodc/en/money-laundering/index.html>.
- Zakon o sprečavanju pranja novca i finansiranja terorističkih aktivnosti (Službeni glasnik BiH, 46/16)
- Zirojević, A. (2017) Savremene tendencije u načinima pranja novca i sprečavanja terorizma u Republici Srbiji, doktorska disertacija, Pravni fakultet za privredu i pravosuđe.

MONEY LAUNDERING AND TERRORISM FINANCING IN BOSNIA AND HERZEGOVINA: A REVIEW OF THE LEGISLATIVE FRAMEWORK AND CURRENT SITUATION

Professional paper

Abstract

According to the latest report from the Global Initiative on illicit financial flows, it is estimated that money laundering in Bosnia and Herzegovina ranges from 400 million to one billion euros. While the components of illicit financial flows are influenced by various factors, the primary focus is on money laundering through the financial system. Widespread corruption, as emphasized in international reports, calls for a more decisive response to both corruption and organized crime, especially in the context of money laundering. Criminal laws at the state, entity, and Brčko District levels define the offense of money laundering. The Law on the Prevention of Money Laundering and Financing of Terrorism in Bosnia and Herzegovina clearly stipulates actions for preventing and detecting money laundering, identifying obligated entities and their duties, the competencies of the Financial Intelligence Department (FID), and inter-institutional cooperation, all aimed at preventing money laundering and financing terrorist activities. According to various assessments and expert opinions, amendments to this law are necessary for Bosnia and Herzegovina to be more effective in addressing this issue. Risk assessments of money laundering and the threat of organized crime in Bosnia and Herzegovina identify methods of money laundering and practical deficiencies that need to be identified. The State Investigation and Protection Agency published statistical data and typologies of money laundering for the year 2021, identifying ways in which money obtained through criminal activities is attempted to be legally introduced into the financial system, as well as legalized through the purchase of real estate, luxury vehicles, and the use of cryptocurrencies.

Keywords: money laundering, terrorist financing, organized crime, Bosnia and Herzegovina

Podaci o autoru

Admir Katica, Ministarstvo unutrašnjih poslova Kantona Sarajevo. E-mail: admirkatica@gmail.com.

UDK: 343.982/.983(497.7)

CRIME SCENE INVESTIGATION AND RECONSTRUCTION – CRIMINAL PROCEDURE AND CRIMINALISTICS ASPECTS IN NORTH MACEDONIA

Professional paper

Primljeno/Received: 25. 3. 2024.

Prihvaćeno/Accepted: 5. 6. 2024.

Vesna TRAJANOVSKA

Natasha PEOVSKA

Sažetak

With the beginning of the criminal procedure, in its first part of the preliminary procedure stage (pre-investigative and investigative), legally relevant facts are determined through evidentiary means, by which we mean sources from which the evidence bases are obtained. The crime scene investigation and reconstruction are integral parts of the evidentiary actions system that are applied within the framework of criminal and criminal proceedings with the aim of efficient and effective research, elucidation, and proof of the criminal event.

The crime scene investigation is a systematic action by which, by the provisions of the law, objects, traces, and other circumstances important for clarifying the criminal legal event are taken, expertly processed, and in the crime scene investigation documentation registered, and fixed.

Crime scene reconstruction is determining or eliminating the events and actions that occurred at the crime scene through analysis of the crime scene pattern, the location and position of the physical evidence, and the laboratory examination of the physical evidence. Reconstruction involves the systematic study of related information and the logical formulation of a theory.

Ključne riječi

crime scene investigation and reconstruction, evidence means, investigation, criminal procedure, forensic procedure

1. INTRODUCTION

There are different approaches to defining the concept of crime scene investigation: a procedural definition of crime scene investigation, a criminalistic definition of crime scene investigation, and a specific definition of crime scene investigation as a systemic action.

The procedural definition of crime scene investigation is the oldest and most common definition of crime scene investigation based on the Law on Criminal Procedure. According to this approach, the crime scene investigation is an investigative, i.e., procedural action undertaken by the Criminal Procedure Code and consists of the immediate sensory observation of facts important for clarifying the crime, which is registered in the crime scene investigation minutes. Through the criminological definition of crime scene investigation, criminologists consider that procedural definitions do not cover the essence of crime scene investigation, which is the professional activity of crime scene investigation. Crime scene investigation is not limited to immediate sensory perception. Forensic definitions are mostly implicit, but there are also explicit definitions. These definitions accept that the crime scene investigation is a procedural action, that they are based on sensory observation, that they are in line with the CPC, and that the crime scene investigation report is the only important document of the crime scene investigation. However, these authors point out that the crime scene investigation is also a criminal act, they point out the importance of the thinking activities of the bodies that carry out the crime scene investigation and state that the professional work carried out during the crime scene investigation is an important part of it. Furthermore, the criminal definitions point out that criminal actions represent the essence and content of the crime scene investigation, and the CPC only determines the form of the crime scene investigation. (B. Murgoski, 2003)

Respecting the duality of the crime scene investigation (process and criminal segment), a special system definition of the crime scene investigation has been singled out, which best determines the meaning and form of the crime scene investigation. According to this, modern approach, the crime scene investigation is a systemic action by which, by the provisions of the law, objects, traces, and other circumstances that are important for clarifying the criminal legal event are taken, expertly processed, and registered and fixed in the crime scene investigation documentation.

So, the basic characteristics of the crime scene investigation are:

- the investigation is a systemic action (and not only procedural, only investigative, only criminal, etc.),
- is implemented by the provisions of the law,
- it is observed during the crime scene investigation (it is not only an immediate sensory observation, but it can also be indirect, with the help of various aids),
- during the crime scene investigation, objects, traces, and other important circumstances are professionally processed (and not just observed).
- what is significant (but not everything) is registered and fixed in the crime scene investigation documentation (and not only in the crime scene investigation minutes) (V. Vodinelic, 2008)

The crime scene reconstruction is an integral part of the system of evidentiary actions that are applied within the framework of criminal proceedings during the investigation and criminal procedure with the aim of efficient and effective research, elucidation, and proof of the criminal event.

The crime scene reconstruction is the process of confirming or eliminating possible events and activities that occurred at the crime scene, through on-site analysis, location, and position

of material evidence, as well as laboratory testing of the same evidence. Reconstruction not only involves the scientific analysis of the scene, and the interpretation of the evidence but also involves the systematic study of all relevant information and the logical formulation of theories. The reconstruction, that is, the quality of its results, completely depends on the available fund of evidence and facts.

The reconstruction consists either in repeating how the crime was committed, in certain stages and procedures, or in placing objects and persons in a certain position to verify the given statements. If we take the above as a criterion for division, it follows that there are two types of reconstruction, reconstruction of the entire criminal event or complete reconstruction and reconstruction of certain parts of the criminal event or partial reconstruction. What should be emphasized when it comes to the reconstruction of the event is of course that it is always carried out in artificially created conditions, at the very place where the criminal event took place. That is why it is similar to the crime scene investigation in terms of its characteristics, because within its framework some facts and circumstances are artificially repeated, i.e. it is a simulation of the criminal event. According to criminal theory, that simulation must be accompanied by circumstances that are similar in terms of place and time to those prevailing at the time of the commission of the crime. (V. Pivovarov, M. Nikolovski, 2016)

2. LEGAL FRAMEWORK ON CRIME SCENE INVESTIGATION AND RECONSTRUCTION IN THE REPUBLIC OF NORTH MACEDONIA

During the criminal procedure (through the single process of the pre-trial procedure and the investigation) legally relevant facts are determined through means of evidence (media probandi), by which we mean sources from which the evidence bases are obtained, namely: witnesses, experts, crime scene investigation and reconstruction, confession and material evidence.

The crime scene investigation is undertaken by the public prosecutor, and upon his authorization, by the judicial police, when the determination or clarification of an important fact in the procedure requires immediate observation. To verify the obtained evidence or determine the facts that are important for clarifying matters, the authority leading the procedure can determine the reconstruction of the event, which is carried out by repeating the actions or situations in the conditions under which, according to the obtained evidence, it took place the event. If in the statements of individual witnesses or suspects, i.e. accused, the actions or situations are shown differently, the reconstruction of the event will, as a rule, be carried out separately with each of them.

According to the Macedonian Law on Criminal Procedure (Art. 230 of the Criminal Procedure Code), a crime scene investigation is undertaken when to establish or clarify some important fact in the proceedings, immediate observation is required. From a criminological point of view, the investigation is a procedurally regulated system of criminological-tactical and technical actions, which are carried out with immediate sensory observation (or with the help of an “extension of the senses” – technical aids, a magnifying glass, etc.) and with the study of material objects with the help of on the versions that are planned (based on the methods of induction, deduction, generalization, abstraction, comparison, analysis and synthesis) and checked in parallel with the crime scene investigation (its flow), the overall situation on the spot

is fixed as a material-ideal system (state, characteristics, properties and the interconnections and relationships of evidentiary information), in its unchanged, original state and manifested forms to clarify the structure of the criminal event.

The crime scene investigation is one of the means of evidence which, unlike the current CPC, with the new CPC is given under the authority of the public prosecutor. The crime scene investigation is undertaken by the public prosecutor, and upon his authorization by the judicial police when immediate observation is required to establish or clarify any important fact in the procedure. The suspect, the defense attorney, and the injured party can be present during the crime scene investigation. Their absence does not delay the taking of the crime scene investigation

According to the Law on Criminal Procedure (Art. 231 of the Criminal Procedure Code), to verify the obtained evidence or determine the facts that are important for clarifying matters, the authority that conducts the procedure, which means that until the main hearing, that authority is given to the public prosecutor, can determine the reconstruction of the event, which is carried out by repeating the actions or situations in the conditions under which, according to the evidence obtained, the event took place. If in the statements of individual witnesses or suspects, i.e. accused, the actions or situations are shown differently, the reconstruction of the event will, as a rule, be carried out separately with each of them.

The mentioned reconstruction can be carried out completely or partially using computer simulations. The reconstruction must not be carried out in a way that offends public order and morality or endangers the life or health of people. During the reconstruction, if necessary, separate pieces of evidence can be presented again. The authority that carries out a crime scene investigation or reconstruction can request the help of an expert from a criminal-technical, traffic, or other profession, who, if necessary, will help in finding, securing, or describing the traces, will carry out the necessary measurements and recordings, will make sketches and photo documentation or will collect other data. An expert can be called to the crime scene investigation and the reconstruction if his presence would be beneficial for giving a finding or opinion. (Art. 231 para. 2 and 3 of the CPC).

3. CRIME SCENE INVESTIGATION AND SECURING THE PLACE OF THE CRIME SCENE AS AN OPERATIONAL TACTICAL MEASURE

According to the criminological principle of urgency, the place where the criminal legal event took place must be done as quickly as possible, first of all, because of the danger of traceological information deficit, but also because of the critical epistemological time when it comes to personal sources of information. The reasons for the necessity of the most urgent securing of the scene together with traces and objects are included in the complex of actions that are closely related to the implementation of investigative actions such as the crime scene investigation.

The success of the crime scene investigation and other investigative actions primarily depends on the place of the event being found in as little altered state as possible from the one that occurred during the explosion. When committing various crimes, the consequences of causing such crimes can result in huge material damage as well as human casualties. At the place where the criminal legal event took place, various consequences occur that leave specific

traces. At the scene of the criminal legal event, security of the scene is approached as the first operational action that is taken before starting the investigation and requires a numerically greater presence of authorized police officers. The traces found at the scene indicate the beginning, course, and action of the execution of the critical legal event as well as the discovery of the perpetrator of the crime. The police officers, after the assessment has been made to determine the lines of security at the scene of the incident, depending on the situation on the ground, it is necessary to make an additional assessment for possible additional actions taken by the perpetrator, thus predicting a larger scope of the scene at which they should access to uninvited persons is prohibited. (B. Simonovik, 2004)

In the criminalistics theory, not enough attention is paid to the security of the scene, although this operational tactical action is the basis of further investigation. The inappropriate, unprofessional, and unprofessional implementation of this operational tactical measure initially leads to a lack of success in further investigation because, until the arrival of the crime scene investigation team, the material evidence found at the scene may be contaminated and therefore unusable in the further proceedings. Persons found at the scene of the event (eyewitnesses, the victim, and the possibility that the perpetrator of the crime may also be found at the scene of the event or the surrounding area) must be detained identified, and dealt with by criminal law.

One of the tasks of the authorized police officers who are the first to arrive at the scene to secure it is to provide first aid to the victims, that is, to organize the calling and arrival of other services that are competent to intervene (ambulance, anti-fire units, and others) professional services). It is precisely the taking of such actions that is contrary to the traceological rules, because when taking measures to help the victims of the committed crime, it may inadvertently lead to the destruction of some of the traces found at the scene of the event, and thus to a change in the actual condition. However, the authorized police officers who are hired to secure the scene, especially for crimes committed with explosive devices, should have basic knowledge according to the nature of the crime committed and the criminal legal event, which are in close correlation to perform the appropriate operational tactical action. A basic postulate of the criminal rules is that the scene of the event should not only be secured but that it should be done professionally because the crime is a mirror of the criminal legal event and appears as the starting and ending point of a criminal investigation. (M. Angeleski, 1993)

4. IMPORTANCE OF CRIME SCENE RECONSTRUCTION OF THE CRIMINAL LEGAL EVENT – PRINCIPLES AND PHASES

It is often useful to determine the actual course of a crime by limiting the possibilities that resulted in the crime scene or the physical evidence as encountered. The possible need to reconstruct the crime is one major reason for maintaining the integrity of a crime scene. It should be understood that reconstruction is different from 're-enactment', 're-creation', or 'criminal profiling'. Re-enactment in general refers to having the victim, suspect, witness or other individual re-enact the event that produced the crime scene or the physical evidence based on their knowledge of the crime. Re-creation is to replace the necessary items or actions at a crime scene through original scene documentation. Criminal profiling is a process based on the psychological and statistical analysis of the crime scene, which is used to determine the

general characteristics of the most likely suspect for the crime. Each of these types of analysis may be helpful for certain aspects of a criminal investigation.

Reconstruction is based partly on scientific experimentation and partly on past experiences. However, its steps and stages, as found in forensic science, closely follow basic scientific principles, theory formation, and logical methodology. It involves consideration and incorporation of all investigative information with physical evidence analysis and interpretation molded into a reasonable explanation of the crime and its related events. Logic, careful observation, and considerable experience, both in crime scene investigation and forensic examination of physical evidence, are necessary for proper interpretation, analysis, and, ultimately, crime scene reconstruction (W. J. Koen, B. Goetz, 2017)

4.1. Principles In The Criminal Scene Reconstruction. The foundation of crime scene reconstruction is established by following the basic principles used in the forensic examination of physical evidence. The Locard theory of transfer is the fundamental basis of any forensic analysis. Although the lack of transfer has limited value in forensic laboratory examinations, it still has significant importance in crime scene reconstruction.

4.1.1. Recognition – Any type of forensic analysis usually starts from the recognition of the potential evidence and separation of this from those items that have no evidential value. As discussed in the previous chapters, once the evidence is located, every effort and precaution should be used to preserve, document, and collect this evidence. Laboratory analysis and comparisons of physical evidence are used to identify objects, substances, and materials, and to trace their origin. Once an item is identified it is then compared with known reference materials or standards. Depending upon the outcome of the comparison between the questioned sample and the known samples, one can then attempt to individualize the evidence and determine its origin. Once the crime scene appearance has been studied and the examination of physical evidence carried out, the crime or case can then be reconstructed.

Any type of reconstruction generally starts from recognition. Unless the potential evidence can be recognized, no further reconstruction can be carried out. Although the examination of a macroscopical scene or a microscopical scene is different, however, the general approach remains the same. Once potential physical evidence has been recognized the investigator should always make every possible effort to properly document, collect, and preserve the evidence. If a question arises, the investigator should always contact an expert in the field before any alteration of the evidence is done. This is important because most conditional evidence and pattern evidence can be easily altered or destroyed. It is very important to emphasize that once such evidence has been altered, the ability to conduct a reconstruction, will be limited.

4.1.2. Identification Of Persons And Items – Identification is a comparison process, that utilizes the class characteristics of a standard object or known substance to compare with the evidential item collected from the crime scene – by comparing the physical properties, morphological properties, chemical properties, and biological properties. Even the identification of persons also starts with the same logical process of physical type of identification that uses properties such as height, weight, size, race, hair and eye color, etc. to include or eliminate someone. Then more specific measurements

can be carried out to individualize a person. The types of physical measurements are referred to as anthropometry, a system developed by Alphonse Bertillon in the early 1900s. However, if one identifies a friend or relative, one generally uses a combination of class characteristics and the special characteristics (individualizing characteristics) of the person and then compares them to a mental picture of the person. This process of comparison is the same process used to identify hair, weapons, or clothing.

When an item of physical evidence is identified but cannot be truly individualized, it will always have similar class characteristics; for this reason, statements about how similar these characteristics are can sometimes be made. The degree of similarity of particular evidence or characteristics depends on many factors, and varies from being fairly easily calculated, as in the case of blood groups, to being limited to only broad estimates of similarity.

4.1.3. Individualization – Individualization is unique to forensic science; it refers to the demonstration that a particular sample is unique, even among members of the same class. It may also refer to the demonstration that a questioned piece of evidence from a crime scene and a similar known sample of evidence have a common origin. Thus, in addition to class characteristics, objects and materials possess individual characteristics that can be used to distinguish members of the same class. The nature of these individual characteristics varies from one type of evidence to another, but forensic scientists try to take advantage of them in efforts to individualize a piece of physical evidence. Some types of evidence can be truly individualized, but with some other types, an approach to the goal of individualization is possible. These types of individualizations are referred to as partial, and in some cases, they are nothing more than refined identifications, such as genetic marker determination from a bloodstain, DNA typing of semen evidence, or trace elemental analysis of paint chips. The term identification is sometimes used to mean personal identification (the individualization of persons). Fingerprints, for example, can be used to ‘identify’ an individual. The terminology is unfortunate since this is an individualization. Likewise, dental evidence and dental records may be used by a forensic odontologist in making personal individualizations in situations where dead bodies cannot be readily identified otherwise (such as in mass disasters or cases of fire and explosions). The identification and individualization analyses of physical evidence and the conclusions drawn from them are important ingredients in a final reconstruction.

4.1.4. Reconstruction – Reconstruction is based on the results of crime scene examination, laboratory analysis, and other independent sources of information to reconstruct case events. Reconstruction often involves the use of inductive and deductive logic, statistical data, information from the crime scene, pattern analysis, and laboratory analysis results on a variety of physical evidence.

Reconstruction can be a very complex task, linking many types of physical evidence, stain pattern information, analytical results, investigative information, and other documentary and testimonial evidence into a complete entity.

The developing fields of artificial intelligence (CODIS and AFIS, for example) and expert systems have opened up a new dimension in reconstruction. These systems allow forensic scientists to model and representation of laboratory analysis results,

reason and enact a crime scene, logic, compare and profiling of a suspect, and make logical decisions concerning the case. Advances in hardware and software have added systematic problem-solving to the forensic scientist's repertoire. Computer technology allows communication between the user and the expert system – in a sense each is helping the other to solve a specific forensic problem. Reconstructions are often desirable in criminal cases in which eyewitness evidence is absent or unreliable. They are important in many other types of cases, too, such as automobile and airplane accidents, fire and arson investigations, and major disasters.

4.2. Phases In The Criminal Scene Reconstruction – Reconstruction is considered a scientific fact-gathering process. Reconstruction generally involves a group of actions that will set the stage for crime reconstruction. The following are the five separate stages commonly used in the process of reconstruction:

4.2.1. **Data Collection:** all information or documentation information obtained at the crime scene, from the victim, or witnesses. Data including the condition of the evidence, obvious patterns and impressions, condition of the victim, etc., are reviewed, organized, and studied.

4.2.2. **Conjecture:** before any detailed analysis of the evidence is obtained, a possible explanation or conjecture of the events involved in a criminal act may be done, but it must not become the only explanation being considered at this stage. It is only a possibility. There may be several more possible explanations, too.

4.2.3. **Hypothesis Formulation:** further accumulation of data is based on the examination of the physical evidence and the continuing investigation. Scene examination and crime scene investigation of the physical evidence must be done. Scene and evidence examination includes interpretation of bloodstain and impression patterns, gunshot patterns, fingerprint evidence, and analysis of trace evidence. This process leads to the formulation of an educated guess as to the probable course of events, a hypothesis.

4.2.4. **Testing:** once a hypothesis is formulated, further testing must be done to confirm or disprove the overall interpretation or specific aspects of the hypothesis. This stage includes comparisons of samples collected at the scene with known standards and alibi samples, chemical, microscopically, and other analyses and testing. Controlled testing or experimentation of possible physical activity must be done to collaborate with the reconstruction hypothesis.

4.2.5. **Theory Formation:** additional information may be acquired during the investigation about the condition of the victim or suspect, the activities of the individuals involved, the accuracy of witness accounts, and other information about the circumstances surrounding the events. All the verifiable investigative information, physical evidence analysis and interpretation, and experimental results must be considered in testing and attempting to verify the hypothesis. When it has been thoroughly tested and verified by analysis, it can be considered a plausible theory.

5. CONCLUSION

The crime scene investigation represents one of the most important and effective means of evidence for establishing the truth in the criminal procedure itself. This procedural evidentiary action is always taken by the competent authority of the criminal procedure *ex officio* (by official duty) when determining the facts require immediate observation.

The basic purpose of the crime scene investigation, as a procedural evidential action, is to establish and clarify facts that are important for obtaining a clear idea of the circumstances under which the criminal-legal event that is the subject of interest took place. Without the help of the investigative action, we would not be able to find out about the facts of the criminal-legal event and consequently, we would not be able to draw the necessary conclusions for its clarification.

To verify the obtained evidence or to determine the facts that are important for clarifying matters, the authority leading the procedure may decide to perform a reconstruction of the event. It is carried out in such a way that the actions or situations will be “repeated”. If in the statements of individual witnesses or suspects, i.e. accused persons, the actions or situations are shown differently, the reconstruction of the event will, as a rule, be carried out separately with each of them.

The reconstruction must not be carried out in a way that offends public order and morality or endangers the life or health of people. During the reconstruction, if necessary, separate pieces of evidence can be presented again. Reconstruction as an investigative action can have different goals. Thus, for example, one of the objectives of the reconstruction would be to make up for the possible omissions made during the crime scene investigation or, on the other hand, to remove the possible contradictions that appeared due to an unprofessional or wrongly performed crime scene investigation.

At the same time, the purpose of the reconstruction could be to determine the way the crime was committed when this could not be achieved only with objective research on the spot during the crime scene investigation. Furthermore, with the help of the reconstruction, it would be possible to confirm the defense of the accused person or to check the accuracy of his confession, as well as to check the accuracy of the testimony of the witness concerning the circumstances related to the place of the crime in question crime.

Before proceeding with the implementation of the reconstruction as an investigative action, certain preparatory actions must be carried out, which refer to a more detailed acquaintance with the available materials, i.e.: the crime scene investigation report, the sketches, the photographs, the statements of the witness/witnesses, the statements of the accused / the defendants, determining the facts and circumstances that should be verified and established with the help of the reconstruction, determining the place and time of performing the reconstruction, determining the conditions in which the reconstruction must be carried out, as well as determining the method that will be used for its implementation, all to ensure the smooth flow of the reconstruction.

Reconstruction, to be accurate and adequate, must be based on a rigorous scientific examination of the material evidence and the environment around the scene. These tests must be based on the application of the scientific method. Interpretation of evidence must rely on logical and critical thinking, as it is not simply observation and speculation. At the same time, we should

take into account that the scene is a dynamic location, it is not a “moment frozen in the past”, but on the contrary, it is an object that is constantly subject to change.

Large changes can occur if the time interval between the event and the search and documentation of the scene is longer. For the reconstruction, which is carried out primarily due to: verification of the presented evidence; determining the facts that are important for clarifying the event; if necessary, and re-present certain evidence, very little has been researched or written in the last ten years in the field of criminology and criminal procedural law. Because the Law on Criminal Procedure does not prescribe the form for implementing the reconstruction of the scene of the event, the authority that implements the reconstruction implements it in a way that it considers to be the most appropriate in the specific case, while helping in the selection of methods and means the rules of forensic science. One of the most significant elements of reconstruction is the setting and elaboration of reconstruction versions as mental assumptions about the crime and its perpetrator.

REFERENCES

- Angeleski Metodija, *Kriminalistika*, NIO Studentski zbor, Skopje, 1993
- Osterburg W. James, Ward H. Richard, *Criminal Investigation - A Method for Reconstructing the Past*, Anderson Publishing, New York, 2010
- Petrović Borislav, *Uvod u kriminalistiku*, Fakultet kriminalističkih nauka, Priština, 2006
- Averjanova, T. V., Belkin, R. S., Koruhov, J. G., Rosinskaja, E. R., *Kriminalistika* (2004), Moskva, 635.
- Belkin, R. S. i dr., *Kriminalistika* (1976), Moskva.
- Bobev, K., *Kriminalistika* (2001), Sofija.
- Budzhakoski Stefan, Natasha Todorovska, *Praktikum od kazneno-pravnata oblast so osvrt na otkrivanjeto na kaznenite dela i stadiumite na kaznenata postapka*, Fon Univerzitet, Skopje 2011 godina
- Vodinelikj Vladimir, *Kriminalistika- otkrivanje i dokazhvanje*, I tom, Centar za obrazovanie na kadri za bezbednost i opshtestvena samozashtita „Elisie Popovski-Marko“, Skopje, 1985
- Vodinelikj, V. i dr., *Saobrakajna kriminalistika* (1986), Beograd.
- Vodinelikj, V., *Kriminalistika – otkrivanje i dokazhvanje* (1985), Skopje.
- Vodinelikj, V., *Kriminalistika* (1984), Beograd, 411.
- Vujaklija, M., *Leksikon stranih izraza* (1986), Prosveta, Beograd,
- Gordan Kalajdzhiev, Gordana Buzharovska, Boban Misovski, Divna Ilikj, *Kazneno procesno pravo*, Praven fakultet „Justinijan Prvi, 2015 godina
- *Zakon za krivichna postapka na Republika Makedonija*, (Sluzhben vesnik na Republika Makedonija, br. 150 od 18.11.2010, 51/11 i 100/12).
- *Krivichen zakonik na Republika Makedonija*, (Sluzhben vesnik na Republika Makedonija broj 37/96) i *Zakon za izmenuvanje i dopolnuvanje na Krivichniot zakonik* (Sluzhben vesnik na Republika Makedonija br. 80/99, 4/02, 43/03, 19/04, 81/05, 60/06, 73/06, 7 /08 ,

139/08 , 114/09 godina, 51/11, 135/11, 185/2011, 142/2012, 166/2012, 55/2013, 82/13, 14/14, 27/14, 28/14, 115/14.

- Kunchev, J., *Kriminalisticheska taktika* (2004), Sofija.
- Murgoski, B., *Policijata i bezbednosta vo soobrakjajot*, 2003, Skopje;
- Pivovarov Vladimir, Nikolovski Marjan, *Professional Paper Securing The Crime Scene – A Prerequisite For Successful Crime Scene Investigation*, 5 Th International Scientific And Professional Conference The Police College Research Days In Zagreb New Technologies And Methods Used For Improvement Of The Role Of The Police In Security Matters Zagreb, Croatia, 21-22 April 2016
- Seiferstin Richard, *Kriminalistika, Voved vo forenzika*, Tabernakul, Skopje, 2010
- Simonovikj, B., *Kriminalistika* (2004), Kragujevac.
- *Strategija za reforma na kazneno pravo*, Ministerstvo za pravda na Republika Makedonija, 2007.
- Wendy J. Koen, Barie Goetz, Chapter 10. *Crime Scene Reconstruction* in book *Forensic Science Reform*, December 2017

About the authors

Vesna Trajanovska, PhD in criminal procedure law and associate professor at International Balkan University. E-mail: vesna.trajanovska@yahoo.com.

Natasha Peovska, associate professor at Faculty of Security-Skopje, University "St. Kliment Ohridski" - Bitola. E-mail: natasa.peovska@uklo.edu.mk.

FAKULTET ZA KRIMINALISTIKU,
KRIMINOLOGIJU I SIGURNOSNE STUDIJE
UNIVERZITETA U SARAJEVU

KRIMINALISTIČKE TEME

Časopis za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije

SMJERNICE ZA AUTORE

O ČASOPISU

Kriminalističke teme – časopis za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije (u daljnjem tekstu: Časopis) svojim sadržajem smjera općem promoviranju kriminalistike, kriminologije i sigurnosnih studija i predstavlja specifičan oblik doprinosa naučnim spoznajama i kvaliteti društvenog života uopće. Radi se o naučnom i stručnom časopisu koji objavljuje do sada neobjavljene naučne i stručne radove (u daljnjem tekstu: radovi), prikaze i prijevode iz područja kriminalistike, kriminologije i sigurnosnih studija i time doprinosi promociji i razvoju nauke, struke, naučnoistraživačkog rada i visokoškolskog obrazovanja. Prilozi objavljeni u časopisu referiraju se u: EBSCO SocINDEX, EBSCO SocINDEX Full Text, EBSCO Criminal Justice Abstracts, EBSCO Criminal Justice Abstracts with Full Text i HeinOnline.

PRIPREMANJE RUKOPISA

Prilikom pripremanja rukopisa za dostavljanje na recenziju, isti je potrebno uskladiti sa ovim smjernicama. Radovi podliježu dvostrukoj anonimnoj recenziji, dok prikazi i prijevodi podliježu jednoj anonimnoj recenziji. Rukopisi se dostavljaju elektronskom poštom na adresu redakcije: krimteme@fkn.unsa.ba. Recenzirani radovi se kategoriziraju na sljedeći način:

a) izvorni naučni rad (*original scientific paper*)

Izvorni (originalni) rad je originalno naučno djelo u kojem su izneseni novi rezultati fundamentalnih ili primijenjenih istraživanja. Da bi se neko istraživanje smatralo naučnim, mora udovoljiti nekoliko kriterija, među kojima su najvažniji objektivnost, (intersubjektivna) provjerljivost, sistematičnost i preciznost. Da bi se napisao izvorni naučni rad, treba slijediti sljedeću strukturu: Uvod, Metode, Rezultati, Diskusija i Zaključak.

b) prethodno saopćenje (*research note*)

Prethodno saopćenje je također naučno djelo koje sadrži naučne spoznaje ili rezultate naučnih istraživanja čiji karakter zahtijeva objavljivanje. Ova kategorija naučnih članaka obavezno sadrži nove činjenice dobivene naučnim istraživanjem, ali bez dovoljno pojedinosti koje bi omogućile čitatelju provjeru iznesenih naučnih spoznaja, rezultata istraživanja i naučnih informacija na način kako je to opisano za „izvorni naučni rad“. To je ujedno obavijest drugim naučnicima da je započeto istraživanje određene teme ili problema.

c) pregledni naučni rad (*review paper*)

Pregledni naučni rad se od izvornog naučnoga rada razlikuje po tome što ne mora sadržavati originalne (nove) rezultate, nego se može temeljiti na već objavljenim rezultatima (najčešće iz istraživanja drugih autora), ali je tada u njemu izvršen cjelovit pregled literature iz određene oblasti i originalne su analize ili sinteze, novi odnosi, ili nove hipoteze s prijedlozima za daljnja istraživanja. U njemu zna biti i novih, neobjavljenih autorovih rezultata, no ti rezultati obično ne čine bitan dio članka. U njemu se može uputiti na razvoj nekog istraživanja, ali i upozoriti na odnose, nedosljednosti i nedorečenosti u literaturi i predložiti daljnje postupke u rješavanju problema. Pri pisanju preglednoga članka istraživač nastoji pregledno i kritički dati ocjenu podataka, informacija i rezultata istraživanja koje opisuje, uz istodobno navođenje cjelovitog pregleda literature o tretiranoj materiji radi novih zaključaka, spoznaja ili hipoteza.

d) **stručni članak (professional paper)**

Stručni članak ne sadrži originalne preglede i rezultate; u njemu se obrađuje poznato, već opisano. Težište je na primjeni poznatoga, na širenju znanja, a ne na otkrivanju novih spoznaja. Ako se samo opisuju tuđi rezultati radi prenošenja informacija, ili se opisuje primjena onoga što je već drugdje primijenjeno, ne može se to smatrati naučnim člankom, nego, dakle, stručnim. U njima se zapravo ponavljaju poznati rezultati istraživanja koji su korisni u širenju naučnih spoznaja i prilagođavanju rezultata naučnih istraživanja potrebama naučnoj teoriji i praksi.

Osim navedenog, u časopisu *Kriminalističke teme* moguće je objaviti i druge rukopise koji obuhvataju:

- prikaze
- prijevode

Da bi rukopis bio prihvaćen potrebno je da bude usklađen sa sljedećim uputama:

Dužina rada

U Časopisu se objavljuju radovi koji ne prelaze ukupno 10.000 riječi, uključujući izvore i bilješke (fusnote). Svaki rad treba imati sažetak u obimu od 150-200 riječi, te ključne riječi, kao i sažetak (abstract) i ključne riječi (key words) na engleskom jeziku u istom obimu. Rad treba ispunjavati sljedeće kriterije:

- a) dokument pohranjen u programu MS Word (*.doc ili .docx format);
- b) stranica standardne veličine (A4);
- c) prored 1,5;
- d) font Times New Roman (12pt);
- e) margine 2,5 cm;
- f) ne uređivati zaglavlje (Header) niti podnožje (Footer) dokumenta;
- g) obavezno brojčano označiti stranice.

Redakcija zadržava pravo da objavi radove koji premašuju navedenu dužinu ako izlaganje naučnog sadržaja zahtijeva više prostora, odnosno pravo interveniranja u stil pisanja i skraćivanja rada kada procijeni da je to neophodno.

Prikazi i prijevodi koji se objavljuju u časopisu, moraju biti usklađeni sa prethodno navedenim pravilima i ne smiju prelaziti 3000 riječi.

Jezik i pismo

Dostavljeni radovi trebaju biti napisani na BHS jezicima (bosanski, hrvatski, srpski), na ijekavskom narječju, latiničnim pismom ili na engleskom jeziku, u skladu sa pravilima britanske ili američke varijante pravopisa i stila engleskog jezika.

Početna stranica rada

Na početnoj stranici rada je potrebno navesti:

- a) ime i prezime autora/ice, naziv institucije u kojoj radi (ako radi) i e-mail adresa autora/ice;
- b) naslov rada na bosanskom/hrvatskom/srpskom i engleskom jeziku;
- c) sažetak rada (150-200 riječi) i ključne riječi na bosanskom/hrvatskom/srpskom i engleskom jeziku;
- d) datum dostavljanja rada;
- e) ukupan broj riječi;
- f) predloženu kategorizaciju rada.

Naslovi teksta

Kada autori elaboriraju pojedine segmente nekog problema, tekstovi trebaju sadržavati koncizne podnaslove i to u skladu sa sljedećim primjerom:

1. PRVA PODCJELINA VELIKIM SLOVIMA

1.1. Druga podcjelina potamnjenim slovima (bold)

1.1.1. Treća podcjelina kosim slovima (italic)

1.1.1.1. Ostale podcjelina malim slovima

- U slučajevima kada se koriste kratice i simboli, u tekstu ili u fusnoti obavezno moraju biti priložena objašnjenja.
- Poželjno je da radovi budu lektorirani.

Sažetak

- Sažetak ne sadrži reference i treba da se reflektira samo na opći prikaz teme, metodologiju rada, rezultate i zaključak (ako je riječ o naučnom radu); odnosno na sadržaj rada (ako je riječ o stručnom članku);
- Ključne riječi sadrže bitne pojmove koji se tretiraju u radu, ali ne opće i preširoke pojmove (kao npr., društvo) niti preuske pojmove opisane sa više riječi;
- Na kraju sažetka treba navesti četiri do šest ključnih riječi (odnosi se na obje jezičke varijante);
- Uz prikaze i prijevode nije potrebno navoditi sažetak i ključne riječi.

Uvod i pregled literature

Uvodni dio trebao bi sadržavati opće i specifične informacije o temi rada, pregled recentne literature vezane uz glavni cilj rada, jasno definiran cilj i svrhu rada. Prilikom pisanja izvornog naučnog rada, ne preporučuje se upotreba prevelikog broja literaturnih navoda, dok bi se takvi navodi trebali koristiti prilikom pisanja preglednog naučnog rada.

Metode

Dio o metodama trebao bi sadržavati:

- cilj i dizajn istraživanja;
- populaciju i uzorak korišten u istraživanju;
- opis korištenog protokola;
- opis metoda korištenih za analizu podataka.

Rezultati

Ovaj dio treba sadržavati nalaze provedenih istraživanja, odnosno opis dobivenih rezultata.

Diskusija

Ovaj dio rada treba da sadrži raspravu o implikacijama dobivenih rezultata u kontekstu postojećih istraživanja. Dobivene rezultate treba interpretirati i komentirati, bez

ponavljanja prikaza rezultata. Potrebno je navesti na koji se način dobiveni rezultati i njihova interpretacija slažu s već objavljenim podacima. Potrebno je jasno predstaviti teorijske i praktične posljedice dobivenih rezultata, te navesti u kojoj su mjeri korištene metode utjecale na dobivene rezultate, i da li bi neke druge metode producirale drugačije rezultate. U diskusiji također treba naglasiti ograničenja provedenog istraživanja.

Zaključak

Ovaj dio trebao bi ukratko i jasno pružiti glavne zaključke, kao i objašnjenje važnosti i relevantnosti istraživanja ako je predstavljeno u radu.

Tabele, grafikoni i ilustracije

Tabele i grafikoni treba da budu sačinjeni u MS Word dokumentu ili nekom drugom formatu koji je kompatibilan sa MS Word. Nije poželjno da se isti podaci prezentiraju i tabelarno i grafički. Svaka tabela, grafikon ili slika treba da budu označeni brojem, s naslovom koji ih jasno određuje. Naslovi tabela, grafikona i ilustracija se trebaju nalaziti iznad. Sve tabele i grafikoni se štampaju isključivo u crno-bijeloj boji.

Primjeri:

Tabela 1. *Struktura uzorka prema uzrastu.*

Grafikon 1. *Dobna struktura prijavljenih osoba tokom 2005. godine*

Ilustracija 1. *Pregled tužilačkih odluka u Posebnom odjelu za ratne zločine u 2011. godini*

Navedeni primjeri ukazuju da je naslove tabela, grafikona i slika potrebno pisati kosim (*italic*) slovima, odnosno različito od dijela koji se odnosi na numeraciju tabele/grafikona/ilustracije. Tabele, grafikoni i ilustracije se navode samo onda kada je neophodno prezentirati podatke od značaja za rad ili kada su potrebni u smislu produbljenih pojašnjenja onoga što se navodi u tekstu.

Navođenje bibliografskih izvora u tekstu

Obligatno je navođenje svih bibliografskih izvora koji su korišteni za pripremu i pisanje rada, pri čemu je potrebno je koristiti APA stil referenciranja (*American Psychological Association [APA] Publication Manual, 7th edition*).

U skladu sa *Publication Manual of the American Psychological Association [APA] (7th edition, 2019)* navođenje izvora u tekstu je potrebno izvršiti na sljedeći način:

Primjeri:

Jedan autor

Parentetički citat - (Alexander, 2018) ili

Narativni citat - Alexander (2018)

Dva autora

Parentetički citat - (Salas i D'Agostino, 2020) ili

Narativni citat – Salas i D'Agostino (2020)

Tri i više autora

Parentetički citat – (Martin et al., 2020)

Narativni citat – Martin et al. (2020)

Institucije, organizacije ili udruženja kao autori (sa skrćenicom)

Prvo navođenje u tekstu: (National Institute of Mental Health [NIMH], 2020) ili Nacionalni institut za mentalno zdravlje (NIMH, 2020)

Sljedeća navođenja u tekstu: (NIMH, 2020) ili NIMH (2020)

Institucije, organizacije ili udruženja kao autori (bez skrćenice)

Parentetički citat - (Stanford University, 2020) ili

Narativni citat - Univerzitet Stanford (2020)..."

Zakoni i podzakonski akti

Parentetički citat - (Zakon o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine, 2014)

Narativni citat – Zakon o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine (2014)

Nepoznat ili anonimni autor

Knjige: navodi se samo naslov knjige i godina, npr. (Interpersonal Skills, 2019)

Časopisi/portali: navodi se samo naslov članka i godina („Understanding Sensory Memory“, 2018).

Radovi istih autora sa istom godinom

(Judge i Kammeyer-Mueller, 2012a)

(Judge i Kammeyer-Mueller, 2012b)

Napomena: Prilikom citiranja (doslovnog preuzimanja definicija, podjela i sl.), potrebno je navesti i broj/eve stranice/a. Navedeno je potrebno učiniti na sljedeći način: (Newman, 1972, s. 55) ukoliko se radi o jednoj stranici, odnosno (Newman, 1972, str. 45-58) ukoliko se radi o rasponu stranica.

Navođenje bibliografskih izvora u popisu literature

Na kraju rada se navodi numeriran popis korištene literature. U popisu literature obavezno je navesti sve bibliografske izvore koji su navedeni u tekstu, pri čemu isto treba biti usklađeno sa APA stilom referenciranja. Bibliografski izvori u popisu literature moraju biti navedeni prema abecednom redoslijedu (po prezimenu autora, odnosno naslovu anonimne publikacije). Ako se navodi više radova jednog autora, radovi se navode hronološkim redom.

U skladu sa *Publication Manual of the American Psychological Association [APA] (7th edition, 2019)* navođenje izvora u popisu literature je potrebno izvršiti na sljedeći način:

Primjeri:

a) Knjige

Knjiga sa DOI brojem - Brown, L. S. (2018). *Feminist therapy* (2nd ed.). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/0000092-000>

Knjiga bez DOI broja - Burgess, R. (2019). *Rethinking global health: Frameworks of power*. Routledge.

Knjiga (npr. knjiga za Kindle) ili audio-knjiga sa URL - Christian, B., i Griffiths, T. (2016). *Algorithms to live by: The computer science of human decisions*. Henry Holt and Co. <http://a.co/7qGBZAK>

Cain, S. (2012). *Quiet: The power of introverts in a world that can't stop talking* (K. Mazur, Narr.) [Audiobook]. Random House Audio. <http://bit.ly/2G0Bpbl>

b) Članci

Članak sa DOI brojem - McCauley, S. M., i Christiansen, M. H. (2019). Language learning as language use: A cross-linguistic model of child language development. *Psychological Review*, 126(1), 1–51. <https://doi.org/10.1037/rev0000126>

Članak bez DOI broja, sa URL - Ahmann, E., Tuttle, L. J., Saviet, M., i Wright, S. D. (2018). A descriptive review of ADHD coaching research: Implications for college students. *Journal of Postsecondary Education and Disability*, 31(1), 17–39. <https://www.ahead.org/professionalresources/publications/iped/archived-iped/iped-volume-31>

Članak bez DOI broja i bez URL - Anderson, M. (2018). Getting consistent with consequences. *Educational Leadership*, 76(1), 26–33.

Goldman, C. (2018, 28. novembar). The complicated calibration of love, especially in adoption. Chicago Tribune.

Članak sa brojem članka ili eLokatorom - Burin, D., Kilteni, K., Rabuffetti, M., Slater, M., & Pia, L. (2019). Body ownership increases the interference between observed and executed movements. *PLOS ONE*, 14(1), Article e0209899. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0209899>

c) Poglavlja u knjizi

Sa DOI brojem - Balsam, K. F., Martell, C. R., Jones, K. P., i Safren, S. A. (2019). Affirmative cognitive behavior therapy with sexual and gender minority people. U G. Y. Iwamasa i P. A. Hays (Ur.), *Culturally responsive cognitive behavior therapy: Practice and supervision* (2nd ed., str. 287–314). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/0000119-012>

Bez DOI broja - Weinstock, R., Leong, G. B., i Silva, J. A. (2003). Defining forensic psychiatry: Roles and responsibilities. In R. Rosner (Ur.), *Principles and practice of forensic psychiatry* (2nd ed., str. 7–13). CRC Press.

d) Dokumenti i izvještaji

- World Health Organization. (2019). *International statistical classification of diseases and related health problems* (11th ed.). <https://icd.who.int/>
- Ministarstvo sigurnosti Bosne i Hercegovine (2013). *Strategija suprotstavljanja trgovini ljudima u Bosni i Hercegovini 2013-2015*. Ministarstvo sigurnosti Bosne i Hercegovine
- American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (5th ed.). <https://doi.org/10.1176/appi.books.9780890425596>

e) Zakoni i podzakonski akti

Zakon o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine, *Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine*, 35/03, 37/03, 56/03, 78/04, 28/05, 55/06, 27/07, 53/07, 09/09, 12/10, 08/13, 59/14 (2014).

f) Online izvori bez autora

„All 33 Chile miners freed in flawless rescue“. (13. oktobar 2010.). http://www.msnbc.msn.com/id/39625809/ns/world_news-americas/

Napomena: Više informacija o APA stilu referenciranja moguće je dobiti na web stranici: www.apastyle.org.

Podaci o autorima

Autori uz rad dostavljaju i sljedeće podatke: ime/imena autora, zvanje/a, naziv ustanove/a u kojoj je/su zaposlen/i, i e-mail adresu.

OBAVEZE AUTORA

Svaki autor treba dostaviti izjavu da rukopis predstavlja njegovo/njezino vlastito djelo, da nije prethodno objavljen, da se ne razmatra za objavljivanje nigdje drugdje i da su ga odobrili svi koautori; uz saglasnost da rukopis može biti slobodno dostupan u otvorenom pristupu Časopisa i u međunarodnim bazama podataka u kojima je Časopis indeksiran.

Također, u izjavi, svi autori treba da se izjasne da nemaju sukob interesa. U suprotnom, autori su dužni da u izjavi ukažu na finansijske ili bilo koje druge sukobe interesa koji bi mogli da utječu na iznesene rezultate i interpretacije.

Bez navedene izjave nijedan rukopis neće biti razmatran za objavu. Predavanjem rukopisa redakciji časopisa „Kriminalističke teme“ autori se obavezuju na poštivanje navedenih obaveza.

Svi radovi u časopisu se objavljuju pod Creative Commons BY-NC - 4.0 licencom. Detalji licence se nalaze na adresi: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>

*Redakcija časopisa
Kriminalističke teme*

FAKULTET ZA KRIMINALISTIKU,
KRIMINOLOGIJU I SIGURNOSNE STUDIJE
UNIVERZITETA U SARAJEVU

JOURNAL OF CRIMINAL JUSTICE ISSUES

Journal for Criminalistics, Criminology and Security Studies

GUIDELINES FOR AUTHORS

ABOUT THE JOURNAL

Journal of Criminal Justice Issues - Journal for Criminalistics, Criminology and Security Studies (hereinafter referred to as: Journal) aims at the general promotion of criminalistics, criminology and security studies and presents a specific form of contribution to scientific knowledge and quality of social life in general. It is a scientific and professional Journal that publishes hitherto unpublished scientific and professional papers, reviews and translations in the field of criminalistics, criminology and security studies and thus contributes to the promotion and development of science, profession, scientific research and higher education. Contributions published in the Journal are referred in: EBSCO SocINDEX, EBSCO SocINDEX Full Text, EBSCO Criminal Justice Abstracts, EBSCO Criminal Justice Abstracts with Full Text and HeinOnline.

PREPARATION OF THE MANUSCRIPT

When preparing manuscripts for submission, please follow the instructions listed below. All contributions will be initially assessed by the Editor of Chief for suitability for the Journal. Papers deemed suitable are then sent to two independent peer-reviewers to assess the scientific quality of the paper, while reviews and translations are subject to one anonymous

review. Manuscripts should be submitted by e-mail to the address of the Editorial office: krimteme@fkn.unsa.ba. Peer-reviewed papers are categorized as follows:

a) *Original scientific paper*

Original scientific paper is an original research paper in which new results of the fundamental or applied research are presented. In order for a research to be considered scientific, it must meet several criteria, among which the most important are objectivity, (intersubjective) verifiability, systematicity and precision. To write an original research paper, next structure should be followed: Introduction, Methods, Results, Discussion and Conclusion.

b.) *Research note*

Preliminary note is also a scientific work that contains scientific knowledge or results of scientific research whose character requires publication. This category of scientific papers necessarily contains new facts obtained from scientific research, but without sufficient details to enable the reader to verify the presented scientific knowledge, research results and scientific information in the way described for "original scientific paper". It is also a notice to other scientists that research has started on a particular topic or problem.

c.) *Review paper*

Review paper summarizes and evaluates recent literature and the current state of knowledge on a particular topic. It gives a complete review of literature in a particular field, original analysis or synthesis, new relationships, or new hypotheses with suggestions for further research. It can also contain new, unpublished results of the author, but these results usually do not form an important part of the paper. In this paper, one can refer to the development of some research, but also point out the relationships, inconsistencies and ambiguities in the literature and suggest further procedures in solving the problem. When writing a review paper, the researcher seeks to give a clear and critical assessment of the data, information and research results he describes, while providing a comprehensive review of the literature on the presented topic for new conclusions, findings or hypotheses.

d.) Professional paper

Professional paper does not contain original reviews and results; it deals with the known, already described. The focus is on the application of the known, on the dissemination of knowledge, and not on the discovery of new knowledge. If someone else's results are described for the purpose of transmitting information, or the application of what has already been applied elsewhere is described, this cannot be considered a scientific paper, but therefore a professional one. Professional paper repeats the well-known research results that are useful in disseminating scientific knowledge and adapting the results of scientific research to the needs of scientific theory and practice.

In addition to the above, it is possible to publish other contributions in the Journal, which include:

- *Reviews*
- *Translations*

In order for the manuscript to be accepted, it must comply with the following instructions:

Length of the paper

Journal publishes papers that do not exceed a total of 10,000 words, including references and footnotes. Each paper should have an abstract of 150-200 words, and keywords. The paper should meet the following criteria:

- document stored in MS Word (*.doc or .docx format);
- standard size page (A4);
- 1.5 spaced between all texts;
- font Times New Roman (12pt);
- margin 2.5 cm;
- do not edit the Header or Footer of the document;
- it is obligatory to number the pages.

The Editorial board reserves the right to publish papers that exceed the stated length if the presentation of scientific content requires more space, and the right to intervene in the style of writing and shorten the paper when it deems necessary.

Reviews and translations published in the Journal must comply with the above rules and must not exceed 3000 words.

Language

Submitted manuscripts should be written in good English (American or British usage is accepted).

Title page information

The title page must include:

- name and surname of the author, name of the institution in which he / she works (if he / she works) and e-mail address of the author;
- title of the paper;
- abstract of the paper (150-200 words) and key words
- d) date of submission of the paper;
- total number of words;
- proposed paper categorization.

Text headings

When authors elaborate individual segments of a problem, the texts should contain concise subheadings in accordance with the following example:

1. FIRST SUBSECTION IN CAPITAL LETTERS

1.1. Second subdivision in bold

1.1.1. Third subdivision in italics

1.1.1.1. Other subunits in lower case

- In cases where abbreviations and symbols are used, explanations must be attached in the text or in the footnote.
- Paper should be proofread.

Abstract

- Abstract does not contain cited references and should reflect only on the general overview of the topic, methods, results and conclusion (if it is a scientific paper); that is, on the content of the paper (if it is a professional paper);

- Keywords contain important terms that are treated in the paper, but not general and too broad terms (such as society) or too narrow terms described with more words;
- Four to six keywords should be listed at the end of the abstract;
- For reviews and translations, it is not necessary to provide a summary and keywords.

Introduction and literature review

Introduction section should include general and specific information about the topic of the manuscript, review of recent literature related to the main aim of the paper, description of the clearly defined aim and purpose of the paper. The use of too many literature citations is not recommended when writing a original scientific paper, while such literature citations should be used when writing a review paper.

Methods

The methods section should include:

- the aim and the design of the research;
- population and sample used in the research;
- description of the protocol used;
- description of the methods used for data analysis.

Results

This section should include the findings of the conducted research, that is, the obtained results should be described.

Discussion

This section should discuss the implications of the findings in context of existing research. The obtained results need to be interpreted and commented, without repeating the display of results. It is necessary to specify how the obtained results and their interpretation agree with the published data. It is necessary to clearly present the theoretical and practical consequences of the obtained results, the extent to which the used methods affected the results and whether some other methods would give different results. Discussion section should also highlight limitations of the research.

Conclusion

This section should provide briefly and clearly as possible the main conclusions and explanation of the importance and relevance of research if presented.

Tables, graphs and illustrations

Tables and graphs should be created in an MS Word document or some other format that is compatible with MS Word. It is not desirable to present the same data both tabularly and graphically. Each table, graph or figure should be numbered, with a title that clearly identifies them. The titles of the tables, graphs and illustrations should be above. All tables and graphs are printed exclusively in black and white.

Examples:

Table 1. *Sample structure by age.*

Graph 1. *Age structure of registered persons during 2005.*

Figure 1. *Overview of prosecutorial decisions in the Special Department for War Crimes in 2011.*

These examples indicate that the titles of tables, graphs and figures need to be written in italic letters. Tables, graphs and illustrations are given only when it is necessary to present data relevant to the work or when they are needed in terms of in-depth explanations of what is stated in the text.

References- citation in text

It is obligatory to list all references that were used for the preparation and writing of the paper. Every reference cited in the text must be also present in the reference list (and vice versa). Citations in the text should follow the referencing style used by the American Psychological Association [APA] (*Publication Manual of the American Psychological Association, 7th edition, 2019*).

Examples:

One author:

Parenthetical citation: (Alexander, 2018) or

Narrative citation: Alexander (2018)

Two authors

Paranthesis citation: (Salas i D'Agostino, 2020) or

Narrative citation: Salas i D'Agostino (2020)

Three or more authors

Paranthesis citation: (Martin et al., 2020) or

Narrative citation: Martin et al. (2020)

Institutions, organizations or associations as authors (with abbreviation)

First citation in the text: (National Institute of Mental Health [NIMH], 2020) or National Institute of Mental Health (NIMH, 2020)

Further citation in the text: (NIMH, 2020) or NIMH (2020)

Institutions, organizations or associations as authors (without abbreviation)

Paranthesis citation: (Stanford University, 2020) or

Narrative citation: Stanford University (2020)..."

Legislation

Paranthesis citation: (Criminal Procedure Code of the Federation of Bosnia and Herzegovina, 2014)

Narrative citation: Criminal Procedure Code of the Federation of Bosnia and Herzegovina (2014)

Unknown or anonymous author

Book with no author: (Interpersonal Skills, 2019)

Journal/portals with no author: ("Understanding Sensory Memory," 2018)

Works with the same authors and the same year

(Judge i Kammeyer-Mueller, 2012a)

(Judge i Kammeyer-Mueller, 2012b)

Note: When quoting it is necessary to state the page number (s). To indicate a single page, use the abbreviation "p." (e.g., Newman, 1972, p. 55); for multiple pages, use the abbreviation "pp." (e.g., Newman, 1972, pp. 45-58).

Reference list

At the end of the paper, a numbered reference list must be given. Reference list should also follow the referencing style used by the American Psychological Association [APA] (*Publication Manual of the American Psychological Association, 7th edition, 2019*). Reference sources are listed in alphabetical order (by the surname of the first author or the title of the anonymous publication). If there are multiple works by the same author, they are listed in chronological order.

Reference examples:

a) Books

Book with DOI number: Brown, L. S. (2018). *Feminist therapy* (2nd ed.). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/0000092-000>

Book without DOI number: Burgess, R. (2019). *Rethinking global health: Frameworks of power*. Routledge.

Book (e.g., a book for the Kindle) or an audio book with a URL: Christian, B., and Griffiths, T. (2016). *Algorithms to live by: The computer science of human decisions*. Henry Holt and Co. <http://a.co/7qGBZak>

Cain, S. (2012). *Quiet: The power of introverts in a world that can't stop talking* (K. Mazur, Narr.) [Audiobook]. Random House Audio. <http://bit.ly/2G0BpbI>

b) Articles

Article with DOI number: McCauley, S. M., and Christiansen, M. H. (2019). Language learning as language use: A cross-linguistic model of child language development. *Psychological Review*, 126 (1), 1–51. <https://doi.org/10.1037/rev0000126>

Article without DOI number, with URL: Ahmann, E., Tuttle, L. J., Saviet, M., and Wright, S. D. (2018). A descriptive review of ADHD coaching research: Implications for college students. *Journal of Postsecondary Education and Disability*, 31 (1), 17–39. <https://www.ahead.org/professionalresources/publications/jped/archived-jped/jped-volume-31>

Article without DOI number and without URL: Anderson, M. (2018). Getting consistent with consequences. *Educational Leadership*, 76 (1), 26–33.

Goldman, C. (2018, November 28). The complicated calibration of love, especially in adoption. *Chicago Tribune*.

Article with article number or eLocator: Burin, D., Kilteni, K., Rabuffetti, M., Slater, M., & Pia, L. (2019). Body ownership increases the interference between observed and executed movements. *PLOS ONE*, 14 (1), Article e0209899. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0209899>

c) Chapters in book

With DOI number: Balsam, K. F., Martell, C. R., Jones, K. P., and Safren, S. A. (2019). Affirmative cognitive behavior therapy with sexual and gender minority people. In G. Y. Iwamasa and P. A. Hays (Eds.), *Culturally responsive cognitive behavior therapy: Practice and supervision* (2nd ed., pp. 287–314). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/0000119-012>

Without DOI number: Weinstock, R., Leong, G. B., and Silva, J. A. (2003). Defining forensic psychiatry: Roles and responsibilities. In R. Rosner (Ed.), *Principles and practice of forensic psychiatry* (2nd ed., Pp. 7–13). CRC Press.

d) Documents and reports

- World Health Organization. (2019). *International statistical classification of diseases and related health problems* (11th ed.). <https://icd.who.int/>
- Ministry of Security of Bosnia and Herzegovina (2013). *Strategy to counter human trafficking in Bosnia and Herzegovina 2013-2015*. Ministry of Security of Bosnia and Herzegovina.
- American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (5th ed.). <https://doi.org/10.1176/appi.books.9780890425596>

e) Legislation

Criminal Procedure Code of the Federation of Bosnia and Herzegovina, *Official Gazette of the Federation of Bosnia and Herzegovina*, 35/03, 37/03, 56/03, 78/04, 28/05, 55/06, 27/07, 53/07, 09/09, 12/10, 08/13, 59/14 (2014).

f) Online sources without authors

Example: "All 33 Chile miners freed in flawless rescue". (October 13, 2010). http://www.msnbc.msn.com/id/39625809/ns/world_news-americas/

Note: More information on APA Referencing list standards is available at: www.apastyle.org.

Author's information

Authors also submit the following information: name (s) of the author, title (s), name of the institution (s) in which he / she is employed and e-mail address.

AUTHOR'S RESPONSIBILITIES.

Each author must submit a statement that the manuscript presents his/her own work, has not been published previously, is not under consideration for publication anywhere else, and that has been approved by all co-authors; with the consent that the manuscript may be freely available in an open-access of the Journal and in international databases in which the Journal is indexed.

The manuscript is accompanied by a statement from all authors declaring that they have no conflict of interest. Otherwise, the authors are obliged to indicate in the statement financial or any other conflicts of interest that could affect the presented results and interpretations

Without this statement, no manuscript will be considered for publishing. By submitting the manuscript to the Editorial board of the Journal of Criminal Justice Issues, the authors are obliged to respect the above stated.

All articles in the journal are published under the Creative Commons BY-NC - 4.0 license. License details can be found at: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>

Editorial Board
of
Journal of Criminal Justice Issues

Mišljenja i stavovi objavljeni u radovima u časopisu "Kriminalističke teme" su lični stavovi autora tekstova i ne odražavaju nužno stavove redakcije časopisa.

Opinions and statements published in the articles in "Criminal Justice Issues" journal are solely the personal views of the authors and do not necessarily reflect the views of the editorial board.

Kriminalističke teme

Godište XXIV Sarajevo, 2024 Broj 1-2

SAMOPRIJAVLJENO PRESTUPNIŠTVO MLADIH U RURALNIM SREDINAMA BOSNE I HERCEGOVINE
SELF-REPORTED DELINQUENCY IN RURAL AREAS OF BOSNIA AND HERZEGOVINA
MUHAMED BUDIMLIĆ, ELMEDIN MURATBEGOVIĆ, HARIS HALILOVIĆ

PRESTUPNIČKO PONAŠANJE MLADIH: PRELIMINARNI REZULTATI ČETVORTE MEĐUNARODNE STUDIJE O SAMOPRIJAVLJENOM PRESTUPNIŠTVU (ISR4) U BOSNI I HERCEGOVINI
CRIMINAL BEHAVIOR OF YOUNG PEOPLE: PRELIMINARY RESULTS OF THE FOURTH INTERNATIONAL SELF-REPORTED DELINQUENCY STUDY (ISR4) IN BOSNIA AND HERZEGOVINA
MUHAMED BUDIMLIĆ, SANDRA KOBAJICA MIŠANOVIĆ

UPORABA VATRENOG ORUŽJA NA POSLOVIMA PRIVATNE ZAŠTITE
USE OF FIREARMS IN PRIVATE PROTECTION SERVICES
ANTE PERČIN, IVAN NAĐ

POMOĆ I PODRŠKA ŽRTVAMA TERORIZMA - MEĐUNARODNI STANDARDI
HELP AND SUPPORT TO VICTIMS OF TERRORISM – INTERNATIONAL STANDARDS
LEJLA ČOPELI

PRANJE NOVCA I FINANSIRANJE TERORIZMA U BOSNI I HERCEGOVINE KROZ OSVRT NA ZAKONODAVNI OKVIR I TRENUTNO STANJE
MONEY LAUNDERING AND TERRORISM FINANCING IN BOSNIA AND HERZEGOVINA: A REVIEW OF THE LEGISLATIVE FRAMEWORK AND CURRENT SITUATION
ADMIR KATICA

CRIME SCENE INVESTIGATION AND RECONSTRUCTION – CRIMINAL PROCEDURE AND CRIMINALISTICS ASPECTS IN NORTH MACEDONIA
VESNA TRAJANOVSKA, NATASHA PEOVSKA

ISSN 1512-5505

FAKULTET ZA KRIMINALISTIKU,
KRIMINOLOGIJU I SIGURNOSNE STUDIJE
<http://www.fkn.unsa.ba>
e-mail: krimteme@fkn.unsa.ba